મુકરેલી રીત મુજબ
વર્નાક્યુલર ટેક્સ્ટ બુકસ રીવિઝન કમિટીએ
તૈયાર કરેલી.

ચોથી ચોપડીના અર્થ.

(જેની અંદર અર્થ; કવિતાની સમજુતી; તમામ પાઠના સવાલ તથા સાર; મુખ્ય કલાકાની ભુતળ; અઘરા શબ્દો, જોડાક્ષર ડ્રિલ.

રચનાર—મેસર્સ. સી. ડી. શાહ. એન્ડ કો.
રચનારનું ઠેકાણું—શાહપોર—સુરત.

પ્રસિદ્ધ કર્તા—C. M. Shah.
પ્રસિદ્ધ કરવાનું ઠેકાણું—શાહપોર—સુરત.

છાપનાર—નારાયણરાવ લક્ષ્મણરાવ નીકમ.
છાપવાનું ઠેકાણું—'શંકર' પ્રી. પ્રેસ ચૌટાના પુલપર—સુરત.

સંવત ૧૯૮૦] કિંમત રૂ. ૦-૭-૬. [સને ૧૯૨૪

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ [illegible] કૃત.

૧૧૨૨૮

ચોથી ચોપડીના અર્થ.

પાઠ ૧.

શહેનશાહ=મહારાજાધિરાજ
સંગીન=મજબુત, જોરાવર
પુરાતન=ઘણું જુનું
ચરિત્ર=વૃતાંત, હેવાલ
જયેષ્ઠ=મોટા
પ્રિન્સ ઓવ વેલ્સ=વેલ્સ પ્રાંતનો રાજપુત્ર
ઇલ્કાબ=ખિતાબ
[illegible]લસ=ખુલ્લા મનના

નૌકાશાસ્ત્ર=[illegible]હાણ ચલાવવાની કળા
યોજના=ગોઠવણ
અત્યંત=ઘણોજ
તાલીમ=કેળવણી
પ્રવાસ=મુસાફરી
પ્રદક્ષિણા=ચોગરદમ ફરી વળવું તે
ચાલુ=કાયમ
પદવી=ઓદ્ધા
પ્રવીણ=માહીતગાર
નિર્ણય=ઠરાવ

ક્રમે ક્રમે=એક પછી એક
બાંધો=બંધારણ
નિર્માણ=નક્કી
યુવરાજ=ગાદીનો વારસ
આદરસત્કાર=આવકાર; પરોણા ચાકરી
લથડવા=કમજોર થવા
રાજ્યાભિષેક=રાજગાદી પર બેસાડવાની ક્રિયા
પાયતખ્ત=રાજધાનીનું શહેર
આબાદી=ચઢતી

સવાલ—શહેનશાહ જ્યોર્જનો જન્મ કયે દિવસે થયો હતો ? [illegible]સ ઓવ વેલ્સનો ખિતાબ કોને આપવામાં આવે છે ? શહેનશાહ [illegible]ના વડીલ બંધુનું નામ શું હતું ? શહેનશાહ જ્યોર્જને નૌકાશાસ્ત્રની [illegible] આપવામાં આવી તેથી એમનામાં કઇ કઇ સારી ટેવ આવી ? [illegible] આલ્બર્ટનો સ્વર્ગવાસ ક્યારે થયો ? શહેનશાહ જ્યોર્જનું લગ્ન [illegible] સાથે થયું હતું ? હાલ એમને કેટલા કુંવર તથા કુંવરીઓ [illegible] શહેનશાહ જ્યોર્જ હિંદમાં ક્યારે પધાર્યા હતા ? શહેનશાહ [illegible]ર્ડનો સ્વર્ગવાસ કયે દિવસે થયો ? શહેનશાહ જ્યોર્જને ઇંગ્લાંડ[illegible] રાજ્યાભિષેક કરવાની ક્રિયા કયે દિવસે થઇ ? હિંદુસ્તાનમાં કયે [illegible]દિવસે થઇ અને ક્યાં થઇ ? આપણો ધર્મ શું છે ? સાર—શહેનશાહ

પાંચમા જ્યોર્જના વખતમાં આપણા જાનમાલનું રક્ષણ થાય છે, તથા અદલ ન્યાય મળે છે, માટે આપણે શહેનશાહ પાંચમા જ્યોર્જ ઘણાં વર્ષ જીવો એવી પ્રાર્થના કરવી જોઈએ.

પાઠ ૨.

સ્વામીભક્તિ=ધણીપર પ્રેમભાવ, ધણીનીસેવા
નાગોર=અજમેર, (એ રજપુતસ્તાનમા છે)
થાણું=કચેરી
ઘેરો ઘાલ્યો=કબજે કર્યું
લડત=લડાઇ, યુદ્ધ
બચાવ=રક્ષણ
સબર=આશા, ભરોસો
શરણે ગયો=તાબે થયો
આશ્રય=મદદ
જયપુર=જેપુર
મુકામ=રહેઠાણ
કપટી=દગલબાજ
મુલાકાત=મેળાપ
શરણાગત=શરણે આવેલો
બાજુએ મૂક્યો=વિસારી દીધો
ખાસ=ઘણો
વિશ્વાસુ=ભરોસાદાર
ગુપ્ત=છાની
ઝપાઝપી=કાપાકાપી, કતલ
જીવને જોખમ લાગશે=મરી જશે
સોગન=કસમ
કુશળતા=સુખાકારી
સમાચાર=ખબર
ઝભ્ભો=જુનનો ઢીલો
અંગરખો
પ્રસંગ=વખત
ચેત્યો=સમજ્યો
ખંજર=જમૈયો
પ્રાણ લઇશ=મારી નાખીશ
મ્યાન=ઘર
નમ્રતા=નમનતાઇ
મુજરો=સલામ
વિશ્વાસઘાતી=ભરોસો તોડનાર
ઉદાહરણ=દાખલો
નીમકહલાલ=જેનું ખાય તેનુ ભલું ચાહનાર
જીત=ફતેહ

સવાલ—વિજયસીંગ ક્યાનો રાજા ? વિજયસીંગને કોણે હરાવ્યો ? ત્યાર પછી ક્યા ગયો ? ત્યા શુ થયુ ? પછી ક્યા ગયો ? અને શા માટે ? ઇસરીસીંગ ક્યાનો રાજા ? વિજયસીંગના બાપને કોણે મરાવ્યો હતો ? રજપુતોનો મુખ્ય ધર્મ શું છે ? વિજયસીંગને ઇસરીસીંગ કેદ કરનાર છે એ વાત જવાનસીંગના જાણવામા ક્યાથી આવી ? જવાનસીંગને કેદ પકડાતો શી રીતે બચાવ્યો ? ઇસરીસીંગે પોતાના

સરદારોને કોનો દાખલો બતાવ્યો ? જીત મેળવવાની આશા ક્યાં રાખી શકાય નહિ ? સાર—જેનું લુણ ખાધુ હોય તેનુ હલાલ કરવું એ દરેક માણસની ફરજ છે.

પાઠ ૩.

સૂર્યવંશી=સૂર્ય ઉપરથી નીકળેલા કુળમા પેદા થએલા
પ્રખ્યાત=નામીચા
લગભગ=આશરે
અવતર્યો=જન્મ્યો
રિવાજ=ધારો, રીત
ભાવ=હેત, પ્યાર
બેઠાગ=માદી
ધાસ્તી=બીક, શક
પક્ષપાત=તરફદારી
ધક્કો=નુકસાન
ખેદ=દીલગીરી
યુક્તિ=તદબીર, કળા
પાયમાલ=છેક નાશ થએલો હોય એવો
ઉદાર=સખી
હૃદય=અંતઃકરણ, મન
પાણી પાણી=નરમ
ઝળ ઝળીઆં=આંખમાં પાણીનું ભરાઇ આવવું
ગોઠવણ=તજવીજ
ભલે=સુખે, નિર્ભય
આડે=વચ્ચે
પણ=બાધા; નિયમ
ક્ષણે=વેળાએ
જન્મભૂમિ=જે જગામા જન્મ થયો હોય તે
ખીજમતદાર=સેવક
ઝરે=ધીરે ધીરે પાણી વહે તે વહેણ
ઘુંટડો=મોમા માય એટલું
શૂરવીર=બહાદુર
કામગીરી=નોકરી
વીત્યા=ગયા
દેહ=શરીર
ઝળહળે=પ્રકાશે
ટેક=લેલું પાળવું તે

સવાલ—રજપુતોમાં કયું કુળ ઉચું ગણાય છે ? માબાપનું કયા છોકરાપર હેત વધારે હોય છે ? રાજસીંગને ભીમસીંગ માટે શું વહેમ હતો ? ભીમસીંગે તે વહેમ દૂર કરવા શું કર્યું ? ભીમસીંગે પાણીનુ પ્યાલું શા માટે ફેંકી દીધું ? બે છોકરામાથી કયો છોકરો આપકર્મી ? સાર—માબાપનુ મન ન દુખાવવા માટે, અને તેમને રાજી રાખવા માટે તેમની મરજી મુજબ ચાલવુ.

પાઠ ૪.

માનવું=કબુલ કરવુ
કંદમૂળ=કંદ ને મૂળીઆ

ઉપવાસ=અપવાસ; ભૂખ્યા રહેવુ તે
વેઠવો=ખમવો
વિકરાળ=બિહામણુ
રાક્ષસે=દૈત્યો
નિશ્ચય=ઠરાવ
વહાણે વાએ=સવાર થતે
ઠર્યું=નક્કી થયુ
કોપ=ગુસ્સો, રીસ
પૂર્ણ પુરં
ખોળે માથુ મૂકીશ=શરણે રહીશ
આશિષ=આશિર્વાદ
વિજોગ=જુદુ પડવુ તે

સાજાવાજે=સુખરૂપ
રક્ષા=બચાવ, રક્ષણ
મુઝાવુ=મનમા બળવુ.
વસમ=ઘણુ કઠણ
આરો=અંત
આગ્રહ=હઠ
અવસ્થા=હાલત
વિનતી=અરજ
ચલણ=સત્તા
ઝૂરી ઝૂરીને=મનમા બળી બળીને
નમન કર્યુ=બે હાથ જોડયા, પગે લાગ્યા.
સોપણુ=સપુરત

હૈયું ભરાઇ આવ્યું=આંખમાં આસુ આવ્યાં
વનવેશ=વનમા પહેરવાનો પોશાક
ધારણ કર=પહેર
મૂર્છા ખાઇ=બેભાન થઇ
તીરસ્કાર=ધિક્કાર
અધર્મ=અનીતિ
ઋષિ=તપસ્વી
વિદાય કીધા=વળાવ્યા
બેશુદ્ધ=બેભાન
પ્રાણ ત્યાગ કીધો=મરી ગયા, સ્વર્ગવાસ કર્યો

સવાલ—સીતા કેવી સ્ત્રી ગણાય? રામને વનવાસ કોણે અપાવ્યો? કૈકેયીનો કોણે તીરસ્કાર કીધો અને શા માટે? રામ વનવાસ શા માટે ગયા? સીતાને શા માટે વનમા આવવા ના પાડી? રામચદ્રજીનુ માતા પ્રત્યે કેવુ હેત હોવુ જોઇએ? સાવકી મા છોકરા સાથે કેવી રીતે વર્તે છે? બધુ કેવા જોઇએ? દશરથ રાજાની આજ્ઞા લેવા જવાનો હેતુ શો? વનવેશ તે શુ હશે? સાર—વિચાર વગરનુ કામ કરવાથી પાછળથી પસ્તાવુ પડે છે, માબાપનુ વચન પાળવા માટે દુઃખ સહન કરવુ.

પાઠ ૫.

દુકાળીઆ=ભૂખથી પિડાતા માણસ
દુબળા=કમજોર
પેટપુર=જોઇએ તેટલું,
સુકાઇ ગયા=લેવાઇ ગયા

એંજીન=વરાળથી ચાલતો સંચો
કુદરતી=ઈશ્વરે મૂકેલી
કાયમ=ચાલુ
ગરમી માપવાનું યંત્ર=થર્મોમીટર
ધરી=જે દાંડી પર પૈડું ફરે છે તે, આક, આંસ

નિરંતર=હંમેશાં
નાડી=નાડ
ઉછળે છે=ધબકે છે
અંગ=ભાગ
સમાગ્=દુરસ્ત
તર=મલાઇ
સાકર=મીઠો પદાર્થ, ગળી ચીજ

ચરબી=ચામડીની અંદર ઠરેલો ચીકણો પદાર્થ
દુરસ્ત=સાફ
ક્ષાર=ખારો પદાર્થ
શ્રેષ્ઠ=ઉત્તમ
જુદી જુદી વાની=જુદી જુદી વસ્તુ.

સવાલ—દુકાળીઆનાં શરીર કેવા હોય છે? દુકાળીઆનાં શરીર એવાં શાથી થાય છે? આપણને ખોરાકની જરૂર શા માટે છે? ખોરાક ન મળે તો અંદરના ભાગમા શું થાય છે? ગરમી માપવાના યંત્રનુ નામ શું? એન્જીન ચલાવવાને માટે શેની જરૂર છે? આપણા શરીરના અવયવો બરાબર ચલાવવાને માટે શાની જરૂર છે? નાના છોકરાના શરીરનુ વજન વધારે કે મોટાનુ? ગરમી કયો પદાર્થ ખાવાથી ઉત્પન્ન થાય છે? ચરબી વધારવા માટે કયા પદાર્થ ખાવાની જરૂર છે? ચરબી વધારનાર પદાર્થ કયા મુલકના લોકો વધારે ખાય છે? કયા પદાર્થ માસ વધારે છે? ક્ષાર પદાર્થ ખાવાની જરૂર શા માટે છે? લોહી સાફ કરવાને માટે કેવા પદાર્થની જરૂર છે? દૂધ કરતા પણ વધારે ફાયદાકારક શું છે? સાર—માણસને હવા ને પાણી સિવાય ખોરાકની પણ જરૂર છે, કારણ કે તે વડેજ અંદરના સંચાને પુષ્ટિ મળે છે.

પાઠ ૬.

આફીપાફી=કમજોર થઈ
નિસાસા=નિ:શ્વાસ

ખંરવાટ=સવારો
દાબ=ઠપકો
મસાલો=તેજાનો

અગરીઆ=મીઠું પકવનાર
અગર=મીઠું પકવવાની જગા

પીલતાં=કપાસમાંથી	કરનાર	પુરી પાડે છે; તંગી
કપાસીઆ છુટા પાડતા	નિર્માણ કરેલું=ઠરાવેલુ	મટાડે છે
કાંતતા=સુતર બનાવતા	ગરજ=મતલબ	સમાધાન=ગુંચવણ કે
વણકર=વણવાનુ કામ	ગરજ સારે છે=ખોટ	ચિંતાનુ મટવુ તે

સવાલ—ડોસી શા માટે ભગવાનને દોષ દેતી હતી ? તેના મનનું સમાધાન કેણે ને શી રીતે કીધું ! સાર—દુનિયામાં દરેક માણસને એક બીજાનો ખપ પડે છે માટે કોઇની સાથે ગુરાશ કરવી નહિ, દુનિયા માહેલા પદાર્થ એક બીજાની મદદથી બને છે.

પાઠ ૭.	ભુલીને=વીસરીને	વાંકુ બોલી=ઇનકાર
મુખે=મોઢે	વણુતોલ=ઘણીજ	કરી, ના કહી
વેર્યા=નાખ્યા	અન્યાય=ગેરઇન્સાફ	ભાળે=જુએ
ફૂલ=પુષ્પ	મટવાને=દૂર થવાને	ફરિયાદી=ન્યાય મેળવવા
નસીબે=દૈવયોગે	ધીરીને=ઉધાર આપીને	માટે અરજ.
નીચા નમી=નીચા વળી	દુઃખીઓ=હેરાન	સદ્‌ગુણ=સારા લક્ષણ
વીણીશું=એક એક લઇશ	આબરૂ=ઇજ્જત.	ચિંતા=ફીકર
અત્યારે=હમણાં	પાખી=વગર	ચટપટી=ગભરામણ
ગુસ્સે થઇ=રીસ કરી	ધીરેલા=આપેલા.	અટપટી=ગુંચવણ ભરેલી
વિપત=આપદા, દુઃખ	નવ અલે=ન આપે	મા'લે=ખુશીથી રહે

પાઠ ૭. આજ અને કાલ.

નસીબે ખુશી થઇને રસ્તામા ગુલાબનાં ફૂલો નાખ્યા, તે નીચા વળી ક્યારે વીણીશુ ? ભાઇ હમણા આજ ને આજ વીણી લો. (મતલબ કે ફૂલ થોડા વખતમા કરમાઇ જાય છે તેમજ સારાં કામો કરવાનો વખત પણ જતો રહે છે. માટે ગુલાબના ફૂલરૂપી સારાં કામો તરતજ કરવાં) (૧) પણ જો તે કદી ગુસ્સે થઇને બોલશે તો

વને ઘણી આપદા પડશે તો પછી અફસોસ ક્યારે કરવો ? ભાઇ કાલે, કાલે, કાલે મતલબ કે સારા કામ કરતાં દુ ખ આવી પડે તો દીલગીર થઇ છોડી દેવુ નહિ (૨) ઉપકાર ભૂલી જઇને આપણુ ખરાબ કર્યું હોય અને આપણને દુ ખ આપ્યું હોય તો તેને માફ ક્યારે કરીશુ ? ભાઇ હમણાં આજ ને આજ. (૩) પણ ગેરઇન્સાફ થતો હોય તો તે દૂર કરવાને. મનમાથી રીસ ઓછી કરવાને, જો લડવુ હોય તો ક્યારે લડવુ ? ભાઇ કાલે, કાલે, કાલે, (૪) કોઇએ આપણને પૈસા આપીને આપણી લાજ રાખી હોય, તે માણસ પૈસા વગર દુ ખી થતો હોય તો તે પૈસા પાછા ક્યારે આપવા ? ભાઇ હમણાજ આજ ને આજ. (૫) કોઇ માણસ આપણે આપેલા પૈસા પાછા આપે નહિ, ને વાકું બોલે, અને સામુ પણ જુએ નહિ તેવા, માણસપર કહો કે ક્યારે ફરિયાદી કરવી ? ભાઇ કાલે. કાલે, કાલે, (૬) સારા ગુણના ઘણા કામો કરવા છે પણ વ્યવહારમા વખત ન મળ્યો તો પછી તે ક્યારે કરવા ? ભાઇ હમણા આજ ને આજ. (૭) ક્રોધ, અપશબ્દો,, ફીકર, ગભરામણ, ગુચવણ ભરેલી પોતાની મેળે મનમા આવે તો તે મનમા જઇને ક્યારે આનદથી રહે ? ભાઇ કાલે, કાલે, કાલે. (૮) સાર— સારાં કામ આજેજ કરવા અને નઠારા કામ માટે આવતી કાલપર વિચાર રાખવો. મતલબ કે નઠારા કામ કરવાંજ નહિ.

પાઠ ૮.	પારખ્યુ=ઓળખ્યું	સાધુ
અવલોકન=બરીક તપાસ	કેણી મેર=કઇ તરફ	ઝાડો=ઝડતી, તપાસ
ખોડુ=લગડુ	જવાહીર=કીમતી રત્નો (હીરા, માણેક, મોતી વગેરે)	તપાસ=શોધ
લાધ્યુ=પીઠપર મૂક્યુ	ફકીર=સાંઇ, મુસલમાન	સાક્ષી=સાહેદ
ધારી ધારીને=તાકી તાકીને		જાદુગર=જત્ર મંત્ર કે અજાએબી ભરેલા

ફેસલ કરનાર; ઇમામી
સજા=શિક્ષા
નવાઇ=અચરતી, અચંબો
જાદુ=ઇલમ
બમ=બાજુ
કાણું=એક આંખ ફુટેલી

હોય એવું
આછું=થોડું
લંગડું=ખોડું
અનુમાન=વિચાર કરીને અટકળ કરવી તે
બમણુતી=બમણુગણુ અ

વાજ કરતી
વેરાય=કણ છુટા પડે
ઢોળાય=છલકાય
શાબાશી=ધન્યવાદ
ફેર=તફાવત
ટેવ=મહાવરો

સવાલ—ફકીરને રસ્તામાં કોણ મળ્યું? ફકીરને કેવી ટેવ હતી? ફકીરનું અનુમાન ખરું હતું કે ખોટું? ફકીર ગુનેગાર હતો કે નહિ? ફકીરે ઊંટ વિષે શી શી હકીકત કહી? રાજાએ ફકીરને શા માટે છોડી દીધો? અવલોકન કરવાની ટેવથી શું ફાયદો? સાર—દરેક માણસે હરેક વસ્તુ બરોબર જોવાની તથા તે ઉપર વિચાર કરવાની ટેવ પાડવી.

પાઠ ૯

ભલામણપત્ર=સિફારસનો કાગળ
ઉમેદવાર=ઉમેદ રાખનાર
ખોળ=શોધ
વર્તમાન પત્ર=ચાલતા વખતના સમાચારનું છાપું, ન્યુસપેપર.
જાહેર ખબર=છપાવીને ખબર આપવી તે
પસંદગી=પાસ
મહેરબાની=કૃપા

ભલામણ=સિફારસ, લાગવગ
લાયકી=લાયકાત
લૂછી=સાફ કરી
જાજમ=જાડું બિછાનું
વ્યવસ્થા=સારી ગોઠવણ
સ્વચ્છતા=ચોકખાઇ
દીસી=દેખાઇ, જણાઇ.
વિચારવંત=સમજુ.
સ્થિતિ=હાલત, દશા
વિનય=નમ્રતા
સભ્યતા=સલુકાઇ

રીતભાત=ચાલચલગત
ઓળંગી=વટાવી
ચોકસ=સાવધ; સંભાળ લઇ વર્તનાર
કાળજીવાળો=ખંતીલો
ધક્કા=હડસેલા
પ્રયત્ન=વધારે મહેનત
શાંત=ધીરજવાળો
લક્ષણ=ટેવ, આદત
મરોડદાર=સારા વલણવાળા
રેતદાની=રેતી ભરવાનો

ખડીઓ	ખુલ્લું=દેખીતુ
સાવધ=હોશિયાર	તોલ=પરીક્ષા, તુલના

સવાલ—શેઠીઆને આં કેટલા ઉમેદવારની અરજી આવી ? તેમાંથી કેટલા પાસ થયા ? શેઠે કેવી રીતે પરીક્ષા કરી તે કહો. અક્ષર કેવા લખવા જોઇએ ? લખાણ કેવુ જોઇએ ? જે ઉમેદવાર પાસ થયો, તેમાં ક્યા ક્યા ગુણ હતા ? તેની પાસે ભલામણ પત્ર હતો કે નહિ ?

સાર—દરેક માણસને નોકરી પર રાખતા પહેલાં તેના ભલામણપત્ર ઉપર આધાર ન રાખતા તેને બોલાવી મંગાવી જાતે તેની ખાતરી કરવી.

પાઠ ૧૦.	પર્યંત=સુધી	કાઢવી તે
ગુજરી ગયા=મરી ગયા	ભાષણ=બોલવુ	કંઠી=ડોકમાં પહેરવાનુ
સંકટ=દુઃખ	ગુમાસ્તો=મહેતો	સોનાનુ ઘરેણું
ઘરેણાગાંઠા=ઘરેણાં વગેરે	અદેખાઇ=ઝેર, કીનો	વીસરી=ભૂલી
વેચી સાટી=વેચી કે	વિરૂદ્ધ=સામુ, ઉલટુ	દળદર=ગરિબાઇ
બદલો કરી	કસોટી=તોલ, પરીક્ષા	હિટાડીએ=મટાડીએ
સાધન=સાહિત્ય	સોદો=માલ, સામાન	બોધ=ઉપદેશ
સમયે=વખતે	ભાવતાલ=કિંમતની	સંતાન=છોકરૂં
ઉદ્યમે=ધંધે	પડપુછ	મિલકત=માલમતા
જિંદગીપર્યંત=મરતા સુધી	રવાદારગી=છુપી દલાલી	વારસ=હકદાર

સવાલ—જગમોહન કેવો છોકરો હતો ? તેની સ્થિતિ કેવી હતી ? એવી સ્થિતિ આવવાનુ કારણ શું ? જુના ગુમાસ્તાની ચાડીથી શેઠના મનપર શુ અસર થઇ ? શેઠે જગમોહનની પરીક્ષા કરવા માટે શું કર્યું ? જગમોહન ઉપર વધારે વિશ્વાસ શાથી બેઠો ? જગમોહનમાં કયો ગુણ હતો ? જગમોહનને તેના ગુણનો બદલો મળ્યો કે નહિ ?

પાઠ ૧૧	સંસાર=દુનિઆનો	વહેવાર

દરવેશ=ફરતો ફકીર, એક જગ્યાએ સ્થિર નહિ રહેનાર ફકીર	નામીચો=પ્રખ્યાત	અશક્ય=થઇ શકે નહિ એવું
ત્યાગ કરીને=તજીને	બદમાસ=હરામખોર	મુશ્કેલ=કઠણ, અઘરું
તાણ=તમાશ, ખોટ	સખ્યાબધ=ઘણુજ	ટોચ=શિખર
ફાટી નીકળતો=ફેલાતો	લુટફાટ=માર મારી લૂટી લેવુ તે	બોજો=ભાર
એકાંતવાસ=એકાતમા રહેવું તે	પવિત્ર=શુદ્ધ	કલ્યાણ=ભલુ.
સારવાર=બરદાસ	દુરાચરણ=ખરાબ ચાલ ચલગત	લૂટ=ખુલ્લી રીતે માર મારીને લઇ લેવુ તે
આખરઅવસ્થા=મરવાનો વખત	ધર્મિષ્ઠપણુ=ધર્મ પ્રમાણે ચાલવુ તે	ફરમાન=હુકમ
દિલાસો=ધીરજ	અમર=અચળ, કાયમ	માથે ચઢાવી=કબુલ કરી
	રસ્તો=ઉપાય, ઇલાજ	વર્તણુક=ચાલચલગત

સવાલ—દરવેશની નામના શાથી થઇ? લુટારા પાસે કેટલા માણસો, ગુલામ તથા દોલત હતી? એ દોલત તેણે શી રીતે મેળવી હતી? દરવેશે ત્રણ પથરા શા માટે ઉંચકવા કહ્યું? લુટારો ખરો સુખી હતો કે નહિ? એ ક્યારે ખરો સુખી થયો? સાર—આપણે બીજાના દુઃખ મટાડવા માટે પ્રયત્ન કરવો.

પાઠ ૧૨.	થાય તે	કડક=સખત
ખોટા=જુઠા	ઝોડઝપટથી=ભૂતના સપાટામા આવવાથી	કરડી=સખત; આકરી
અજ્ઞાની=સમજણ વગરના	અરસામ=દરમિઆનમા	અગારા=સળગતા કોયલા
ધારે=માને	જીવ ભમી આવ્યો=ચકરી આવી	ઉંધો=અવળો
ભૂત=મરી ગયા પછી કોઇ માણસ પ્રેત રૂપ	ચપટી ચપટી=જરા જરા	ચોટી=વળગી
		મદવાડ=રોગ
		પ્રયોગ=અમુક સાધન

વડે કંઈ કરી બતાવવું તે; અખતરો
ચીસ=બરાડા
સોડે=પીમળે

ફાટી જાય=દૂધ ને ચોખા જુદા પડી જાય
ઉતરી જાય=બે સ્વાદ લાગે
કસર=ખામી

જુગતીથી=તદબીરથી; યુક્તિથી
બિનાશવાળી=ભેજવાળી, શરદીવાળી

સવાલ—વહેમી લોકોમાં કઇ કઇ જાતના વહેમ ચાલે છે? વહેમ ટાળવાને માટે કયા કયા પ્રયોગ કરશો? નજર લાગવાનો દાખલો આપો. કુલ્લીનો પ્રયોગ શી રીતે કરશો? નજર બાંધે છે ત્યારે થાળી સાથે વાડકો ચોટી જવાનુ કારણ શુ? નજર બાંધવાથી રોગ સારો થાય છે કે નહિ? રોગ શાથી સારો થાય છે? પાપડ બગડવાનુ, દૂધપાક ફાટી જવાનુ, અથાણુ બગડી જવાનુ કારણ શું?

પાઠ ૧૩.

નજરે પડે છે=દેખાય છે
એકાએક=ઓચિંતુ, એકદમ
મૂઠ=ચોટ
જીવ=જીવાત,
સળો=જીવાત, જીવડાં
અદાવત=દુશ્મનાઇ, વેર
ભુવો=ભૂત કાઢનાર
ઉતાર=ધાન્ય વગેરે ભૂત પ્રેત કાઢવા માટે માથે ઉતારીચકલે મૂકવામા આવે છે તે

ભોપાળું=પોકળ,જુઠાણુ
ડાકણુ=ખરાબ નજરની સ્ત્રી, ભૂત થએલી સ્ત્રી, ચુડેલ
ચાળા=નિશાની
મસાણુ=મુડદા દાટવા બાળવાની જગા
ઠુંઠુ=ડાળાં પાંદડાં વગરનાકભેલા ઝાડનુ થડ
ધડકે છે=ધમકે છે
શોરબકોર=ઘુમાટ
વીગત=વાત

વિખ્યાત=પ્રખ્યાત
મ છા=ઇચ્છા
મ છાભૂત=મનની ઇચ્છા એજ ભૂત
શ કા ડાકણુ=વહેમ એજ ડાકણુ
કહેવત=કહેતી
વશીકરણુ=વશ કરવાની વિધા
શુકન=ધાર્યું થવાના ચિહ્‌ન
અપશુકન=નઠારા શુકન
તપાસ=શોધ, ખોળ

સવાલ—ઝાડને મૂઠ મારેલી ક્યારે કહેવાય? ઝાડ જડમૂળમાંથી

એકાએક શા કારણથી પડી જાય છે ? ભુવા લોકો મૂઠ ઉતારવાને કયો પ્રયોગ કરે છે ? બૈરાઓ શા કારણથી ધૂણે છે ? મસાણુ કાઠે ભડકા ક્યા કારણથી દેખાય છે ? શહેરમા કે ગામમા ભડકા શા માટે નથી દેખાતા ? તમે વહેમને ખરા માનો છો કે ખોટા ? ખોટા માનો છો તો તેનાં કારણ સમજાવો. વશીકરણ એ શુ છે ? શુકન એ શુ છે ? સાર—કોઇપણ જાતનો વહેમ રાખવો નહિ વહેમ રાખવાથી શરીરમાં બેચેની થાય છે અને તેથી રોગ આવે છે. સમજુતી—જોરથી પવન આવ્યો તેથી નળીયુ ખસી ગયુ (એટલે સહેજ અવાજ થયો) તે સાભળી કુતરુ ભસવા લાગ્યુ તેથી (ત્યાં ઘણા માણસો એકઠા થયા) ત્યા ઘણોજ અવાજ થયો તેમા કોઇ માણસ કહે છે કે મે ચોર નાસતો જોયો, એવી ખોટી વાતને લોકો લબાવીને પ્રખ્યાત કરે છે. અખો કહે છે કે ભાઇઓ વહેમની વાતો એવી હોય છે.

પાઠ ૧૪.

તાગ=છેડો, અત
અપાર=પાર વગરનુ
વાવાઝોડુ=પવનનુ તોફાન
તૂટી પડશે=નીચે પડશે
કાટક=કડાકા, ગડગડાટ
ચિરાઇ=ફાટી
ભય કર=બિહામણા
બનાવ=બીના
અતિવૃષ્ટિ=ઘણો વરસાદ
કરા=બોર જેવાં પાણીના બધાયલા ટીપાં
હિમ=ઘણી ટાઢ
ધરતીકપ=જમીનનું હાલવુ તે
જવાળામુખી=બળતા મોવાળો
આનદકારી=ખુશકારક
મદ મદ-ધીમો ધીમો
નિરતર=હમેશાં
માફક=અનુકૂળ
અદ્દભૂત=નવાઇ જેવુ
ચમત્કારી=નવાઇ જેવુ
દીંગમૂઢ=તાજુબ દીગ થઇ જઇએ છીએ=અકલ કહ્યુ કરતી નથી
છેવટ=આખર
અનત=પાર વગરના
ધોડા=મોટી હેળો
મોજા ઉતરી જાય=ઓટ થાય
છાયા=પડછાયો
સ્વપ્નવશ=સ્વપ્ના આવે એવી સ્થિતિ

આત્મા=જીવ | ખોળીઆમાંથી=શરીરમાંથી |

સવાલ—આકાશનો છેડો ક્યા છે? તારા કેટલા છે? તારા આપણી પૃથ્વી કરતાં મોટા છે કે નાના? મોટા છે તો નાના શા કારણથી દેખાય છે? પૃથ્વી મોટી કે આકાશ? વીજળી શુ છે? ધરતીકંપ શા કારણથી થાય છે? ભયકર બનાવો ગણાવો. આપણા શરીરમા ક્યા ક્યા ચમત્કારી બનાવો બને છે? સ્વપ્નુ એ શું છે?

પાઠ ૧૫.

સત્તા=બળ, શક્તિ
વિસાતમા=ગણતરીમા
અમલ=હુકમ
ઇંદ્રિયો=જે વડે જ્ઞાન અને કર્મ થાય છે તે (જ્ઞાનેદ્રિય પાચ છે જેમકે આખ, કાન, નાક, જીભ, ચામડી, કર્મેદ્રિય પાચ છે જેમકે મો, હાથ, પગ, ઉપસ્થ, ગુદા,)
બ્રહ્માંડ=પૃથ્વીનો ગોળો
સમર્થ=જોરાવર
કાર્યો=કામ
ખાતરી=ભરોસો
વ્યાપી=ફેલાએલો
સર્વ શક્તિવાન=બધી શક્તિવાળો, બધી વાતે પુરો
સર્વવ્યાપી=બધે ફેલાએલો
સર્વજ્ઞ=બધુ જાણનાર
આપોઆપ=પોતાની મેળે
અમુક=હરેક; ચોક્કસ
આધારે=આશરે
હેતુ=મતલબ
ઋતુ=મોસમ
નિયમસર=મુકરર કરેલા વખતે
ન્યાયી=ઇન્સાફી
દયાળુ=દયાવાળો
આરોગ્ય=તંદુરસ્ત
સોસવુ=ખમવુ, વેઠવુ
પાપ=ઇશ્વરની આજ્ઞાથી ઉલટુ કરવુ તે.

સવાલ—પૃથ્વી ઉપરના પદાર્થોનો અનુભવ આપણને શાથી થાય છે? ઇંદ્રિયો કેટલી જાતની છે અને કઇ કઇ? આ બધી જગતની રચના કોણે ઘડી છે? પરમેશ્વરને મોટો અને જોરાવર શાથી સમજવો? પરમેશ્વર સર્વશક્તિમાન, સર્વવ્યાપી અને સર્વજ્ઞ શાથી કહેવાય છે? જગત જે નિયમો વડે ચાલે છે એ નિયમો કોણે બાંધ્યા છે? જગત ક્યા બે મોટા નિયમોને આધારે ચાલે છે? એ નિયમોના નામ

કહો પરમેશ્વર ન્યાયી, માયાળુ અને દયાળુ છે એ તમે શાથી કહો છો ? પરમેશ્વર ક્યારે નારાજ થાય ? પાપ એટલે શુ ? ઇશ્વરી નિયમો પાળવાથી ફળ શુ ? સાર—પરમેશ્વર સર્વવ્યાપક, સર્વશક્તિમાન, સર્વજ્ઞ સમર્થ, ન્યાયી, માયાળુ ને દયાળુ છે.

પાઠ ૧૬.

ધ્રુવ=ઉત્તાનપાદના પુત્ર
નિસાસો=આશા ભગ થયેથી જીવને જે અકળામણ થાય છે તે
વિમાસે=વિચારે
કેરો=છઠ્ઠી વિભક્તિનો પ્રત્યય "નો"
રાજીઓ=રાજા
રાજન=રાજા
નરપતિ=રાજા
સુણો=સાંભળો
પૃથ્વીપતિ=જગપતિ, રાજા
હૈડે=હૈડામાં
નમાય=લેવાય નહિ
ધરો=રાખો
પ્રજા=રૈયત
ઉદર=પેટ
મેહ=વરસાદ
માગ્યા મેહ=જોઇતો વરસાદ
તમદેશ=તમારા મુલકમા
વેશ=દેખાવ
લીલા=આબાદ
લીલારાજ=આબાદ રાજ
ભોગવો=ચલાવો
સોય=તે
વચન=બોલ
સધીર=ધીરજવાળા
નયણે=આંખોએ
વહે=રેલો જાય
નયણે વહે અતિનીર=આંખમાથી ઘણા આસુ પડે
વદે=બોલે
રૂદે=મનમાં
ટાળો=મટાડો
દયાળ=દયાળુ
સચર્યો=ગયો
મુઢમતિ=મુર્ખાઇ
પરવરી=ચાલી નીકળી
અપરાધ=ગુનો
મંદમતિ=ઓછી અક્કલ
દુભવ્યો=નારાજ કીધો
સાધ=સાધુ, સજ્જન
પરહર્યા=તજ્યા
ગૂઢ=વિકટ, બિહામણુ
વિકાળ=ભયંકર, બીક લાગે એવા
કિરણ=સીધી લીટીમા પડતો પ્રકાશ
સચર્યું=ગયુ
નીરખુ=જોઉ
અજસુત=નારદ, બ્રહ્માના પુત્ર
ભૂપત ભણી=રાજા પ્રત્યે
કુળ=વંશ
ઉદરે=પેટે, કુખે
નગર=મુલક
આવાસ=રહેઠાણ

ચરણે ચાંપી=પગે દાબી	નીરખે=જુએ	સફળ હવે=સાર્થક થયો
નિશદિન=રાત દહાડો	તન=શરીર	તારણહાર=તારનાર

પાઠ ૧૬. ધ્રુવજીના બાપ અને નારદ ઋષિ.

ધ્રુવજીના પિતાને નિસાસા નાખતા જોઇને નારદ ઋષિ મનમાં વિચાર કરે છે, કે રાજા તુ પોતે દુનિયાનો માલીક છે, પછી તમને શુ દુઃખ છે? નારદ ઋષિ કહે છે કે હે રાજા, તમે સાભળો, તમે મોટા રાજા છતાં તમને આટલુ બધુ શું દુ ખ છે, કે હૈડામા શ્વાસ પણ માતો નથી?

તમારો દેખાવ આસ્થાથી સેવા કરવા લાયક છે. તમે રૈયતનુ પોષણ કરો છો, તમારા દેશમા જેવો જોઇએ તેવો વરસાદ આવ છે, છતા આટલું દુ ખ શા વાસ્તે રાખો છો? (૧) તે આબાદ રાજ ભોગવો, તને તે કાઇ દુ ખ હોય? એવા ધીરજ આપનારા વચન નારદ ઋષિએ કહ્યા તોપણ રાજાની આખમાથી ઘણા આંસુ પડે છે. (૨) રાજા એમ કહે છે તે ઋષિ સાંભળો મારો છોકરો જગલમાં ગયો છે, તેથી મારે મન ઘણુ દુઃખ થાય છે. માટે તમે દયાળુ તે દુ ખ મટાડો (૩) મે બહુ મુર્ખાઇ કરી તેથી બાળક વનમા જતો રહ્યો, મે ઓછી બુદ્ધિવાળાએ એ પવિત્ર માણસનુ મન નારાજ કર્યું, એવો મે ગુનો કીધો છે. (૪) એ કારણથી મે બધી મોજમઝા અને સુખના સાધન છોડી દીધાં, તેથી મે નિસાસા નાખ્યા આ મને ચિતા થાય છે કે, બિહામણું વિકટ જગલ હશે, ત્યા મારો છોકરો એકલો કેમ રહેશે? (૫) જેનુ મો ઘણું કોમળ છે, એટલે જે ઘણો નાજુક છે, તે સુરજનો સીધી ચીટીનો પ્રકાશ કેમ વેઠશે? (સુરજનો તાપ શી રીતે વેઠશે?) મારૂ બધુ સુખ ધ્રુવજી સાથે ગયું. તેથી હુ નિસાસા નાખુ છુ. (૬) તમે દયાળુ તે દુ.ખ મટાડો કે જેથી એકવાર છોકરાને મારી નજરે પ્રત્યક્ષ જોઉ, રાજાનાં એવા વચન સાભળીને નારદ ઋષિ

રાજા પ્રત્યે બોલ્યા. (૭) રાજા તારા વંશમાં ધ્રુવ જન્મ્યો તેથી તારી જિંદગીને ધન્ય છે, જે માતાને પેટે જન્મ્યો તે માતાને પણ ધન્ય છે, રાજા તને ધન્ય છે, કે તારે ત્યા ધ્રુવ અવતર્યો. (૮) જ્યા ધ્રુવ જન્મ્યો છે, તે શહેરને, અને ને મહેલને પણ ધન્ય છે, જે માણસને ધ્રુવની સોબત છે, તેને પણ ધન્ય છે. જે ધરતીપર પગ મૂકીને ધ્રુવજી ચાલે છે, ત્યા તે ધરતીને પણ ધન્ય છે એમ કહીએ. (૯) તે પક્ષીને અને જંગલને ધન્ય છે, કે રાત દહાડો ધ્રુવજીના દર્શન કરે છે. હે રાજા તારૂં જીવ્યુ સાર્થક થયુ, કે તારે ત્યા એકોતેર પેઢી તારનાર જન્મ્યો છે. (૧૦)

પાઠ ૧૭.

આગબોટ=વરાળથી ચાલતું મોટુ વહાણ
વિલાયત=ઈંગ્લાંડ
ખાસ=મુખ્ય
ખલાસી=વહાણ ચલાવનાર
એકંદર=કુલ્લે
બરદરીએ=દરીઆની અધવચે
મુસાફરી=સફર
હંકારવામા=ચલાવવામા
સપાટી=ઉપલો ભાગ
ખડક=પાણીમા દેખાઇ રહેલો પત્થર
ગાબડુ=મોટુ કાણુ
કપ્તાન=આગબોટનો વડો અમલદાર
વીર=બહાદુર
અવકાશ=વખત
ગડગડાટ=ઘુમાટ, શોર-બકોર
પડઘમ=એક વાજીત્ર; ઢોલ
તુતક=આગબોટનો આગલો ઉપલો ભાગ
દઢ મનથી=પાકા વિચારથી
બડબડાત=બકવાટ
સાહસ=અવિચારી કામ
ડોલ=સઢ ચઢાવવાનો થાભલો
જળચર=પાણીમા રહેનાર
ફરજ=ધર્મ, કર્તવ્ય
અમર=કાયમ; અસળ
યાદગીરી=નામના
કીર્તિસ્તંભ=યાદગીરી રહેવાને માટે ઉભો કરેલો પથ્થરનો થાભલો

સવાલ—આગબોટમાં બધું મળી કેટલા માણસો હતાં? નજીક

આવી પહોંચ્યા એટલામાં શું થયું ? કપ્તાને ને લશ્કરના અમલદારે શું કર્યું ? કેટલા બચ્યા ? જળચર પ્રાણીનાં નામ દો. ખલાસી અને સિપાઈઓનું નામ શાથી અમર રહ્યું ? એમનું નામ અમર રાખવા માટે કોણે શું કરાવ્યું ? સાર—દરેક માણસે પોતાની ફરજ ખરા અંતઃકરણથી બજાવવી.

પાઠ ૧૮.	અજાયબ તરેહનો=નવાઈ	આજીજી=કાલાવાલા
ફરતો=ચોગરદમ	જેવો	ઝગી=ગાળચા ગાળી
કોટ=ગોથી બાંધેલી ઉંચી	દહાડાને અંતે=સાંજે	ખોટી
જાડી મજબુત દિવાલ	ચણતર=ચણવાનું કામ	ઇલમી=જાદુગર, મંત્ર
કાબેલ=હોશિયાર	ભેદ=છુપી વાત	જાણનાર
મિસ્તરી=મુખ્ય કડીઓ	હીકમત=યુક્તિ; તદબીર	નિર્ભય=ભય વગરનું
કે સલાટ	બેઠકે=મુકામે	સ્થાન=ઠેકાણું
સુલતાન=મુસલમાન	ઇલમ=જાદુ	કબુલાત=વચન
રાજા;	બેશક=નક્કી; જરૂર	

સવાલ—અહમદશાહ કોણ હતો ? તેણે કયું શહેર વસાવ્યું ? કોટ બંધાતો હતો તે પાછો ઉખડી શા કારણથી જતો હતો ? ઉખડી જવાનું કારણ સુલતાનના જાણવામાં આવ્યું ત્યારે તેણે શું કર્યું ? માણેકનાથ કોણ ? અમદાવાદમાં તેની જગા હાલ ક્યાં છે ?

પાઠ ૧૯.	આડું અવળું=જુઠું	સદ્બુદ્ધિ=સારી બુદ્ધિ
પ્રમાણિક=વાજબી રીતે	વ્યાજવટાવ=વ્યાજ વગેરે	તત્કાળ=તરતજ
ચાલનાર	વટાવ=નુકસાની લેવી	ફુલાતો=ખુશ થતો
કંટાળો=તિરસ્કાર, ત્રાસ	અથવા આપવી તે	અમે=એ
નામું ઠામું=લેણદેણનો	દફતર=ચોપડા	ગનીઆ=વાણીઆ
હિસાબ	ખિન્ન=દુઃખી, દીલગીર	ચલ બે=ચાલ્યા ચાલ

ખતા=ઠેબાં	આબરૂ=વાખણો	પાગળ=મૂર્ખ
ઠોકર=ઝપાં, ઠયે ઠેકાણે	ફેરવી તોળ=વાત ફેરવ	કરતો હરતો=કારભારી
આનાકાની=હા ના	જીસકુ=જેને	સાખ=આબરૂ, વટ

સવાલ—છગનને દુકાનનું કામ જોઈ કંટાળો આવવાનું કારણ શું ? દુકાનમાં એક દિવસ શી બીના બની ? પટેલનો હિસાબ કેવી રીતે ગણ્યો ? થોડીવાર પછી બીજો શું બનાવ બન્યો ? તેનું પરિણામ શું આવ્યું ? મીઓ વાણીઆને મૂકીને કેમ જતો રહ્યો ? ગુમાસ્તાને શેઠે શા માટે કાઢી મૂક્યો ? શેઠની શાખ શાથી વધી ? ગુમાસ્તાને કમાઈનું શું ફળ મળ્યું ? સાર—કોઈને પણ ઠગીને લેવાની દાનત રાખવી નહિ, કોઈની મશ્કરી કરવી નહિ હમેશાં પ્રમાણિકપણે ચાલવું.

પાઠ ૨૦.	નકશો=ગામ કે દેશનો ચીતરેલો નમુનો	વંકાવું=મેળ ન રાખવો
ખરું કામ=વાજબી કામ	મશ્કરી=મજાક	શરમ=માન, સહે
છાતી ચલાવનાર=હિંમતવાન	દાખલો=હિસાબ	હાંસી=મજાક, મશ્કરી
કાને=સાંભળવાને	નિંદા=કોઈનું ભુંડું બોલવું તે	છાપ=અસર
આર=ભમરડાની નીચે લોઢાની પાતળી સળી હોય છે તે	મોઢું ઉતરી ગએલું=ઝંખવાએલો	ચાહે=ઇચ્છે
		ચાલ=રીતભાત, વર્તણુંક
		કજીઆ=કંકાસ, ટંટો; ફિસાદ
અણબનાવ=મે બનાવ	કસુર=વાંક, ખામી ભૂલ	દુર્ગુણ=અનીતિ

સવાલ—જયાનંદને જીવણરામ ચુનીલાલ અને મહેતાજીના છોકરા સાથે અણબનાવ થવાનું કારણ શું ? એમાં વાંક કોનો હતો ? જયાનંદના વખાણ મહેતાજીએ શા માટે કર્યા. સાર—હમેશા વાજબી રીતે ચાલવું કોઈની પણ શરમ રાખવી નહિ.

પાઠ ૨૧.	વિક્રમાજીત=જીતાય નહિ એવો વિક્રમ

અજીત=જીતાય નહિ એવો
મેવાડ=ઉદેપુર, (રજપૂતસ્તાનમાં છે)
છંદ=નઠારી ટેવ
વ્યવસ્થા=ગોઠવણ
પટાવતો=રાજ્યના મુખ્ય સરદારો
ઠાર મારવું=જીવ લેવો
ધાવ=ધવરાવનાર બાઈ
હાવો=હક
રણવાસ=રાણીઓને રહેવાની જગા; જનાનખાનું
યોજવા=કરવા
બાળહત્યા=બાળકને મારી નાખવું તે
નિર્દોષ=બીનગુનેગાર, અપરાધ વિનાનો
દયાજનક=દયા ઉપજાવે એવા
પીગળ્યું=પોચું થયું; દયા આવી
ઘાતકી=ક્રૂર નિર્દય
વર્ણન=બ્યાન, હકીકત
કલ્પાંત=ઘણું રડવું કકળવું તે; રડારોળ
રાજભક્ત=વફાદાર
કઠણ હૈયું=દયા વગરનું મન
હજામ=વાળંદ
આશરો=મદદ, સહાયતા
ભાળ=તપાસ, પત્તો
રક્ષણ=સંભાળ
જીવન=જિંદગી
સાર્થક=સફળ
સર્વસ્વ=બધું
સુપરત=સોંપણું
ચર્ચાય=ફેલાય, પ્રસરે
પરિણામ=ફળ; છેવટ
હદપારી=બાહાર કરી
પન્નું=એક જાતનું કીમતી રત્ન

સવાલ—વિક્રમાજીતને શા માટે મારી નાખ્યો? ઉદેસીંગ કોનો છોકરો? ઉદેસીંગનો જીવ લેવાનું વનવીરે શા માટે ધાર્યું? ઉદેસીંગનો બચાવ કેવી રીતે થયો? પન્નાએ ઉદેસીંગને કોને સોંપ્યો? શેઠે ઉદેસીંગને રાખવાનું કારણ શું? સાર—આપણી ફરજ ખરા અંતઃકરણ પૂર્વક બજાવવી અને તે બજાવવામાં પાછી પાની કરવી નહિ.

પાઠ ૨૬.

ઇલાકો=ઘણા જિલ્લા, એજન્સિ અને સંસ્થાન મળીને થએલો ગવર્નરના તાબાનો ભાગ
સૈકો=સો વરસનો કાળ
સુકાની=સુકાન ફેરવનાર
ગફલત=બેપરવા
ખડક=પાણીમાં ઢંકાએલો પત્થર
નિશ્ચે=નક્કી, નિરધાર
મછવાના=ડીંગલાના
ઇરાદે=મનસુબો, વિચાર
નીમ્યો=નીમણૂક કીધી
યુક્તિ=તદબીર, કળા,

હિંમત
સંખ્યા=ગણતરી
માન્ય રાખી=કબુલ કરી
મોતને શરણે ગયા=મરી ગયા
આજીજી=કાલાવાલા
રાહ=વાટ, વાર
શિર=માથું
એકલદોકલ=એકલો
ચિંતા=ફીકર, ધાસ્તી

છાતી ભરાઇ આવી=રડવું આવ્યું
ઉત્તર=જવાબ
કબુલ કર્યું=માન્યું
સંસાર માડ્યો નથી=બૈરી પરણ્યો નથી
કોડ=હોંસ; ઉમંગ
નિયમ=ઠરાવ
બાઝી=વળગી
આગ્રહ=હઠ; કાલાવાલા

છક=દિંગ: ચકિત
હડસેલી મુકયો=ધક્કો મારી ફેંકી દીધો
બંધુ=ભાઇ
ધર્મ=ફરજ
બંધુધર્મ=ભાઇ તરીકેની ફરજ
સહીસલામત=સુખરૂપ
યોજના=ગોઠવણ

સવાલ—ગોવા ક્યાં છે? ગોવામા હાલ કોનું રાજ્ય છે? પોર્ટુગીઝ લોકો ક્યાંના રહેવાસી? વહાણ શાથી ખડક સાથે અથડાયું? ખોરાક વધારે દિવસ ચલાવવા માટે નવા કપ્તાને શું યોજના કરી? ચોથી ચિઠ્ઠીમાં કોનું નામ નીકળ્યું? તે પાણીમા પડ્યો કે નહિ? નહિ પડવાનું કારણ શું? એના ભાઇને પડવાની શા માટે રજા આપી? તે મરી ગયો કે નહિ?

સાર—ભાઇઓએ એક બીજાપર હેત રાખવું જોઇએ.

પાઠ ૨૩.

ચિત્રશાળા=ચિત્ર શીખવાની નિશાળ
ચિત્ર=છબી
ઉપરના=ઉપલા
ચિત્રકળા=ચિત્રકામ
શ્રેષ્ઠ=ઉત્તમ, સૌથી સરસ
તોલે=બરોબરીમા

અદેખો=બીજાનું સારૂં જોઇ બળે એવો
સમાન=બરોબર
કીર્તિ=આબરૂ, માન
કલંક=એબ, બટ્ટો
અનેક=એકથી વધારે, ઘણા
ગપો=જુઠી વાતો

દિનપરદિન=દરરોજ
હરિફાઇ=બરોબરી,
નકલ=ઉતારો, કોપી
બળિએલ=બીજાનું સારૂં જોઇ મનમા બળે એવો
વખોડવું=ખોડ કાઢવી
વડાઇ=મોટાઇ, માન
જન્માષ્ટમી=શ્રાવણ વદ

ગોકળ આઠમ; કૃષ્ણનો જન્મ દિવસ	બાળા=છોકરી	ચિત્રકાર=ચિતારો
અદેખાઇ=ઇર્ષા, વેર	સાખી=ખમી, સહન કરી	મદદકારી=મદદ કરવા
પચ=પાંચ કે તેથી વધારે માણસની મંડળી, વાંધો પતાવનાર લવાદ	શોભા=ખુબસુરતી	ઉત્તેજન=પુષ્ટિ, મદદ
કળા=હુનર, કસબ	શાંત થયું=નિરાંત વળી	ઉત્તેજનદાખલ=ઉત્તેજન માટે
કલ્પ્યો=કલ્પના કીધી, ધાર્યો	દશા=હાલહવાલ, વલે	અભિપ્રાય=વિચાર, મત
ટાપુ=બેટ	રૂબરૂ=હજુર	નિરાશા=નાઉમેદ
	પીંછી=ચીતરવાની કલમ	ઝીલે મોઢે=ફિક્કે ચહેરે, ઝંખવાણો પડીને
	છુપી=છાની, ગુપ્ત	અદેખાઇનું મા બાળો=અદેખાઇ ન કરો
	પીંછી છુપી ન રહે=કામ જણાઇ આવે	
	ઠરાવ=નિશ્ચય	

સવાલ–ચિત્રશાળામા શું શીખવાય છે ? ઉપલા વર્ગમાં કેટલા વિદ્યાર્થી હતા ? ચિત્રકળામા કોણ હોશિયાર હતું ? એની હોશિયારી જોઇ કોણ અદેખાઇ કરતું અને કોણ તેની બરોબરી કરવા પ્રયત્ન કરતું ? ત્રિભુવનની આબરૂને કલંક લગાડવા માટે કોણે શી યોજના કીધી? પ્રાણજીવનનો સ્વભાવ કેવો હતો ? ચિત્રશાળામા શી જાહેર ખબર ચોઢેલી હતી ? દરેકે ઇનામ મેળવવા માટે કેવી તરેહના ચિત્ર કાઢયા ? કોનું ચિત્ર સૌથી સારૂં હતું ? ઇનામ કોને મળ્યું ? એ ઇનામના રૂપીઆ કોને આપવામાં આવ્યા અને શા માટે ? પ્રાણજીવનને નિશાળમાથી શા માટે કાઢી મૂકયો ? સાર—જે પોતાનું ભલું ચાહતા હોય તેમણે હમેશાં હરિફાઇ કરવી પણ અદેખાઇ કરવી નહિ.

પાઠ ૨૪.	સ્નેહ=હેત, પ્રીત	કુવાક્ય=નઠારૂં વચન, નઠારા બોલ
સુવાક્ય=સારૂં વચન; સારા બોલ	સદૈવ=હમેશા	
	વર્ધે=વધે; થાય	સાંપ=મળી, થાય

વિવેક=સબુરાઇ, ડહાપણ, સારા નરસાનો વિચાર
આણી=લાવી
યારે=ભાઇ
ઉચાર=બોલ, શબ્દ
વિશ્વ=દુનિયા, જગત
વખાણે=તારીફ કરે, સ્તુતિ કરે, માન આપે
પ્રીત=આદર
જનો=માણસો
પડે=હલકે દરજ્જે ઉતરે, અપમાનમા આવે, પડતી થાય
ચડે=મોટા દરજ્જે આવે, સુખી થાય, ચઢતી થાય
વડે=થી, થકી
પ્રજા=લોકો, રૈયત
પાળે=પોષે

ધુડ=ધુનડ
ઉચારવુ=બોલવુ
ભલી=સારી
ભલાઇ=ભલમનસાઇ
બુરાઇ=નઠારાપણુ, વેર, દુશ્મનાઇ
અમૂલ્ય=કીમતી, જેની કિમત થઇ શકે નહિ તે
મૂલ=કિમત
લગાર=થોડી
પણી=ચાબુ
રે=અરે
માનવી=માણસ
વણ મૂક્યુ=શબ્દ મોઢેથી નીકળી જવાય
થુ થુ=થુંકવું
દિલગીર=પસ્તાશો, દીલગીર થશો
હાણી=નુકસાન, ખરાબી

ઘાયમાંથી
છરા=બંદુકમા ભરવાની ગોળી
છેદ=ઘા, જખમ
સૂઝે=માલમ પડે
કાપ=ઘા, જખમ
રૂઝે=મટે, સારો થાય; નવી ચામડી આવે
કોઠી=મોટી ભરણી
મટે=સારી થાય
તોપ તણો=તોપનો
ભડાકો=અવાજ
હવા વિષે=હવામા
ધડાકો=પડઘો, મોટો અવાજ
નાખી=ખેંચી
રહો=મોલો
વણશે=બગડશે
ભાર તોલ=માન; આબરૂ, વકર

પાઠ ૨૪. વિચારીને બોલવા વિષે.

સારૂં વાક્ય બોલવથી હમેશા પ્રીતિ વધે છે, નઠારૂં વાક્ય બોલવાથી હમેશા કજીઓ થાય છે, માટે હે ભાઇ મનમા જરા સબુરાઇ લાવીને જે બોલ બોલો તે વિચારીને બોલો. (૧) સારૂં વાક્ય બોલવાથી

આખી દુનિયા તારીફ કરે, પણ નઠારૂં વાકય બોલવાથી માણસો આપણી આબરૂ જાણે નહિ, પ્રાણીની પડતી અને ચઢતી જીભથીજ (બોલવાથીજ) થાય છે. માટે હે ભાઇ જે બોલ બોલો તે વિચારી બોલો. (૨) જુઓ રૈયત (લોકો) પોપટને ઘેર પાળે છે, પણ ધુવડ પક્ષી પોતાના માળામા પણ નચિતે સુઇ શકતુ નથી, એજ બોલનુ કારણ જાણ, માટે૦ (૩) સારી જીભથી (સારૂ બોલીને) ભાઇ ભલામન સાઇ મેળવ નઠારી જીભથી (નઠારૂ બોલવાથી) લોકો નઠારૂ બોલે છે, પછી તે ગરીબ હોય કે રાજાનો છોકરો હોય કે રાણી હોય તો પણ લોકો નઠારૂ બોલે છે, તે માટે૦ (૪) સારૂ વાકય બોલવાથી દૂધ, દહીં અને ઘી આપશે, અને જેની કિમત ઘણી હશે તેની થોડી કિમત લેશે, પણ નઠારૂ વાકય બોલવાથી કોઇ ચાગળુ પાણી પણ નહિ પાય, માટે૦ (૫) અરે માણસ તુ મોઢેથી જે શબ્દ બોલ્યો તે જેમ તે થુકેલુ થુક ફરીથી ગળાતું નથી તેમ તે બોલેલો બોલ પાછો ખેચી લેવાનો નથી, જો એવી વાણી હશે તો પસ્તાશો અને નુકસાન થશે, માટે૦ (૬) છરાના ઘાનો ઉપાય માલમ પડે, પણ નઠારા વાકયનો ઘા કદી રૂઝાતો નથી, (તે બોલ મનમાંથી જતો નથી.) જેમ કાચની કોડી કાણી હોય તે જેમ આખી થતી નથી તેમ, માટે૦ (૭) સારો કે નઠારો તોપનો અવાજે હવામા સપાટાબધ ચાલ્યો જતો હોય, તો તમે કહો કે તેને કેમ ખેચી શકો ? મતલબ કે ખેચી શકાય નહિ. તેમ બોલેલો બોલ પાછો ખેચી શકાતો નથી, માટે૦ (૮) વિચારીને શબ્દ બોલો, તો કામ કદી પણ બગડે નહિ દલપતરામ કવિ કહે છે, કે જે સારા માણસો છે, તેજ ભાર વકર રાખે છે. મતલબ કે વિચારીને બોલે છે.

પાઠ ૨૫. | સન્યાસીજ્ઞાકાણ્ સહુ થએલો હોય તે

પ્રવાસે=મુસાફરીએ
સંધ્યાકાળ=સાંજ
નગર=શહેર
સરકારવાડો=રાજકુટુંબને રહેવાની જગા
વ્યાઘ્ર=વાઘ
ચર્મ=ચામડું
વ્યાઘ્રચર્મ=વાઘનું ચામડું
આરામ=વિસામો
રાજવાડો=રાજકુટુંબને રહેવાની જગા
ભાન=સમજ; અક્કલ
માર્ગે=રસ્તે
બોચી=ગરદન
એકાએક=ઓચિંતો, એકદમ
ગરબડ=શોરબકોર
સ્વામીજી=મુરબ્બીજી
મુકામ=વાસ
પરંતુ=તોપણ
ઈશ્વરકૃપાથી=પરમેશ્વરની મહેરબાનીથી
સવાલ જવાબ=વાદ-વિવાદ
સંબંધ=બાબત, વિષે
અત્રે=અહીંઆ
સ્થિર=કાયમ, અચળ
ભેદ=તફાવત, ફેર, ફરક;
આસન=બેસવાનું
રાતવાસો=રાત ગાળવી તે

સવાલ—સંન્યાસીએ કયાં મુકામ કર્યો? સરકારવાડાને શું સમજી મુકામ કીધો? સંન્યાસી રાજવાડાને ધર્મશાળા શા કારણથી કહેતો હતો?

સાર—આ દુનિયામાં આપણે મુસાફર જેવા છીએ.

પાઠ ૨૬.

નગરચર્યા=શહેરમાં ફરી લોકોના હાલત તપાસવી તે
વેશે=પોશાકથી
અચ્છે હો=સારા છો
અબે=એ
તેરા ભલે=તારૂ ચાલે
માર ડાલોગે=મારી નાખજે
પાદરી=ખ્રિસ્તી ધર્મનો બોધ કરનાર
ઉપદેશ=બોધ, શિખામણ
ભાષણ=વ્યાખ્યાન
પુરાણી=ઈશ્વર સંબંધી વાત વાંચનાર
કથા=ઈશ્વર સંબંધી વારતા
ફુલાયો=મગરૂર થયો
વાણી=બોલ
રસ=લહેજત, સ્વાદ
શ્રોતા=કથા સાંભળનાર
આંસુ ધારા વહે છે=રડે છે
ભાવિક=શ્રદ્ધાળુ, આસ્થાવાળા
કોમળ=નાજુક
ફીકા પડી ગયા=ઝાંખા પડયા, મો ઉતરી ગયું; ઉદાસ થયા
વતન=જાગીર
હક=માલકી, દાવો
દસ્તાવેજ=ખત; લખત
જાગીર=ઇનામમાં મળેલી

જમીન	મહેરબાની રાખનાર	કાયમ કરી આપ્યું=બ.
જપ્ત=કબજ	તામ્રાપતરા=તામ્રપત્ર	હાલ રાખ્યું; મંજુર
બંદેનવાજ=ગરીબપર	પ્રસન્ન=ખૂશ	કીધું; કબુલ રાખ્યું

સવાલ—અકબર બાદશાહે નગરચર્યામાં શું શું જોયું? રાજાએ નગરચર્યા શા માટે જોવી જોઈએ? રાજાએ દેસાઈની જાગીર શા માટે કબુલ રાખી? પુરાણી શાથી ફુલાયો? પાછળથી પુરાણી ફિક્કો કેમ પડયો?

સાર—રાજાઓએ-અમલદારોએ વેશ બદલી નગરચર્યા જોવી જોઈએ.

પાઠ ૨૭.	નિંદ્રા=ઊંઘ	ભજો=ભજન કરો
દુઃખ=આપદ; સંકટ	સ્વામી=ધણી	સાંય=મદદ
આણીએ=લાવીએ	હરી ગયો=છાની રીતે	અર્થ=કામ
ઘટ=શરીર	લઈ ગયો	સરશે=થશે
ઘડીઆ=બનાવ્યા	મસ્તક=માથાં	ભીડ=સંકટ
ટાળ્યા=મટાડયા	છેદાઈ=કપાઈ	સમર્યા=સંભાર્યા
નવ ટળે=નહિ જાય	લુંટાણી=લુંટાઈ	અંતરજામી=મનની વાત
રઘુનાથજી=પરમેશ્વર	સતવાદીઓ=સાચું	જાણનાર, પરમેશ્વર
જડીઆ=વળગ્યા	બોલનારો	બાવટ=દુઃખ; જંજાળ
ભમ્યા=ભટકયા, રખડયા	નીચ=હલકા	ભૂધરે=પૃથ્વી ધારણ
ભોગવ્યા=ગુમાવ્યા,ગાળ્યા	હરિને=પરમેશ્વરને	કરનારે, પરમેશ્વરે

પાઠ ૨૭. સુખ દુઃખ મનમાં નહિ લાવવા વિષે.

સુખ અને દુઃખ મનમાં લાવવાં નહિ, કારણ કે તે શરીરની સાથે વળગેલાં છે, એ કોઈનું મટાડેલું મટતું નથી. કારણ કે ઈશ્વરે નિર્માણ કરેલું છે. માટે સુખ અને દુઃખને મનમાં લાવવાં નહિ. (૧) નળરાજા જેવો મરદ નથી, ને દમયંતી જેવી સતી સ્ત્રી નથી, કે જેઓ અર્ધે વસ્ત્રે જ્યાં અનાજ ને પાણી મળે નહિ

એવા જંગલમાં રખડયા, માટે૦ (૨) પાંચ પાંડવ જેવા ભાઈઓ કે જેને સતી દ્રૌપદી સ્ત્રી હતી, તેમણે પણ બાર વરસ વનવાસ વેઠયો, અને કોઈ દિવસ સુખે ઊંઘ્યા નહિ, માટે૦ (૩) સીતા જેવી સતી સ્ત્રી નહિ કે જેના રામજી ધણી હતા તે સતીને રાવણ લઈ ગયો, તેથી સતી ઘણુ દુખ પામી, માટે૦ (૪) રાવણ જેવો રાજા જેને મંદોદરી સ્ત્રી હતી, તે રાવણના દસ માથા કપાઈ ગયા ને બધી લંકા લુટાઈ ગઈ, માટે૦ (૫) હરિશ્ચંદ્ર રાજા સત્યવાદી હતો અને તેને તારાલોચની રાણી હતી. તેણે હલકા માણસને ત્યા પાણી ભર્યું (મતલબ કે મજુરી કરી) એવા ઘણા દુખ પડયા, માટે૦ (૬) જુઓ ઈશ્વરે આગળ ઘણી મદદ કરી હતી. જેથી જણાય છે કે આપણુ કામ પણ થશે એવુ સમજીને ઈશ્વરનુ ભજન કરો, તે મદદ કરશે, માટે૦ (૭) દરેકને જ્યારે આપદા પડી ત્યારે તેમણે ઈશ્વરને યાદ કીધા, ત્યારે નરસિંહ મહેતાના ધણી ઈશ્વરે (શ્રીકૃષ્ણે) તેઓની આપદા ટાળી. માટે૦ (૮)

પાઠ ૨૮.

જિંદગી સુધી=મરતા સુધી
સોદો=માલ
ભટકતો=રખડતો
ભાવ=કિંમત, મૂલ
રકઝક=તકરાર
મજલ=મુસાફરી
હેરાન=દુઃખી
ઘણે રસ્તે=ઘણે ઠેકાણે
બંદર=નદી કે દરીઆ કિનારે આવેલુ શહેર કે જ્યાંથી ઘણો માલ આવજા થતો હોય તે
રાન=જંગલ
પડપુછ=તપાસ
મફત=વગર પૈસે
ટંગાઈ=લટકાઈ

પાઠ ૨૯.

સોદાગર=વેપારી
લાગલુજ તરતજ
તાલ=દાવ, લાગ
ઝિલાતો=ખમાતો, વેઠાતો
ગરાસીઓ=ઈનામી જમીનવાળો રજપુત
કરગરીને=કાલાવાલા કરીને; આજીજી કરીને
પછડાયા=અફળાયા
અતિશય=ઘણો
લોભે લક્ષણ જાય=

લોભ કરવાથી આખરૂ જાય	નવ=નહિ	જગદીશે=પરમેશ્વરે
સરિતા=નદી	તૃપ્તિ=સંતોષ	કરૂણા=મહેરબાની
નીર=પાણી	તણી=ની,છઠ્ઠી વિભક્તિનો પ્રત્યય	ઘટતુ=લાયક
સિંધુ=દરીઓ	આશ=આશા	છતુ=સીલકમાનું
સમાય=સમાવેશ થાય	અંતરમા=મનમાં	પાસનુ=પાસેનુ
પૂર્ણ=પુરૂ	જામે=ફેલાય, થાય	ખોય છે=ગુમાવે છે

સમજુતી—ઘણી નદીઓનુ પાણી દરીઆમાં ભળે છે, તોપણ સમુદ્રનુ પેટ ભરાતુ નથી. તેમ લોભી માણસને પૈસો મળે છે તોપણ તે સંતોષ પામતો નથી. તેને પાચ રૂપીઆ મળે છે, તો તે દસની ઉમે૦ રાખે છે જેને જે લાયક હોય તેને તે પરમેશ્વરે મહેરબાની કરીને આપેલુ હોય છે, તે છતા પણ લોભી માણસ લોભમા ને લોભમાં પોતાની પાસે સીલકમા હોય છે તે પણ ગુમાવે છે. સવાલ—લોભીઆને કોણ ઓળખતુ હતુ ? લોભીઆએ બીજે ગામથી માલ લાવવાનો ઠરાવ શા માટે કીધો ? નાળિએર માટે કયા કયાં ગયો અને શુ શુ જવાબ મળ્યા ? લોભીઓ શાથી મરી ગયો ? સાર—અતિ લોભ એ પાપનું મૂળ છે.

પાઠ ૩૦.	શૂરો=શૂરવીર, બહાદુર	સાધન=સાહિત્ય
પ્રતાપરાણો=મેવાડનો રાજા	શરણે=તાબે,	આરંભી=શરૂ કરી
અસલ=જુની	ખેદ=દીલગીરી, અફસોસ	પરાક્રમ=બહાદુરી
રાજધાની=પાટનગર	કુળ=વંશ, ઓલાદ	સેના=લશ્કર; ફોજ
તળેટી=પહાડના મૂળ આગળની જમા	કન્યા=કુંવારી છોકરી	તજવીજ=તપાસ
	પણ=આશા; નિયમ	છુપે છુપે=છાને છાને
	પુરતા=જોઇએ તેટલાં	તૂટી પડતો=ઓચિંત

હલ્લો કરતો	વખતે, દુઃખમાં	દોલત=પુંજી
ખૂટતા=ઓછાં થતાં	જાસુસ=છુપી તપાસ રાખનાર, બાતમીદાર	ખાનદાન=ઉંચું કુળ
ગુફા=બખોલ		તંગી=તંગાસ, ખોટ
ધાસ્તી=ફીકર	ઠાઠ=ભપકો	નિભાવ=ટકાવ
ટળવળતા=ટળવળાટ કરતા	જાળવી=સાચવી	ખાતરી=ભરોસો
	દરજ્જા=ઓદ્ધા	સોગન=કસમ
ભાણું=જમવા માટે પીરસેલી થાળી	સહાણું=કંઇ વહેંચવું તે	સ્વતંત્ર=છુટો
	ધન્ય=શાબાશ	દેહ મૂક્યો=મરી ગયો
ધીરજ=સબુરી, શાંતિ	ગ્રંથકાર=પુસ્તક બનાવનાર	દેશદાઝ=દેશ લાગણી, સ્વદેશાભિમાન
દુઃખની અંદર=દુઃખને		

સવાલ—૪ સં. ૧૫૬૮ અને ૧૫૭૬મા શી બીના બની? ઉદેસીંગ ક્યાં રહેતો હતો? ત્યાં તેને શું શું દુઃખ વેઠવું પડ્યું? એ દુઃખો એણે શા માટે વેઠ્યા? ઉદેપુર કોણે વસાવ્યું? પ્રતાપ બીજે દેશ જવાનો શા માટે વિચાર કરતો હતો? પ્રતાપને કોણે મદદ કરી અને શા માટે? પ્રતાપને મદદ મળ્યા પછી તેણે શું કર્યું? મરતી વખતે પ્રતાપનો જીવ કેમ અકળાતો હતો? પ્રતાપને ક્યારે સંતોષ થયો? ભામાશાને શા માટે શાબાશી ઘટે છે? સાર—પોતાના કુળની આબરૂ સાચવવા માટે ગમે તેટલું દુઃખ પડે તોપણ તે સહન કરવું પણ આબરૂ જવા દેવી નહિ.

પાઠ ૩૧.	ગોટાળો=ગરબડ	અમુક=ચોક્સ
નિયમસર=નિયમ પ્રમાણે	પ્રયત્ન=ઘણી મહેનત	નડતર=અડચણ
વખતસર=વખત પ્રમાણે	આરંભવું=શરૂ કરવું	મુદત=વખત
વસ્તી=આબાદી	ખલેલ=હરકત	કાળજી=ખંત, ચેટક
આધાર=આશરો	ઠરાવેલા=નક્કી કરેલા	ભંગ થાય=તૂટે

ગેરહાજર=હાજર નહિ તે	આરામ=વિસામો	વર્તવાની=ચાલવાની
બહાના=ઓઠા	કોશીશ=યત્ન; મહેનત	અગત્ય=જરૂર
મુશ્કેલી=અડચણ	ઊંધું વળે=બગડે; ખરાબ થાય	કેળવણી લીધાથી=વિદ્યા ભણવાથી
અણુગમતી=નાપસંદ	વહેવાર=કામકાજ	સસ્તાં=સોંઘાં
બાબતો=વિષયો	ખતરાજી=ગુસ્સો, કરડી નજર	અસુરા=મોડા
કીમતી=અમૂલ્ય	અમૂલ્ય=ઘણોજ કીમતી	રાહ=વાટ
નિયમિતપણે=મુકરર કરેલા નિયમ પ્રમાણે		

સવાલ—પોષણ તથા ચઢતીનો આધાર શાના ઉપર છે? કામ કરવાની કેટલી રીત છે અને તે કઇ કઇ? પહેલી રીતથી શું નુકસાન થાય? બીજું કામ ક્યારે શરૂ કરવું? વાયદા પ્રમાણે કામ પુરૂં કરવા માટે આપણે શું કરવું? નિયમ પ્રમાણે કામ કરવાથી શો ફાયદો? નિયમ પ્રમાણે કામ કરવામા શું કીમતી ગણવું જોઇએ? આપણે નિશાળે મોડા જઇએ તેથી આપણા સિવાય બીજાને નુકશાન થાય ખરૂં? અને થાય તો તે શી રીતે? નાનપણમાં મોડું કરવાની ટેવ પડે તો મોટપણમાં શો ગેરલાભ થાય? નિયમ પ્રમાણે વર્તવાની જરૂર શાથી જાણવામા આવી? શરમ ભરેલું ક્યારે કહેવાય? સાર—નિયમસર અને વખતસર કામ કરવાની ટેવ પાડવી.

પાઠ ૩૨.

માજી=જુના	મમતી=પોતાની મરજી પ્રમાણે ચાલનાર	દાઝ=લાગણી, દયા
સ્વર્ગવાસ થયો=ગુજરી ગયા	પાઠશાળા=ઉંચુ જ્ઞાન આપનારી શાળા	પરીક્ષા=તોલ
સંતાન=છોકરાં	પંડે=પોતે	નૌકાશાસ્ત્ર=વહાણ ચલાવવાની કળા
હયાત=જીવતા	તરુણ=જુવાન	રક્ષા=રક્ષણ કરનાર
		સંપ્રદાય=ધર્મનો માર્ગ;પંથ

મશ્કાની=પુરૂષને શોભે તવી
અટકાવ=બાધ
છુટ=રજા
પંથ=ધર્મનો માગ
દેવલોક પામ્યા=ગુજરી ગયા
પ્રાથના=માગણી
પ્રસિદ્ધ=જાણીતા
સલાહકાર=સલાહ આપનાર

સવાલ—હિંદના માજી શહેનશાહનુ નામ શું ? એમનો જન્મ તથા સ્વર્ગવાસ ક્યારે થયો ? રાજમાતા એલેક્ઝાંડ્રાને ઓળખાવો. શહેનશાહ એડવર્ડના હાથમાં કેટલા કુવર તથા કુવરીઓ હયાત છે ? માજી શહેનશાહમાં કઇ કઇ ઉંચી શક્તિઓ હતી ? લશ્કરી સિપાઇના શા ધર્મ છે એ માજી શહેનશાહ ક્યા કારણથી જાણતા હતા ? મહારાજા એડવર્ડ શા તરીકે જગજાહેર છે ? સાર—આપણી પાસે ઘણી દોલત તથા જાગીરો હોય તોપણ મોજમઝા ને આળસમાં વખત ગુમાવવો નહિ.

પાઠ ૩૩.

ઠીંગણો=બટકો
વરવો=બેડોળ, કદરૂપો
દોષ=ગુનો, વાંક
ખોડ=ખાપણ, ખામી
આતુર=ઇચ્છાવાળો
પ્રશ્ન=સવાલ
કાયર=હેરાન
મૂર્ખાઇ=બેવકુફાઇ
શેખી=પતરાજ
અન્યાય=ગેરઇન્સાફ
લગડો=પગે ખોડવાળો
બાડો=જેની આખની કીકી ત્રાસી હોય તે
મુગો=જેનાથી મોઢે બોલાય નહિ તે
અવયવો=ભાગો
ચલણ=સત્તા
ખોડખાપણ=એબ
કૃત=કરેલુ તે, કામ
રચના=બનાવટ
સંપૂર્ણ=પુરેપુરૂં
રૂપ=દેખાવ

સવાલ—કેશવલાલને હસવુ કેમ આવ્યુ ? મોતીલાલે હસવા માટે ના કેમ કહી ? કેશવલાલને શુ દાખલો બતાવ્યો ? મોતીલાલે શું કહ્યું ? કેશવલાલે પોતાની ખાતરી કરવા માટે કોને પૂછ્યુ ? નિશાળમાં મહેતાજી પધારે ત્યારે કેવો વિવેક કરવો જોઇએ ? મહેતાજીના મનમાં

ત્રેજ પ્રશ્ન વિષે આજે વિચાર શા કારણથી આવ્યો ? ખોડખાપણ કે બુદ્ધિની ખામી હોય તેની મશ્કરી શા માટે ન કરવી તે સમજાવો. કઇ વાતમાં શરમાવું અને કઇ વાતમાં ન શરમાવું ? સાર—શરીરની ખોડ અથવા બુદ્ધિની ખામી જોઇ કોની મશ્કરી કરવી નહિ. કારણ કે એ પરમેશ્વરની મજાક કર્યા જેવું છે.

પાઠ ૩૪.	શૂંગી=હાંસી	ખડપી=ગોઠવી
વિનોદી=આનંદી	વિદાય કર્યા=પાછા કાઢયા	બંદેનવાજ=ગરીબપર મહેરબાની રાખનાર
મૂળ=અસલ	જહાંપનાહ=દુનિયાંનું રક્ષણ કરનાર, પાદશાહ	
હાજરજવાબી=તરતજ જવાબ આપે એવો	નામદાર=પ્રખ્યાત, નામીચા	બેઅદબી=અવિવેક
		સબક=શિખ, બોધ

સવાલ—અકબર પાદશાહ ક્યારે ગેરવાજબી હુકમ કરતો ? બીરબલ તે હુકમ કેવી યુક્તિથી ફેરવતો ? પાદશાહે એક દિવસ શું હુકમ કાઢયો ? શા કારણથી ? બીરબલ પાસે કોણ આવ્યા ? શૂંગી જોવા માટે પાદશાહને શા માટે તેડી ગયો ? પાદશાહે કઇ કઇ ધાતુની શૂંગી જોઇ ? તે જોઇ પાદશાહે શું પૂછ્યું ? બીરબલે શું જવાબ દીધો ? અકબરે પોતાનો હુકમ શા માટે ફેરવ્યો ? સાર—દરેક માણસે વખત વિચારી કામ કરવું

પાઠ ૩૫.	વાડના રહેવાસી	રીવાજ=ધારો
કાનડી=કાનડાના રહેવાસી	કચ્છી=કચ્છ પ્રાંતના રહેવાસી	અનુસરતા=મળતા
		વર્ણ=જાત
દક્ષિણી=દક્ષિણના રહેવાસી	શીઆ સુન્ની=મુસલમાની ધર્મના પંથ	ગોટલી=શીખા
		જુલ્ફા=લટીઆ
ગુજરાતી-ગુજરાતના રહેવાસી	મહેરો=મોતો સરકો, શિકલ	સાફ=આખું, બધું
		ચોરણો=પગે બેસનો
કાઠિઆવાડી=કાઠિઆ-	પહેરવેશ=પોશાક	અને જાંઘેથી પહોળો

કેયો

કંમરવ=કેડ

બેટ=કેડથી પગ સુધી બટાતું લુગડું વીંટા ળવું તે

ઇજાર=સાંકડા પાયચાનો બેધો

ઘાઘરો=ફરતો ઘેરવાળો ચણીઓ

ઓઢણું=છોકરીનું ઓઢ-વાનુ લુગડું

લાજ કાઢે છે=માથાપર ઓઢેલો છેડો મોઢાપર લાવે છે તે

સુરવાલ=પાટલુન

સદરો=ઝુંડી બાહેતું મોટું પહેરણ

કસ્તી=પારસી લોકો ઊનની વણેલી પાટી કંમરપર બાંધે છે તે; જનોઇ

નાતબહાર=બીજીનાતમાં

રિવાજ=ધારો

હાથેવાળો=વર કન્યાના હાથો હાથ મેળવીને

ખાંડુ=કન્યાને માંડવે વરરાજા ન જતાં બે ધારવાળી તરવાર મોક-લવામાં આવે છે તે

વિધવા=જેનો ધણી મરી ગયો હોય તે સ્ત્રી; રંડીઓ

હલકી વર્ણ=નીચ જાતો (કોળી, દુબળા વગેરે)

છૂટ=રજા; પરવાનગી

છૂટ હોય છે=બાધ હોતો નથી

હરકત=અડચણ

શબ=મુડદું

સગડી=બસ્તુ. પારસીના મુડદા મૂકવાનો કુવો

બોલી=ભાષા

રોટી=રોટલી

બિજે હોળિગે=રોટલી

માટી=માંસ

સવાલ—મુંબઇ ઇલાકામા મુખ્ય વસ્તી કયા કયા લોકની છે? હિંદુઓના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય? મુસલમાનના કેટલા ભાગ પાડી શકાય? એ ભાગ શા ઉપરથી પડયા છે? એ ત્રણ જાતો ઓળખવાની નિશાની આપો એ ત્રણે જાતોના રિવાજ સમજાવો ગુજરાતમાં કયા લોકો દારૂ પીએ છે તથા માસ ખાય છે? એ ત્રણે જાતમા બૈરાં ઓળખવાની નિશાની આપો. બોલી વિષે કહેવત બોલો અને તેનો દાખલો આપો.

સાર—દેશ દેશના રીત રિવાજ તથા બોલી જુદી હોય છે.

સવાલ—(વિશ્વામિત્ર કોણ હતા? એ ઋષિ શી રીતે થયા? વિશ્વામિત્રને

પાઠ ૩૬.

વિશ્વામિત્ર=ગાધી રાજાના પુત્ર, સપ્ત ઋષિમાના એક
વસિષ્ઠ=રામચંદ્રના ગુરુ
જાણીતા=પ્રખ્યાત
કુળગુરુ=રાજગોર, પુરોહિત
મૃગ્યા=શિકાર
આશ્રમ=મઠ
આવકાર=આદરમાન
વાનીનું=વસ્તુનું
કામધેનુ=મનમાં ધારેલી વસ્તુ આપનાર ગાય
માગણી=માગું
બળાત્કારે=જોરજુલમથી
અગણિત=ઘણુંજ
વીર=યોદ્ધા
તપોબળ=તપ વડે જે શક્તિ મળે છે તે
રાજબળ=રાજ વડે જે શક્તિ મળે છે તે
વિસાત=ગણતરી
પદવી=ઓધ્ધો
રાજપાટ=રાજગાદી
ભારે તપ=ઘણી તપશ્ચર્યા
ભૂલથાપ=ભૂલાવો
ભંગ=નાશ
બ્રહ્મર્ષિ=બ્રાહ્મણ ઋષિ થયો હોય તે
રાજર્ષિ=રાજાએ માન્ય કરેલા ઋષિ
નિર્મળ=ચોકખું
સિદ્ધિ=મેળવવા મુશ્કેલ એવી વસ્તુ તે, શક્તિ (એ આઠ પ્રકારની ગણાય છે અણિમા, મહિમા, ગરિમા, લઘિમા પ્રાપ્તિ, પ્રાકામ્ય, ઈશિત્વ, વશિત્વ)

સવાલ—વિશ્વામિત્ર કોણ હતા ? એ ઋષિ શી રીતે થયા ? વિશ્વામિત્રને કઇ પદવી મેળવવાની ઇચ્છા થઇ અને શા ઉપરથી ? વિશ્વામિત્રની વાત કહો સાર—(૧) ઘણી મહેનત કરવાથી ધારેલી વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય છે. (૨) જેનામાં ક્રોધ અને માનની ઇચ્છા હોય છે તેનામાં સારા ગુણ આવતા નથી.

પાઠ ૩૭.

ખસેડવા=દૂર કરવા
વિઘ્ન=હરકત; અડચણ
કામ હાથ પર લે છે=કામની શરૂઆત કરે છે
કાયર=નાહિંમતવાન
અમર=મરે નહિ એવું, કાયમ
પરવા=દરકાર,
આગ્રહ=મંડ્યા રહેવું તે, ફરી ફરીને કરવું તે
ઠાર મારીશ=જીવતો મારીશ
ફ્રાન્સ=યુરોપ ખંડની પશ્ચિમમાં એક દેશ છે
ઈજનેર=બાંધકામ જાણનાર
સંયોગીભૂમિ=બે મોટા ભાગને સાંધનારો જમી-

નનો સાંકડો ભાગ
પાધરાં=સીધા
નહેર=નદીમાંથી પાણી લઇ જવા ખોદેલો ખાડો
છાતી=હિંમત
મહાભારત=ઘણું કઠણ
ખ્યાલ=વિચાર

બેશક=નક્કી
સીદી=હબસી નામે એક જાતના લોક
નાશ=નિકાલ
ફેંક્યા=દૂર કીધા
તરીકે=ગણીને, માનીને
અગર=અથવા

ગુલામગીરી=જબરજસ્તીથી ગુલામ કરવાનો રિવાજ
સફળ થયો=પાર પડ્યો
એક સામટા=એકદમ
ગુલામ=વેચાતો લીધેલો ચાકર

સવાલ—બાયલો તથા હિંમતવાન કોને કહેવો ? કયા કયા માણસો હિંમતવાન થઇ ગયા અને તેમણે શું શું કામો કર્યાં ? તેમને શું શું હરકતો નડી ? ગુલામ વેચવાનો ધંધો કોણે બંધ કરાવ્યો ? ગુલામગીરી કયા સનમાં બંધ થઇ ? સાર—જે કામ આરંભ્યું તે પુરૂં થતા સુધી છોડવું નહિ ને હિંમત હારવી નહિ

પાઠ ૩૮.

પટરાણી=રાજાની મુખ્ય રાણી
કાં=કેમ
પરોવાયું=લાગ્યું
ચાતક ચકવા=એક જાતના પક્ષી
પ્રતિદિન=હમેશાં
ખર=ગધેડો
ઘુવડ=એક જાતનું પક્ષી (એનો દેખાવ ઘણો કદરૂપો હોય છે. એનાથી દિવસે દેખાતું નથી)

નિજ=પોતાનો
વાસ=રહેઠાણ
નિજવાસ=પોતાનો મુકામ
હરામો=હરામનો, પારકાનો
વતન=જાગીર
જતન=રક્ષણ
ગુંજામાં=ગજવામાં
દી=દિવસ

બે=બીક, બો
આકળા=ગભરા
શેતરંજ=બુદ્ધિબળની રમત
દીનાનાથ=ગરીબનો ધણી, પરમેશ્વર
પટ=કકડો, દાવપેચ
લહાવો=ઓરીઓ
શૂર=શુરાતન, બહાદુરી
પડશે તેવા દેવાશે=જેવું દુઃખ પડશે તેવો તેનો ઇલાજ થશે

જુદ્ધ=યુદ્ધ; લડાઇ
હુંડુ=જુદ્ધ; આડાઇ
હલ્લો=હુક
રણવાસ=જનાનખાનું
રણસંગ્રામ=લડાઇ, જુદ્ધ
સિંહણ=સિંહની માદા
પાણી=બળ; જોર

બાણ=તીર
ચોટ=ઘાવ
ભાગ્યે=જવલ્લે, ક્વચિત
કાચી=ઓછી, થોડી
ખીલાને જોરેજ=ધણીની હુંફથી
પલોટાવું=અનુભવ લેવો

વિદ્યા=હુનર; કળા
ખાળો=અટકાવ
હારે=સાથે
જશ=કીર્તિ, આબરૂ
કાળજાં ફાડશે=પેટમા ધારકો પડશે
શમી=મટી, દૂર થઇ

સવાલ—પ્રતાપસિંહ શા કારણથી ઉદાસ હતા ? કોને ચિંતા હોય અને કોને ન હોય ? એ વિષે ડાહ્યા કવિઓ શું કહે છે ? રાણી અને પ્રતાપસિંહ વચ્ચે શું શું વાદવિવાદ થાય ? સાર—પણિઆણીએ ધણીના હુકમને તાબે થવું.

પાઠ ૩૬.

સ્વદેશ=પોતાનો દેશ
સ્વદેશ પ્રીતિ=પોતાના દેશપર પ્રેમ
ભલી=સારી; ફળદ્રુપ
ભાર્ત ભૂમિ=ભારત રાજાનો મુલક; ભરત ખંડ, આર્યાવર્ત્ત, હિંદુસ્તાન
વિષે=મા
જેહ=જે
કે'તો=કહેતો
ભલો=સારો

ભોમ=ભૂમિ; જમીન
પ્રાણ=જીવ
મુજી=અક્કલ વગરનો
ભૂમિ=પૃથ્વી
ભારે=મોજારૂપ
દાઝ=લાગણી, દયા
શુષ્ક=સૂકું, સ્નેહ વગરનું
હૈયું=મન
વજ્ર=કઠણ, દયા વગરનુ
લેવુ દેવુ=લેણુ દેણુ
કદાપિ=કદાચ
લક્ષ્મીવાળો=ધનવાન, તવંગર; પૈસાદાર

વડો=મોટો
વૈભવી=વૈભવવાળો
રાજવી=રાજા જેવો
રૂપાળો=ખૂબસુરત, દેખાવડો
તથાપિ=તોપણ
વિવેકી=ખરૂં ખોટું સમજનાર
વખાણે=તારીફ કરે
કાગ=કાગડા
પ્રમાણે=પેઠે
સ્વદેશી=પોતાના દેશનો
દેશીના=પોતાના દેશના

ટાળે=મટાડે; દૂર કરે
પાળે=પોષે
કલ્યાણના=ભલામાં, સારામાં
લેખે=ગણે
પુરા પ્રેમથી=ખરા હેતથી
પેખે=જુએ; ઓળખે
વિદ્વતા=પંડિતાઇ, વિદ્વાનપણુ
વાપરી=ખરચી
દેશ દાઝે=દેશની લાગણીને માટે
લોક લાજે=લોકની શરમથી
સ્વદેશાભિમાની=પોતાના દેશનુ અભિમાન ધરીને ફરેલા
વૃથા=ફોકટ
જન્મ=જિંદગાની, જીવતર
ખોયો=ગુમાવ્યો
કમાણી=સાર્થક, પેદાસ
વિદેશે=પરદેશે
વસીને=રહીને
કાળ=વખત, સમય
ગાળી=ગુમાવી
સ્વદેશે=પોતાને વતને
વિયોગી=જુદા પડેલાં
ભેટી=મળી
હર્ષના=હરખના, આનંદના
આંસુ=આંખમાંથી પડતાં પાણી
ના'વે=આવે નહિ

પાઠ ૩૯. પોતાના દેશપર પ્રેમ.

સારા ભરતખંડમા હમેશા રહેનો હોય તેમા કોણ બિચારો હશે કે જે "મારો દેશ સારો છે. મારી ભુમિ સારી છે અને એ મને જીવથી હમેશા વહાલી છે " એમ નહિ કરતો હોય ? (મતલબ કે બધાજ કહે છે) (૧) કયો અકકલ વગરનો પૃથ્વીને ભારે મારનો હશે ? તો કે જેને દેશને લાગણી જરાપણ નથી જેનુ મન હમેશા કઠણુ અને સ્નેહ વગરનુ હોય છે. અને જે એમ જાણે છે કે મારે કંઇ લેવુ દેવુ નથી એવો માણસ (૨) કદાપિ તે ઘણો પૈસાવાળો હશે, મોટા વૈભવવાળો, રાજા જેવો કે રૂપાળો હશે તોપણ તેને વિવેકી માણસ વખાણે નહિ. તે કાગડા અને કીડાની પેઠે ગુજરાન ચલાવે છે. (૩) દેશીના દુખ મટાડે, હજારો માણસોનુ હમેશાં પોષણ કરે, વળી લોકોના ભલામા લાભ ગણે તેને ખરો સ્વદેશી જાણવો, કહો કે તેને ખરા હેતથી કોણ નહિ જુએ ? (મતલબ કે બધાજ

જુએ) (૪) જે વિદ્વાન માણસે દેશની લાગણીને માટે વિદ્યાનો ઉપયોગ કીધો નથી. જે પૈસાદારે લોકોની શરમથી એક પાઈ પણ ખરચી નથી. જેણે સ્વદેશાભિમાનના કામ કીધા નથી, તેણે પોતાની જિંદગી નકામી ગુમાવી અને શુ કમાયો ? (મતલબ કે કઇંજ નહિ) (૫) પરદેશમા રહીને ઘણો વખત ગુમાવીને જે સારો ભાગ્યશાળી હોય તેજ પોતાને દેશ જાય અને જુદા પડેલા સગા અને ભૂમિને હેતથી મળે તે વખતે કહો કે કોને હરખના આસુ નહિ આવે ? (મતલબ કે બધાનેજ આવે.)

પાઠ ૪૦.

છાટોએ=જરા પણ
ઉદ્ધત=ગમે તેમ ચાલનાર
હજુરી=પાસે રહેનાર નોકર
ઉચે ઊડવાના સાચા, બલુન
આતુરતા=ઇંતેજારી
હોજ=પાણીની મોટી ટાકી
પ્રતિબિંબ=કાચ કે પાણીમાં દેખાતી સામી છબી
જાગીર=કામના બદલામા મળેલી જમીન.

સવાલ—અક્કલબાજ ખામા અક્કલ કેટલી હતી ? એની અક્કલની વાત કહો. સાર—ઉપરીઓ અવિચારી હોય ત્યારે તાબાના માણસોએ સમયસૂચકતા વાપરી કામ કરવુ

પાઠ ૪૧.

મધરાત=વચલી રાત, રાતના બારનો વખત
ફેરણી=ચોકી, ફેરી, રોન
ધાટા=ઘુમ
ફડાફડ=ફડફડ
બબાવાળા=બબો રાખ
નીસરણી=સીડી [નાર
માડીને=ગોઠવીને,
પથારી=બીછાનુ
રૂધાઠ=ગુગળાઇ
તાજો વા=ચોકખી હવા
જાગૃત=ભાન, શુદ્ધ
લાગ=દાવ, વગ
વાડાની ભીંત=વડો
પાધરોજ=તરતજ
હડસેલો=ધકકો
ધજતા=કાપતા
ફેરા=આટા, ચકકર
છાતીવાળા=હિમતવાન
અણીશુદ્ધ=વગર ઇજાએ
જોખમ=સકટ
સૂડ=કપડાની નળી
આકડી=ખેચીને પાડવાનુ ઓજાર
ગોટાળો=હરકત
ઓલવાઇ=બુઝાઇ

સવાલ—રાત્રે સિપાઇઓ કેમ ફરતા હતા ? તેઓના જોવામાં શુ આવ્યુ અને તેઓએ શુ કર્યુ ? સુથારના ભાઇબધે કેટલા માણસના જીવ બચાવ્યા અને શી રીતે ? કયા કયા માણસના જીવ બચાવ્યા ? સાર— મિત્રને આફતની વખતે મદદ કરવી, એ આપણી ફરજ છે.

પાઠ ૪૨.

મૃગજળ=ઝાંઝવાનુ પાણી, ખરૂ પાણી નહિ પણ હવાના તપવાથી દેખાતુ પાણી
કરડા=સખત
પાધર=સપાટ
પ્રદેશ=મોટો દેશ
વિચિત્ર=તરેહવાર
દેખાવ=ભાસ
આબેહુબ=મુળને પુરેપુરો મળતો
ભર ઉનાળામાં=ફાગણ ચૈત્રમા
ભાસ=દેખાવ
ખારાઘોડા=એ વીરમગામ પાસે ગામ છે (અહી વરાગડુ મીઠુ પાકે છે)
માહીતગાર=જાણીતા
મિનારા=બુરજ
ઘુમટ=અર્ધગોળ શિખરવાળુ ઢાકણુ; છત્રીના ઉપલા ભાગ જેવો દેખાવ
ભોમીઓ=જાણીતો
ચકિત=સ્તબ્ધ, દિગ
પ્રવાસી=મુસાફર

સવાલ—મૃગજળ તે શુ ? તેથી લોકો કેમ ભુલાય છે ? કયા લોકો મૃગજળને ઓળખી શકે છે ? મૃગજળને લીધે કેવા કેવા દેખાવ માલમ પડે છે ? મૃગજળ તથા એને લીધે જે દેખાવો દેખાય છે તેનુ કારણ સમજાવો. મૃગજળ કયા કયા દેખાય છે અને કયારે દેખાય છે ? સાર—મૃગજળ એ ખરેખર પાણી નથી, પણ હવાના તપવાથી મેદાનમા અથવા રેતીના રણમા મૃગજળ દેખાય છે આ દુનિયા મૃગજળના જેવી છે, કારણ મૃગજળને લીધે ખરા દેખાવો ન હોવા છતા દેખાય છે તેમજ દુનિયા આપણને દેખાય છે.

પાઠ ૪૩.

મહિમા=મોટાઇ
ગુફા=બખોલ
કોહલુ=ફાડી ખાનારૂં
જનાવર
સઝી આવ્યો=માલમ

પડયો	લાલચોળ=રાતા	ગર્જના=ગડગડાટ
આતર્યો=ચેર્યો, કબજે કર્યો	નાલાયક=બદમાસ	ઘોસ=સામો અવાજ
માથાથી પગ સુધી=ઘણીજ	અબઘડી=હમણાં ને હમણા	બાથ ભીડવી=સામા થવુ
ઝાળ=ગુસ્સો, ક્રોધ	કુઈ=નાનો કુવો	પાણી ભરે છે=હિસાબમા નથી, ઉતરતુ છે
	ડોકાઉં=ડોકુ	

સવાલ—દુર્દાતસિહ પોતાનુ ગુજરાન શાથી ચલાવતો ? રોજ કેટલા પશુ મારતો હતો ? બધા પશુઓએ મળી શુ વિચાર કીધો ? કોહલાએ શુ યુક્તિ વાપરી ? સાર—(૧) બુદ્ધિ આગળ જોર કઈ વિસાતમા નથી (૨) શેરને માથે સવાશેર હોય છે માટે અહકાર કરવો નહિ

પાઠ ૪૪.

નળ=લોઢા કે ચિનાઈ માટીના ભુંગળા	ધાર કોદાળી જેવી ને બીજી શકલ કારની હોય છે)	સુધરાઈ ખાતું=મ્યુનીસિપાલિટી
જન્મારામા=જિદગીમા	છીણી=ધાતુ કાપવાનુ ઓજાર	જગી=ઘણી મોટી
ઠેર ઠેર=ઠેકાણે ઠેકાણે	પેચ=આટો	સગવડ=જોગવાઈ
ટાકી=હોજ	સકાવો=કોક, ચકલી	વરાળયત્ર=વરાળથી ચાલતો સચો
જવલ્લેજ=ભાગ્યેજ	ટોટી=નળની ખોલી	જોડાણુ=સંધાણુ
તીકમ=જમીન ખોદવાનુ ઓજાર, (એની એક	દડદડ=ધડધડ	આગ=લાહે
		બોધ=ભાન, સમજ

સવાલ—શહેરમાં મીઠુ પાણી નળ વાટે કયાથી આવે છે ? એ ટાકીઓ ઉંચી બાધવાનુ કારણ શુ ? નળનુ જાડાણુ શી રીતે કરે છે તે સમજાવો મીઠા પાણીના નળથી શો લાભ ? નદીના મુખ આગળ કુવા નહિ ગાળવાનુ કારણ શુ ? સાર—પાણી વગેરે પ્રવાહી પદાર્થ જેટલી ઉંચાઈએથી આવ તેટલી ઉચાઈએ ચઢી શકે છે. મતલબ કે પ્રવાહી પદાર્થોમા સરખી સપાટીમાં રહેવાનો ગુણ છે.

પાઠ ૪૫.	વિદાય થયા=ગયા	ઉકરડા=છાણ મૂત્ર વગેરે કોહવવાની જગા
તદુરસ્તી=સુખાકારી આરોગ્યતા	મધુ- મધુર=અર જરા	જાજરૂ=સડાસ
સબળી=મજબુત	શેખ=ઇચ્છા, પ્રીતિ	થાળુ=મથાળુ, કૂવાના ઉપર છોબંધ ઢાળ પડતુ બાધેલુ હોય તે
બિમારી=રોગ, વ્યાધિ	ખુલાસો=સમાધાન	ગદકી=ગોબરવાડ
મરડો=પેટમા દુખીને ઝાડો થવાનો રોગ	ખાટલે પડેલ=માદા, બિમાર	મરી=કતરી
સગ્રહણી=વારે વારે ઝાડા થવાનો રોગ	લાગણી=દાઝ, દયા	જતુ=નાના જીવડા
અભાવ=રુચી, અપ્રીતિ	ચાપતા=તરત, લાગલા	કોઢ=ઢોર બાધવાની જગા
	કાસળ=મૂળ, જડ	
	ભર=ગીચ, ઘણી	

સવાલ—ગામમા મરણનુ પ્રમાણ વધ્યુ ત્યારે કોણે કોની મારફત તપાસ કરાવી? ગામના લોકો કયા કયા રોગથી પીડતા હતા? સાહેબે એ શાથી જાણ્યુ? ગામમા રોગના મૂળનુ કારણ શુ હતુ? સાહેબે રોગનુ મૂળ કારણ જે પાણી તે બાબત શુ શુ હકીકત કહી? પાણી સ્વચ્છ કરવાની કેટલી ને કઇ કઇ રીત છે? દૂધ સ્વચ્છ રાખવા માટે શુ શુ ભલામણ કરી? પાણી તથા દૂધમા હવા ચૂસવાનો ગુણ છે કે નહિ હોય તો દાખલો આપી સમજાવો. **સાર**—સ્વચ્છ હવા, સ્વચ્છ પાણી તથા સ્વચ્છ ખોરાકનો ઉપયોગ કરવાથી રોગ થવાની ધાસ્તી રહેતી નથી, માટે ઉપરની ત્રણ બાબતો પર ખાસ કાળજી રાખવી.

પાઠ ૪૬.	સાથ=સગાત, ટોળુ	ઉતરવા=રહેવા
ધાઇ=દોડી	કપટે=દગાથી	વશેક=ઘણાજ; વધારે
ભાવે=હેતથી	ખસે=દૂર જાય	વસમો=કપરો; કઠણ
ભેટયા=મળ્યા	સામગ્રી=સામાન	ઠામ=જગો
ભાત=માર્ગ	હસે=મશ્કરી કરે	છાજ=છત

વળી=સાકટી
ભીંત્યો=ભીંત
દોદશ=બને બાજુ
જુઆ=ડાસ
હુઆ=થયા
હસણી=મજાક ખોરી
નાત્ય=નાત
દર્શન=જોવુ, દેખવુ
ખોઇએ=દૂર કરીએ
સુદરી=જુવાન સ્ત્રી
મનવિના=કમનથી
નમે=નમસ્કાર કરે
દીઠા=જોયા
હરિ=પરમેશ્વર
પુટડો=દેખાવડો
તુડડો=પ્રસન્ન
ભાગ્યુ=દૂર થવુ
મરડે=મચડે

મંડપમા=માડવામા
ચંગ=મજીરા, કાસાજોડ
લટકે=ટીંગાય
પટકે=પિછોડીએ
કાષ્ટ=લાકડાં
ભારો=જુડો
મામેરાનો=મોસાળાનો
ઉધારો=બાકી, મણા
તુળશીદળ=તુળશીનાં પાદડાં
પુ કરી=વગાડશે
પુરૂ=બરોબર
કૌતક=મશ્કરી, ગમત
ટોળ=મજાક
ઉતાવળી=ઝડપથી
મરમે=ભેદમા
લજાવ્યુ=એબ લગાડી
પેઢીનુ=વંશનુ

ન બાપા=બાપા વગરના
ભલા=સારા
કઠણ=સખત
કઠણબોલ=મેણાના બોલ
મછર=અહંકાર, તોર
પુઠળથી=પાછળથી
બડબડો=બબડો
લખેશરી=લાખ રૂપીઆનો ધણી
શે=શુ
રાંક=ગરીબ
પિત=બાપ
મુજ=મારે
કાપડુ=છાતી ઢાંકવાનું લુગડુ
મેર=મેરૂ પર્વત
જીવતો રહે=કાયમ રહે

પાઠ ૪૬ નરસિંહ મહેતાની ઉના ગામમાં પધરામણી

વિષ્ણુ મહેતા (નરસિંહ મહેતા) આવ્યા સાભળી શ્રીરંગ મહેતા (વેવાઇ) દોડતા આવ્યા ને બને હોસથી મળ્યા, જમાઇ અને જમાઇનો ભાઇ પણ મળ્યો, બધા નાગરનુ ટોળુ પણ આવીને મળ્યું (૧) તે બધા છળભેદથી બાઝીને પાછા દૂર જતાં રહે અને એનો સામાન જોઇ જોઇને મશ્કરી કરે, ઉતારાને માટે ઘર આપ્યું

તેમાં ચાંચડ મચ્છર ઘણાજ હતા (૨) ને ઘરની જમીન ઉંચી નીચી ને ટઠણુ હતી ને છાપરાપર નળીઆ નહોતા, તે ઘરની છાજ કોહેલી ને સાકટીઓ જુની હતી, અને ભીતો બને બાજુએ બેવડી વળી ગએલી હતી (૩) જ્યા નરસિહ મહેતાનો ઉતારો થયો ત્યા ઘણા માકડ ને જુવા હતા, વેવાઇ ઉતારો આપી ગયા પછી મશ્કરોખોરી નાગરી નાત બોલવા લાગી (૪) કુવરવહુનો બાપ વૈષ્ણવ છે, તેથી તેના દર્શન કરીએ તો પ્રાયશ્ચિત જતા રહે (પાવન) થઇએ, મહેતાને જોવા માટે ઘેરે ઘેરથી સુદરીઓ ખુશીથી આવી. (૫) કમનથી મહેતાને નમસ્કાર કરે અને સ્ત્રીઓ એક બીજાને કહે છે કે, મહેતાને જોયા તે પરમેશ્વરને જોયા બરાબર છે (મતલબ કે એમ મશ્કરી કરે) (૬)જુ ઓ એનો રસાલો કેવો દેખાવડો છે ! એને પરમેશ્વર પ્રસન્ન છે, મશ્કરીમા એવુ કહે છે કે, હવે કુવર વહુનુ દુ ખ જતુ રહ્યુ (૭) મહેતાના બળદ ઉપર ઘણી બગાઇઓ છે ને જુઓ, મહેતાજી માંડવામા કીર્તન વગાડશે તેથી નાગરની નાતમા આબરૂ વધશે (૮) આ ગાસડી વળગાડેલી લટકે છે, તેમા પીછોડીએ તાલની જોડ બાધી છે, આ તુળશીના લાકડાનો ભારો (તુળશીની માળા) છે. દેહો હવે મોસાળામાં શુ ખામી છે ! (૯) છાબડીમા તુળશીના પાદડા મૂકશે. ને ઉભો રહીને શખ વગાડશે, સાધુ ઇશ્વરનુ ભજન કરશે એટલે મોસાળુ પણ પુરૂ થશે (૧૦) એમ નાગરની સ્ત્રીઓ ગમત કરે અને મશ્કરી કરીને ઘર તરફ પાછી જાય બાપા મોસાળુ લઇને આવ્યા તે વાત કુવરબાઇએ જાણી (૧૧) તેથી ઝડપથી મળવાને માટે દોડી કે નણદ ભરમમાં બોલી કે બાપ દીકરીને આ શું પ્રીત કે હાસી કરવા આવ્યો ? (૧૨) બાપદાદાની પેઢીને એમ લગાડી. આપે આબુઓજ શુ કામ હતુ ! શું એકલા મળવા જાઓ છો !

એવા બાપ કરતાં બાપ ન હોય તો સારૂં ! (૧૩) આવો મહેણાનો બોલ સાભળીને કુવરબાઇ પાછી વળી, ને કહેવા લાગી કે, હે નણંદ એટલો અહંકાર શા માટે રાખો છો ? હે બેન પાછળથી શુ બગડો છો ? (૧૪) જેનો બાપ પૈસાવાળો હશે તેની દીકરીને ઘણો લાભ થશે. કોઇનો બાપ લખેશ્રી કહેવાય તો તે મારે શુ કામનો ? (૧૫) ગરીબ બાપ મારે ઘેર આવ્યો તો તેનુ એક કાપડુ સોનાના મેરૂ બરોબર છે તમારી મરજીમા આવે તેમ બોલો પણ મારે મન એ ઘણુ જીવજો. (૧૬)

પાઠ ૪૭.

વર્તણુક=ચાલચલગત
પ્રમુખપદ=સભાના ઉપરીની જગા
હજુર=આગળ
રજુ=મોજુદ, હાજર
પરવડતી=અનુકૂળ આવતી
તસ્દી=મહેનત
વૈતરૂ=સખત મજુરી
મીઠું મરચુ ભભરાવીને=વાત વધારીને
સુગધ=સારીવાસ, ખુશબો
દુર્ગંધ=નઠારીવાસ
ઘેર=ભિક્ષામણી
ગાંડપણ=ગાંડાપણુ
પોષણ=ગુજરાન
નભીએ=ટકીએ
આવેશ=ક્રોધ
અસર=લાગણી
ટટાર થયા=અસલ સ્થિતિમા આવ્યા
આરોગ્ય=તદુરસ્ત
જાતમહેનત=શરીરની મહેનત
નિભાવ=ગુજારો

સવાલ—હાથ, પગ, જીભ, દાત, નાક, કાન એ દરેક શું શુ કામ કરે છે તે કહો. પેટ શુ કામ કરે છે તે કહો. મગજ શુ કામ કરે છે ? બધા અવયવોએ કામ કરવુ બધ કીધુ તેથી શુ પરિણામ આવ્યુ ? આપણને એક બીજાની મદદની જરૂર છે તે દાખલો આપી સમજાવો. (જુઓ પાઠ ૬.)સાર—આ દુનિયાનો આધાર એક બીજાની મદદ પર રહેલો છે.

પાઠ ૪૮.

દેલવાડા=દેવળવાડા, આબુ પર્વત ઉપરના દહેરાનો ભાગ

પ્રેમ=આસ્થા, શ્રદ્ધા

કુંભારીઆ=એ આરાસુર પર્વત ઉપર છે

પાલિતાણા=કાઠિઆવાડમા શેત્રુંજે પર્વત પાસે શહેર છે

ગીરનાર=કાઠિઆવાડમા મોટો પર્વત છે

રળિઆમણુ=સુંદર

જૈન=શ્રાવક

પરધર્મ=બીજો ધર્મ

બાંધણી=બાંધકામ

નકશી=કોતરકામ, કોતરણી

સુગમ=સહેલુ, સુતર

માઇલ=પોણો ગાઉ

વાહનો=ગાડી, ઘોડા વગેરે બેસવાના સાધનો

છાવણી=લશ્કરનો મુકામ

રમણીય=સુંદર

આરસપહાણ=સંગેમરમર, એક જાતનો ચળકતો પત્થર

અણહીલવાડ=પાટણ, એ સરસ્વતી નદીને કાંઠે રાજધાનીનુ શહેર હતુ, (એ વનરાજ ચાવડાએ ઇ. સ. ૭૪૬મા અણહીલ ભરવાડના નામથી વસાવ્યુ હતુ)

શિખર=ટોચ

આદિનાથ=જૈન ધર્મ સ્થાપનાર પહેલા તીર્થંકર

કાબેલ=હોશિયાર

કોતરણી=કોતરકામ, નકશી

રોજ=એક દિવસનો પગાર

શોભા=દેખાવ

દેરાણી=દીયરની વહુ

જેઠાણી=જેઠની વહુ; વરના મોટાભાઇની વહુ

ધ્યાન ખેંચે=મોહ પમાડે, અજાયબ કરે

ગભારે=દેવળના જે ઘુમટવાળા ભાગમા મૂર્તિ હોય છે તે

દેરાસર=દેહરુ

બારીક=ઝીણા

બીબુ=છાપ

સભા મંડપ=દહેરામાનો વિશાળ ભાગ

નેમિનાથ=જૈન ધર્મના ૨૨મા તીર્થંકર

વિસ્મય=અજાયબ નવાઇ

નિર્જીવ=જીવ વગરની

પ્રવીણ=હોશિયાર

રાણકપુર=એ રજપુતસ્તાનમા છે.

સવાલ—ક્યા લોકોને ધર્મ પર આસ્થા ઘણી હોય છે ? ક્યા

લોકો ધર્મના કામમાં પુષ્કળ પૈસા ખરચે છે ? જૈન લોકોનાં જોવા લાયક દહેરાં ક્યાં છે ? આબુ જવું હોય તો શી રીતે જવાય ? રાણકપુર ક્યા છે ? વિમળશા, તેજપાળ, વસ્તુપાળને ઓળખાવો એમણે ક્યા દહેરાં બાંધ્યાં ? સરસ દહેરા ક્યા છે ? આદિનાથ અને નેમિનાથ કોણ ? કયું કોતરકામ બહુ વખાણવા લાયક છે ? જેઓએ એ દહેરા જોયાં છે તેઓ આ દેશ માટે શું અભિપ્રાય આપે છે ?

સાર—ધર્મના કાર્યો કરવાં જેથી નામ અમર રહે.

પાઠ ૪૯.

મહીં=માં
તન=શરીર
ભાન=શુદ્ધ, સમજ
પુરણ=પુરેપુરૂ
સમય=વખત
પ્રથમે=પહેલાં
સ્મરૂ=યાદ કરૂ
કાર્યો=કામો
પાલણ=પોષણ
કાજ=કામ
તેજસ્વી=પ્રકાશિત
શશિ=ચંદ્ર
તિમિર=અંધારૂ, અંધકાર
ગગને=આકાશમાં

દિનરાત=દહાડો રાત
આરામ=વિશ્રાંતિ
શ્રમથી=મહેનતથી
સુખ દીએ=સુખ આપે
ભર=જોઇએ તેવી
આણી=લાવી
મેઘ મંડળ=વાદળાં
નિયમિત=વખતસર
વૃષ્ટિ=વરસાદ
સંતોષ=તૃપ્તિ
હરખ=ખુશી
સૃષ્ટિ=દુનિયા
પૃથ્વી=જમીન
ધન=પૈસો
કઠિન=કપરા, અઘરાં
કષ્ટ=દુ:ખ

અનેક=ઘણાજ
કાપે=દૂર કરે; મટાડે
સૃજ્યા=બનાવ્યાં
પાવક=ગરમી; અગ્નિ
ઇશ=પરમેશ્વર
સત્તા=હકુમત
થાપી=બેસાડી
સદિવ=હમેશાં, સદા
સુબુદ્ધિ=સારી અક્કલ
નીતિપંથ=નીતિનો માર્ગ
ભુલાવતા=વીસરાવતા
સંશય=શક
મુજ=મારા
સદ્‌ભક્તિ=ખરી ભક્તિ
ચરણે=પગમાં
ઠરૂ=સંતોષ પામી રહું

પાઠ ૪૯. ઇશ્વર પ્રાર્થના.

જ્યારે ઊંઘમાં શરીરનુ ભાન નહોતું, ત્યારે જુઓ કે જેણે પુરેપુરી સભાળ લીધી, તેને સવારના પહોરમાં પહેલો યાદ કરૂં, પછી દહાડાના બધા કામો કરૂ (૧)એ હમેશાં હેતથી પ્રાણીઓનુ પોષણુ કરે છે, પ્રકાશવાળા સુરજ અને ચંદ્રમા હંમેશા પ્રકાશતા રહે છે, તે જીવને જીવન શકિત વધારે આપે છે, (૨) એ આકાશમાં રાત દિવસ ફરીને અંધારૂ મટે છે, ત્યાં તેને આરામ બીલકુલ નથી. દહાડાની ઘણી મહેનતથી પ્રાણીઓ થાક્યો ત્યારે આખી રાત સુખ આપેએવી સારી ઉંઘ આણી. (૪) જો આ વરસાદનાં વાદળાં વખતસર વરસે છે, તેથી દુનિયા સતોષથી આનદમાં ફુલાય છે, જમીનમાંથી ધન અને વનસ્પતીમાંથી અનાજ આપે છે અને તે જીવોનાં ઘણાં દુઃખ મટાડે છે. (૫) પરમેશ્વરે પવન પાણી અને અગ્નિ એ કેવાં બનાવ્યા છે.! એ ત્રણે જીવોનુ હમેશનુ જીવન (જીવવાનો આધાર) છે, વળી જો એ ત્રણેને માણસની ચાકરી આપી છે. અહા પ્રાણીના સુખના સાધનની શી ગોઠવણ કરી છે! (૬) ઓહો પરમેશ્વર તે માણસને મન ને અકકલ આપી છે તેથી બધા જીવોપર માણસની ઘણી સત્તા રાખી છે, જે હમેશાં એવુ સારૂ પોષણુ કરે છે, તેને વીસરીને ભજે નહિ તે પાપી માણસ છે. (૭) પરમેશ્વર હુ માગુ છુ કે સારી બુદ્ધિ આપો અને નીતિને રસ્તે દોરવો, મને ભુલાવામા નાખનાર બધા વહેમો દૂર કરો, મારી ફરજ છે એમ સમજીને હુ બધા કામ સદ્ભકિતથી કરૂ અને તમને પગે પડુ તો મને વિશ્રાંતિ મળે. (૮)

પાઠ ૫૦.	પરદુખભજન=પારકાનુ	ઉદાર=મોટા મનનો
પરાક્રમી=સમર્થ, જોરાવર,	દુખ કાપનાર	શ્લોક=છદ, બે કે ચાર
શૂરવીર	શોખી=મોજી	ચરણની સસ્કૃત કવિતા

કમરશક્તિ=બાહાદુરસ્તી
કમાણી=પેદાશ; રળતર
મતલબ=સાર
વડવા=બાપદાદા
ઉછીનુ=થોડી મુદત માટે ધીરેલુ
પુરાવો=સાબીતી
બનાવટી=ખોટા
સ્તબ્ધ=દિંગ; ચકિત
સાબીત=ખરૂ

પ્રપંચ=તરકટ
શિરામણ=નાસ્તો
હાસ=થાકીને વિશ્રાંતિ લેતી વખત બોલે છે તે
રાજવહીવટ=રાજ-કારભાર
વૈદકશાસ્ત્ર=વૈદ બનાવવાનુ પુસ્તક; રોગ પારખવા ને તેના ઓસડ કરવા સબધી પુસ્તક
ડાંગ=જાડી મજબુત લાકડી

ઉગામી=ઉઠાવી
પાહે=પાસે
નીચા=ઝીણે સાદે
દાબી=દાસી, થળી
હાનિ=બગાડ, નુકસાન
હાચે હાચુ=ખરેખરૂં
કારે=ક્યારે
અમૃત બરાબર=ગુણકારી

સવાલ—ભોજ રાજા કયા વંશના? એ વિક્રમ પછી થયા કે પહેલાં? એના વખતમાં ગુજરાતમા કયો રાજા હતો? ભોજરાજા શાને માટે પ્રખ્યાત થઇ ગયો? ભોજરાજા વિષે શુ કહેવામાં આવે છે? એની સભાના પડિતોએ શો પ્રપચ કર્યો? એ પડિતોના માથાનો કોણ મળ્યો? તેણે શુ કીધુ? રાજાએ તેને કેટલુ ઇનામ આપ્યુ? ભોજરાજા નગરચર્યા જોવા કેમ નીકળતો હતો? ભોજરાજા શાથી ખૂશ થયા? સાર—(૧) દરેક માણસે વિદ્વાનને માન આપવુ (૨) ગરીબોના ઉપર દયા રાખવી.

પાઠ ૫૧.

તાણ=તગાસ
ભિનાશ=ભેજ
પુરણી=પુરાણુ
કારીગર=કામ કરનાર

ધમણ=વા ફુકવાનો સચો
નર્યા=નીરોગી, રોગ વગરના
પહેલુ સુખ તે જાતે નર્યા=પહેલું સુખ તે જાતે નીરોગી

વાઢકાપનુ=નસ્તરનું
ગુણદોષ=ફાયદા ગેરફાયદા
ઔષધ=ઓસડ; દવા
ખનીજ=ખાણમાંથી

ખોદી કાઢેલો પદાર્થ (જે પદાર્થ ભોંયમાંથી ખોદી કાઢવામાં આવે છે તે ખનીજ પદાર્થ કહેવાય છે)
ખજાનો=ભંડાર
સદ્ગૃહસ્થ=સારો માણસ
તરીકે=માફક; પેઠે
આબાદ=સુખી

સવાલ—ગામ વસાવવામા કોની કોની જરૂર પડે ? ગામમાં કોની જરૂર પડે છે ?

પાઠ ૫૨.

નામાંકિત=પ્રખ્યાત
હસ્તિનાપુર=એ દિલ્હીની પાસે હતું
પેઢી=ઓલાદ, વંશ
સ્વાર્થ=પોતાની મતલબ
ત્યાગ=છોડવુ તે
ભયંકર=પળાય નહિ એવી, સખત
પ્રતિજ્ઞા=બાધા, પણ
રૂપવાન=ખૂબસુરત
માછી=માછલા પકડવાનો તથા વહાણ હંકારવાનો ધંધો કરનાર
કાંતિ=ખૂબસુરતી
પાંડવ=પાંડુ રાજાના છોકરા
યોજનગંધા=સત્યવતી, વ્યાસની માતા
ઉત્કંઠા=આતુરતા
માગું=માગણી
ગંભીર=ઘણી ભારે
ભયાનક=પાળી ન શકાય
બ્રહ્મચારી=કુંવારા [તેવી રહેવાનું વ્રત પાળનાર]
કોલ=વચન
કૌરવ=કુરૂરાજાના કુળમાં ઉત્પન્ન થએલા ધૃતરાષ્ટના છોકરા

સવાલ—હસ્તિનાપુર ક્યાં હતુ ? હસ્તિનાપુરમાં કોની ગાદી હતી ? શંતનુ રાજાનુ લગ્ન કોની સાથે થયું હતુ ? તેને કેટલા છોકરા થયા હતા ? બધા જીવતા હતા ? સૌથી નાના છોકરાનુ નામ શુ ? પાછળથી તેનું નામ શુ પડયુ ? અને શા કારણથી ? શંતનુ રાજા દિન પર દિન કેમ સુકાવા લાગ્યા ? ભીષ્મે પિતાને માટે કેવી પ્રતિજ્ઞા લીધી ?

સાર—માબાપની મરજી સાચવવાને ગમે તેટલુ દુ:ખ પડે તે સહન કરવું.

પાઠ ૫૩.

સોમનાથ=પ્રભાસપાટણ
અફગાનિસ્તાન=અફગાન લોકનો દેશ
ગીજની=અફગાનિસ્તાનનુ મુખ્ય શહેર
ઇસ્લામી=મુસલમાની
વેરાન=ઉજ્જડ
દ્રવ્ય=પૈસા

મંદિર=દેવળ	જમાવ્યુ=એકઠુ કર્યું	કબર=ઘોર
રત્ન=હીરા, મોતી, માણેક વગેરે કીમતી જવાહીર	ફૂચકરી=મુકામ ઉઠાવ્યો	વિસારે પડયા=ભૂલી ગયા
નટ=નાચ કરનાર	રણ=રેતીનું મેદાન	આગ્રા=જમના નદી પર શહેર છે
નૃત્ય=નાચ	જગી=તોપની બારી	ચાલુક્ય=સોલંકી
ખ્યાતિ=કીર્તિ; નામના	તાકાત=બળ; જોર	અદ્યાપિ=આજ પણ
ખંડન કરવું=ભાગવુ	મરણીઆ=મરવાની દરકાર વગરના	પણ=બાધા
પંજાબ=પાંચ નદી વચ્ચેનો પ્રદેશ	ખુનરેજી=કતલ	
	નામના=ખ્યાતિ, કીર્તિ	

સવાલ—મહમદ ગીજની ક્યાંનો પાદશાહ? તેણે હિંદપર કેટલી સ્વારી કરી? સ્વારી કરવાનો મુખ્ય ઇરાદો શું હતો? સોમનાથ મહાદેવનું વર્ણન કરો. મહમદ ક્યાં થઇ સોમનાથ આવ્યો? તેણે શું કીધું? પૈસા ન લેતા મહમુદે મૂર્તિ શા માટે ભાગી? મૂર્તિના કકડા તથા કમાડનું શું કીધું? સોમનાથનું દહેર કયા રાજાએ સમરાવ્યું?

પાઠ ૫૪.

સુરત=તાપી નદીને ડાબે કાંઠે આવેલું શહેર	ઇલાકાનો પશ્ચિમ કિનારો	વહાણને ભેરવીને સળગાવી મૂકવાને આંકડીઓ હોય એવું વહાણ
પ્રસિદ્ધ=જાણીતુ	સત્તા=હકુમત	સ્થિતિ=હાલત
મુખ્ય=મોટુ	જહાંગીર=અકબરનો છોકરો	કોલકરાર=બોલી
ખુદ=પોતાનો	સત્કાર=આદરમાન	કોઠી=માલ ભરવાની મોટી વખાર
નામીચુ=પ્રખ્યાત	કાફલો=ટોળુ	બીજ=મૂળ, શરૂઆત
બારૂં=વહાણ લંગારવાની જગો	દૃઢતા=હિંમત	સર્વત્ર=સઘળે, બધે
મલબાર કાંઠો—મદ્રાસ	અગ્નિનૌકા=ઝટ સળગી ઊઠે એવા પદાર્થ ભરેલા હોય અને દુશ્મનના	મથક=મુખ્ય ઠેકાણું

વલંદાલોક; ફીરંગી	સ્થાપનાર	અદની કળા=આબાદી
દેશના રહેવાસી	બંદુકની ગોળી=છરા	અરસામાં=દરમિઆનમાં
શિવાજી=મરાઠા રાજ્યનો	નિશાની=એંધાણી	

સવાલ—સુરત કઇ નદીપર છે? એ શહેરમાં ધંધો રોજગાર ચલાવવાને કઇ કઇ યુરોપી પ્રજા આવી હતી? સુરતમાં કઇ પ્રજા પહેલ વહેલી આવી હતી? સુરતમાં અંગ્રેજોને કોણે હરકત કરી? શી હરકત કરી? સુવાળી આગળ કોને કોની સાથે લડાઇ થઇ હતી? અંગ્રેજોને સુરતમાં કોઠી બાંધવાની રજા કોણે અપાવી? કયા સનમાં અંગ્રેજોએ કોઠી બાંધી? (ઇ સ ૧૬૧૨) અંગ્રેજી સત્તાનું બીજ ક્યારથી રોપાયું? અંગ્રેજોની કોઠી હાલ છે કે નહિ? શિવાજીએ સુરત કયા સનમાં લૂટ્યું? અંગ્રેજોએ પોતાનું મથક શા કારણથી બદલ્યું? પછી મથક કયાં કીધું?

પાઠ ૫૫.	ઉજ્વળ=સફેદ	કોપ=કોપથી
શિર=માથું	ઓપનો=શોભતો	માથરે=માથે
કોટ=ડોક	જામો=જુનો અંગરખો	સાર=સારી
રક્ષ=ખોપરી	કાળી=છલંગ	રક્ષણી=રક્ષણ કરનાર
વૃષભ=બળદ	મૃગ=હરણ	તરુણી=જુવાન સ્ત્રી
વીણ=નગર	શ્વાન=કુતરો	પઢતો=ભણતો
રૂપગ=રંગ	ગુણજ્ઞ સારા જાણીતા	પૂર્યો-ગોખ્યો
નેહ=સ્નેહ, હેત	શુક્રાચાર્ય=દૈત્યના ગુરુ	મધુરો=મધુર રાગનો
લાખે=જુવે	હરનિશ=હમેશાં, નિત્ય	વાણ=વેણ, શબ્દ
ચક્ર=ચક્કર	રે'=રહે	વીંટ=માંડ
મળ્યો=ઢાંક્યો	મેડક=દેડકો	કામની=સ્ત્રી
પરવરે=પાસે	નિબળ=કમજોર	કીર=પોપટ

ચરણ=પગ	સઙ્કો=બધા	વાટ=રસ્તો
સાયો=પકડયો	વિચરે=જાય	
લાખો=લાખો માણસથી	વસમી=અઘરી	

પાઠ ૫૫ ઉખાણા.

(પ્રશ્ન) જેના માથપર ગગાજી રહે છે, જેની ડોકમાં ખોપરીની માળા છે, તો કહો કે મહાદેવ વગર કયો રાજા બળદનુ વાહન કરે છે? (૧) (જવાબ) હમેશા પ્યારથી જોડશું તો એક ભરે છે ને બીજો ખાલી કરે છે, જે ચક્ર દરરોજ ફરતુ જણાય છે તે રેંટ. (૧) (પ્રશ્ન) એક પુરુષે બીજા પુરુષને ઢાંકયો તેથી જેને ઢાંકયો છે તેનુ શરીર સારૂ દેખાય છે તે ઘણો ઉત્તમ માણસ છે તો-તમે,સારા માણસ સમજો કે એ શુ છે? (૨) (જવાબ) જે પગ વગર ચાલે છે. પુરુષો તેના પર બહુ હેત રાખે છે, સફેદ શરીરે શોભતો તેને જામો કહીએ. (૨) (પ્રશ્ન) છલગ મારે છે, પણ હરણ નથી, તેમ સસલો પણ નથી, અને કુતરો પણ નથી તેમજ મો ઉચું છે પણ મોર નથી હે સારા જાણીતા માણસ સમજો કે એ શું છે? (૩) (જવાબ) શુક્રાચાર્યનું વાહન છે જે હમેશાં પાણીમા રહે છે. જીભ નથી, તોપણ ઘણુ બોલે છે તે દેડકો કહેવાય છે (૩) (પ્રશ્ન) સ્ત્રી છે પણ કમજોર નથી, કાળી છે પણ કોયલ નથી દરમાં રહે છે પણ નાગણી નથી, તો એનો જવાબ કહે? (૪) (જવાબ) બાયલાના હાથમા શોભે નહિ, અને બહાદુરને મન તે સારી છે, વળી તે આ શ્રેષ્ઠ શરીરનુ રક્ષણ કરનાર છે. હે જુવાન સ્ત્રી તે તરવાર છે. (૪) (પ્રશ્ન) ભણે છે પણ વિદ્વાન નથી. તેને ગોખો છે પણ ચોર નથી. ડાહ્યા માણસ હોય તો સમજો કે તે મીઠુ બોલે છે પણ મોર નથી ત્યારે એ શુ હશે? (૫) (જવાબ) પક્ષીની જાતમા પવિત્ર છે, જાણુ

શબ્દ બોલે છે, તે જંગલનો રહેવાસી છે ને જંગલમા પેદા થાય છે, કે જી તો તે પોપટ છે. (૫) (પ્રશ્ન) ચાલે છે પણ પગ નથી, લાખ માણસથી પણ પકડાયનો રહે નહિ, બધા તેને આખે જુએ છે તો એ શુ ? (૬) (જવાબ) તે ગગન તરફ જાય છે. ઘરમા રહે તો ગભરામણુ થાય છે. તે અધરે રસ્તે જાય છે. માણુસો તેને ધુમાડો સમજીએ. (૬)

પાઠ ૫૬.	શરણાગત=આશરે	વિખુટે=જુદો
પૂર્વ=પહેલા	અ વેલા	ખાતર=મ ટે
આર્યાવર્ત=વિ ધ્ય ને	યજ્ઞ=હોમ	વિરોધ=તકરાર
હિમાલયની વચ્ચેનો	પડખામ=પ સામા,	ધર્મજ્ઞ=ફરજ જાણુનાર
પ્રદેશ	બાજુમા	ઈંદ્ર=દેવોનો રાજા
વા=અથવા	ક્રૂર=ઘાતકી	અખ ડ=આખુ, સાજુ
રક્ષણ=બચાવ	રક્ષ =બચાવ	ધાઈને=દોડીને
અસ ખ્ય=ગણી ન શકાય	આહાર=ખોરાક	વાટ=રાહ
એટલા, ઘણાજ	તોલ=બરાબર	

સાર—જબરાએ નબળાનુ રક્ષણ કરવુ

પાઠ ૫૭.	સાફ=ચોક્ખી	ઠાલા=નકામા
ઘડી ઘડી=વાર વાર	અરણ્વ=દરીઓ, સમુદ્ર	કમી=ઓછી
કળાટો=ધામ	બ ણ્યા=જોયા	ઉભરાય=પાકે
ભારી=બહુ	સ્વ=મધુર સૂર	પીત=પીળો
અભ્ર=વાદળા	ય ત્ર=સતાર, સારગી	સૂર્યાસ્ત=સૂર્યનુ આથ-
સકળ=બધા	વગેરે	ઉજળુ=સફેદ [મવુ તે
ચાળા=ચિહ્ન, લક્ષણુ	રૂપાળા=સારા	નૈઋત્ય=દક્ષિણ અને
ચંદુ'=ચકલી	અધિક=વધારે	પશ્ચિમ વચ્ચેનો ખૂણો
બગ=બગલો	ઘટ=ઘ ટા	શીતળા=ઠડા, શીતળ

વસંત ઋતુનાં લક્ષણ. સમજુતી:-

તડકો અને શીળો ઘડીએ ઘડીએ બદલાય છે. તાપથી જીવોને ઘણો ઘામ થાય છે. ઘણા કાળા વાદળા આમ તેમ દોડતાં દેખાય છે. તેથી બધા માણસો કહે છે કે એ વરસાદના ચિહ્ન થાય છે. (૧) ચકલી ધુળમા ફડફડ પાંખો ફફડાવે છે મગલા પોતાની પાંખ બરોબર ફેલાવીને બેસે છે પક્ષીઓ દરીઆ કાંઠેથી આવતા જોયા, તેથી બધા૦ (૨) રાત દિવસ શીતળ પવન ફરફર આવે, ઝાડો ખરરર થરરર શબ્દે હાલતા જણાય, વાજિત્રમા બહુ સારા મધુર સુર આવે છે. તેથી બધા૦ (૩) હમેશ કરતા તો હવા ઘણી ભેજવાળી જણાય છે. ફૂલમાંથી બહુ સારી વાસ નીકળીને આવે અને ઘટા વાગતા હોય એવા ખોટા અવાજ સભળાય છે, તેથી બધા૦ (૪) હવામાં ગરમી ઓછી હોવાને લીધે ખાર ઓગળે છે, અને ઉધાઇ, કીડી, અને મકોડા જોરથી ઉભરાય છે. (ઘણાજ પાકે છે) પક્ષીઓ મળા બાંધવાની તપાસમા આમ તેમ ફરે, ઉડે તેથી બધા૦ (૫) શોભાયમાન ધનુષ જણાય છે અને સુરજ આથમતા પીળો ભાસ થાય છે. ચંદ્રમાની આજુબાજુ ઘણુ સફેદ કુંડાળુ દેખાય છે. ઇશાન ખુણામા ઘણી વીજળી થાય છે. નૈઋત્ય ખુણામા ઠંડો પવન વાય છે (કારણ કે નૈઋત્ય ખુણામા દરીઓ છે) તેથી બધા૦ (૬)

પાઠ ૫૮.

કૈસરેહિંદ=એ નામનો ઇલકાબ	સંપૂર્ણ=પુરેપુરી	યાદગીરી=નામના, કીર્તિ
સતી=પતિવ્રત ધર્મ પાળનાર સ્ત્રી, પતિવ્રતા	આચરણ=ચાલચલગત	દબદબા ભરેલી=ઠાઠવાળી, ભપકાવાળી
સંભવ=આશા	અવસ્થા=હાલત	સભ્યતા=સજ્જનાઇ
	સલાહ=અનુમતિ, સંમતિ	ઘાયલ=જખમી
	પ્રયાસ=મહેનત	પરગજુ=પરોપકારી
	નિષ્ઠા=ભાવ, આસ્થા	

બુજ=કદર, પિછાણ	દસ્તક=તાબામા	ખેદ=દીલગીરી
ભાખા=બોલી	ઢંઢેરો=સરકારી જાહેર નામુ	વિસ્તાર=ફેલાવો
મમતા=ચાહના, માયા		પૂજ્યભાવથી=પવિત્ર લાગણીથી
મુનસી=મુસલમાન શિક્ષક	પદ=પદવી	

સવાલ—મહારાણી વિકટોરીઆએ ક્યાથી ક્યા સુ'ધી કેટલા વરસ રાજ્ય કર્યું ? મહારાણીનો જન્મ ક્યા સનમા થયો હતો ? કેટલા વરસની ઉમરે ક્યા સનમા ગાદીએ બેઠા હતા ? એમના પિતાજીનુ નામ શુ ? એમનુ લગ્ન કોની જોડે થયુ હતુ ? મહારાણી ક્યા સનમા વિધવા થયા ? મહારાણી હિંદુસ્તાની ભાખા જાણતા હતા કે નહિ ? કંપની કનેથી કારભાર મહારાણીના હાથમા ક્યા સનમા આવ્યો ? ૧૮૮૭મા શુ બનાવ બન્યો ? મહારાણીનુ નામ હાલમા શા માટે યાદ કરવા આવે છે ?

પાઠ ૫૭.

રક્ષ=રક્ષણ કર	રૂઠ=ગુસ્સે થા	જાવુ=હમેશ
દેવ=ઇશ્વર	કળ=મોત, હાર	ક્ષેમ=સુખી સ્થિતિ
મહારાજા=પાંચમા જ્યોર્જ	બંધેપાડ=બેસાડ	રાય=રાજા
પ્રૌઢ=ઘણા મોટા	દ્વેષ=કીનો, અદેખાઇ	સદ્ અભિમાને=સારી ઉંચી લાગણીથી
જયવંત=જશવાળા	હુન્નર=કસબ	પૂજ્ય=પવિત્ર
મસ=વધારે	અમઘેર=અમારે ત્યા	પ્રત્યે=તરફ
કીર્તિ=મોટાઇ	સંપ=નિરાંત	ધર=રાખ
યશ=આબરૂ	સધો=થાઓ	શક્તિમાન=જોરાવર
લંબાવ=વધાર, ફેલાવ	કાળ=વખત	રાજેશ્વર=રાજાઓના ધણી
જગદીશ=પરમેશ્વર	ગજ=ઢગલો	
નીખેરવા=છુટા પાડવા	દાન=પુણ્ય	નાથ=પરમેશ્વર
	શ્રેષ્ઠ=મોટા	

મહાજ્ઞાની=અક્કલનો ભંડાર, ઘણા જ્ઞાનવાળો	શુભકાર=કલ્યાણ કરનારી પાર=સુધી	દીલ=મન સ્વીકાર=કબુલ કર

પાઠ ૫૯ રાજગીત

હે પરમેશ્વર તું મોટા રાજાનું રક્ષણ કર હે પરમેશ્વર તુ મોટા રાજાનુ રક્ષણ કર હે મોટા રાજા તમે ઘણા વરસ જીવજો. હે પરમેશ્વર શહેનશાહનુ રક્ષણ કર એમને ઘણા કીર્તિવાન બનાવ મોજમઝા મોટાઇ અને આબરૂ આપ અને એમનુ રાજ્ય ઘણાં વરસ ચાલે તેમ કર હે પરમેશ્વર શહેનશાહનુ રક્ષણ કર (૧) અરે પરમેશ્વર! હે જગતના ધણી તુ ઊઠ અને એના દુશ્મનને વીખેરી નાખવા તૈયાર થા, અને તેમનુ મોત લાવ, વેર અને કંકાસ બધો બેસાડી દે સમજણ અને કળા વધે એમ કર, અમારા ઘરમા નિરાત ને સંપ થાઓ કે જેથી હમેશા અમારૂ ભલુ થાય (૨) હે પરમેશ્વર તુ મોટા જ્યોર્જ રાજાપર જોર, આબરૂ અને સુખી સ્થિતિની ઢગલાબંધ (ઘણીજ) બક્ષીસ કર કારણ કે ગરીબ અને રાજા, સારી ઉંચી લાગણીથી એમનુ રાજ્ય પૂજવા લાયક ગણે છે; અને જયા ત્યાના લોક એમના તરફ હેત બતાવે છે (૩) હે સર્વ શકિતમાન, રાજેશ્વર, મહાજ્ઞાની, પ્રભુ તુ એને તારી છાયામા રાખ. એની પૂર્વ કિનારાથી પશ્ચિમ કિનારા સુધી કલ્યાણકારક ઘણી સ્તુતિ થાય છે, વફાદારનો સંપ કબુલ કર, હે પરમેશ્વર શહેનશાહનું રક્ષણ કર.(૪)

પાઠ ૬૦. અશો=યદ્રગુપ્તના દીકરાનો દીકરો જાદવકુળ=યદુકુળ, એ કુળનો મૂળ સ્થાપનાર	યદુ હતો તે પરથી એ નામ પડ્યુ છે. દ્વારકા=કાઠિઆવાડના વાયવ્ય ખુણામા ગાય કવાડના તાબાનુ શહેર છે	જેમા રણછોડજીનું દહેર છે. યુનાન દેશ=યુરોપખંડની દક્ષિણમા દેશ છે તે; ગ્રીસ

ઇ સ પૂર્વે=ઇસ્વી સન પહેલા	થો હોય તે	લાડી=વહુ
નિરાધાર=આધાર વગરના, ગરીબ	લિપિ=લખેલી ભાષા	લંકા=સિંહલદ્વીપ, હિંદુસ્તાનની દક્ષિણમા બેટ છે તે
દવાખાના=હોસ્પિતાલો	મુસાફર=વટેમાર્ગુ	
રોગી=મરીઆમ	હિંસા=હત્યા, ખુન	સંગમ=નાની નદી મોટી નદીને જે જગાએ મળે તે જગો
ચોતરા=ચબુતરા	શ્રમણો=સાધુઓ	
આશ્રય=મદદ, ઉત્તેજન	ઉડાઉ=ખર્ચાળુ	
સ્થભો=થાભલા	હિત=ભલુ, કલ્યાણ	પૌત્ર=છોકરાનો છોકરો
મુળતત્ત્વો=જે મુદ્દા કે સિદ્ધાંતોપર ધર્મ રચાયો	મત=એકાદો ધર્મ માર્ગ	પુરાણુ=હિંદુઓના એ નામનો જુના ગ્રથો
	આગ્રહ=બળાત્કાર, દબાણ	
	વૃત્તાંત=હકીકત	

સવાલ—બૌદ્ધધર્મને કયા રજાએ આશ્રય આપ્યો હતો? ચદ્રગુપ્ત અને અશોક કયા વશના? તેમની રાજધાની કયાં હતી? અશાકે પોતાની રૈયતના ભલાને માટે શુ શુ યોજના કરી? ગીરનારના લેખમા શુ લખેલુ છે? લંકાની લાડી અને ઘોઘાનો વર એ કહેવત શા ઉપરથી પડી?

પાઠ ૬૧.

વશજો=વંશમા જન્મેલા	ભ્રુ, ખરા ખોટા વખાણુ કરનાર	દહાડાવાળી
ખંડેર=ભાગી પડેલી ઇમારતો	પટાવતો=રાજના મુખ્ય સરદારો	સમય વિચારીને=સમય સૂચકતા વાપરીને
ગુર્જરદ=ગુજરાત	કતલ=કાપાકાપી	નિર્ભય=બીક વગર
નીડર=બીએ નહિ એવો હિંમતવાન	પડાવ=મુકામ	રણભૂમિ=લડાઇની જગો; રણુક્ષેત્ર
વચની=બોલેલુ પાળનાર	મરણીઆ થઇ=યાહોમ કરી, ઝપલાવી	યાહોમ કરીને=મરણીઆ થઇને
ભાટ=એક જાતના ભાટ	ગર્ભવતી=બે જીવવાળી,	ઝૂઝીને=જુસ્સાથી લડીને

સવાલ— અશોકના પછી કેટલે વરસે મૌર્યવંશના રાજાઓની સત્તા ઊઠી ? ત્યારપછી પરદેશી રાજાઓનો અમલ કેટલા વરસ રહ્યો ? તેમા કયા રાજાઓ બળવાન થયા ? ક્ષત્રપ પછી ગુજરાત કયા વંશના રાજાઓના હાથમા આવ્યુ ? ગુપ્ત વંશ પછી કયો વંશ થયો ? વલભી વંશની રાજધાનીનુ શહેર કયુ ? અને તે કયા હતુ ? વલભી વંશ કેટલો વરસ ચાલ્યો ? વલભી વંશનો નાશ શી રીતે થયો ? વલભી રાજાઓ જાતના કોણ હતા ? ગુજરાત નામ શા ઉપરથી પડયુ ? વલભી વંશ પછી કયા વંશનુ રાજ થયુ ? તેની રાજધાની કયા નગરમા હતી ? ભુવડ અને જયશિખર વચ્ચેની લડાઇનુ વર્ણન કરો. રૂપસુંદરી કોણ ? રૂપસુંદરીને જંગલમા કોણ તેડી ગયુ અને શા માટે ?

પાઠ ૬૨.

વનરાજ=જયશિખરનો છોકરો
દેખરેખ=તપાસ
મૂળરાજ=રાજનો છોકરો (એ મૂળ નક્ષત્રમાં જન્મ્યો હતો)
શ્રેષ્ઠ=સૌથી સારો
પુખ્ત ઉંમર=સમજણી ઉમર, અઢાર વરસની ઉંમર
કહાવર=ઉંચો ને ભરાઉ
સામળો=કાળો
શ્રીસ્થળ=સિદ્ધપુર એ સરસ્વતી નદીને કાંઠે છે
ત્રાસ=ડર, ધાક, કંટાળો
જુનાગઢ=ગીરનાર પર્વતની પાસે શહેર છે (હાલ એમા બાબી વંશના મુસલમાન રાજાનું રાજ્ય છે)
ખાલસા=જપ્ત
સતી થવું=ધણીના મુડદા સાથે જીવતા બળી મરવુ
આણ=દુવાઇ; હુકમ
શૈવ=શિવને માનનારા
બાલ=ધોળકા તથા ધંધુકા તાલુકાનો તથા કાઠિઆવાડનો કેટલોક ભાગ
સહસ્રલિંગ તળાવ=એ નામનું પાટણમા તળાવ હતુ એનાપર હજાર મહાદેવની મૂર્તિ હતી તેથી એવુ નામ પાડયુ હતું
દંતકથા=મોઢેથી ચાલતી ખરી ખોટી વાત
બાધ=હરકત
વૃત્તિ=મન; ઇચ્છા

સવાલ—વનરાજ નામ શાથી પડયું? વનરાજે પોતાના બાપનું રાજ્ય શી રીતે પાછું મેળવ્યું? વનરાજે કયું શહેર વસાવ્યું? એ નામ પડવાનું કારણ શું? ચાવડા વંશનો છેલ્લો રાજા કોણ અને તેને કેટલા છોકરા હતા? ચાવડા વંશ પછી કયો વંશ થયો? એ વંશના પહેલા રાજાનું નામ શું? એણે રાજ શી રીતે મેળવ્યું? મૂળરાજ નામ શા ઉપરથી? એની મા, બાપ તથા દાદાનું નામ કહો. સોલંકી વંશ કયાથી કયા સુધી કેટલા વરસ ચાલ્યો? સોલંકી વંશમાં કયો શ્રેષ્ઠ રાજા થયો? સિદ્ધરાજના બાપનું તથા માનું નામ શું? મીનળદેવીએ શું બંધાવ્યું અને કયા તથા કયારે? સિદ્ધરાજના શરીરનું વર્ણન કરો. બબર કોણ? સિદ્ધરાજે તેને શા માટે હરાવ્યો? જુનાગઢના રાજા સાથે લડાઇ થવાનું કારણ શું? એ લડાઇ કેટલા વરસ ચાલી અને શું પરિણામ આવ્યું? રાણકદેવીની ઓળખાણ આપો. યશોવર્મા કયાંના રાજા તથા કયા વંશના? માળવાના રાજા સાથે કેટલા વરસ સુધી લડાઇ ચાલી અને તેનું પરિણામ શું આવ્યું? સિદ્ધરાજે કયા કયા રાજાને હરાવ્યા અને કયા કયા મુલક ખાલસા કર્યા? સિદ્ધરાજ નિર્દય હતો એમ તમે શા ઉપરથી કહો છો? રૂદ્રમાળ કયા છે તથા શું છે? એ કોણે બંધાવ્યું તથા કોણે પુરૂં કરાવ્યું? શ્રીસ્થળનું બીજું નામ શું? એવું નામ પાડવાનું કારણ શું? સિદ્ધરાજે કયા કયા બાંધકામો કરાવ્યા? સિદ્ધરાજ ભણેલો હતો કે નહિ? સિદ્ધરાજે કેટલા વરસ રાજ કર્યું ને કયા સનમાં મરી ગયો? તમે શા ઉપરથી કહો છો કે અણહીલવાડની ગાદીપર સિદ્ધરાજ જેવો રાજા થયો નથી? એનો જન્મ કયા સનમાં અને કયાં થયો હતો?

સાર—જર, જોરૂ, અને જમીન એ ત્રણે કજીઆના મૂળ છે મતલબ કે એ ત્રણને માટેજ લડાઇઓ થાય છે.

પાઠ ૬૩

ઉમરાવ=અમીર
યોધ્ધો=લડવૈયો
અલાઉદ્દીન=ખીલજી વંશનો બીજો બાદશાહ
પાટનગર=રાજનગર; રાજધાની
બેગમ=બાદશાહની સ્ત્રી
બાગલાણુ=નાશકની પાસે ડુંગર છે
દીપી=શોભી, ખીલી
અઘટિત=અયોગ્ય
આફત=દુઃખ
ઝપાઝપી=મારામારી
કાવ્ય=કવિતાનુ પુસ્તક
દુરાચણી=ખરાબ

સવાલ—વાઘેલા વંશનો છેલ્લો રાજા કયો ? કરણઘેલા પાસેથી કોણે રાજ લીધુ ને કયા સનમા ? કરણની કઇ રાણી ખૂબસુરત હતી ? કૈલાદેવી કોની બેગમ થઇ ? કૈલાદેવીની છોકરીનુ નામ શુ ? તે કોની સાથે પરણી ? કરણનુ મોત શી રીતે થયુ ?

પાઠ ૬૪.

બંડ=હુલ્લડ, બળવો
લડવૈયા=યોદ્ધા
પશ્ચાત્તાપ=પસ્તાવો
અંતઃકરણ=મન, દીલ
ઘોર કર્મ=ઘાતકી કામ
વાટપાડુ=રસ્તો રોકી લૂટનાર
કામળ=મૂળ
સરહદ=સીમા, છેડો, છેવટની હદ
વસુલાત=મહેસુલ
બેશ=સારી, ઉમદા
પ્રવાહ=વહેણ
સુશોભિત=સારી શોભાયમાન
વણકરે=વણનાર
ઉમદા=સરસ
ઓરસ=મેળો
ઘોર=પાપી, ક્રૂર

સવાલ—ગુજરાતનો કયો સુબો સ્વતંત્ર થઇ ગયો ? તેણે પોતાનું નામ શુ રાખ્યુ ? મુજફ્ફરશાહના પુત્રનું નામ શું ? વસુલાત ઉઘરાવવાની રીત કોણે બાંધી ? અહમદશાહના વખતમા પ્રજા સુખી હતી કે નહિ ? અહમદશાહે કયુ શહેર વસાવ્યુ ? તેને હાલ શુ કહે છે ? હાથમતી એ શુ છે ? તેનો પ્રવાહ શા માટે બદલ્યો ? શહેરની દોલત તથા આબાદી વધારવાને શું પ્રયત્ન કીધો ? અહમદશાહનો અમલ ક્યાંથી કયા સુધી હતો ? અહમદશાહની કબર ક્યાં છે ?

પાઠ ૬૫.

મોજીનો=આનંદી
મમદ=મુસલમાની વચન નામ છે
બેગડો=બે ગઢ જીતનાર
ફીતુર=દુલ્લો, બંડ
દામ=કરમ
શિરોહી=ગુજરાતની ઉત્તરમા છે અહીંની તરવાર વખણાય છે.
જગત ભૂશિર=જગત પોઇંટ એ દ્વારકા પાસે છે
ચાંચીઆ=દરીઆમા લૂટ કરનાર
ખાલસા=જપ્ત
પ્રતાપ=કીર્તિ
મુસાફરખાના=ધર્મશાળા
બેટ=શંખોદ્ધાર એ દ્વારકાની પાસે છે
ગામત=પૈસાદાર
ફરદોશ=આંબાવાડી
અમરાઇ=આંબાવાડી
ડંકો=ભપકો, દબદબો
વાજીંત્ર=વાજાં
ઉસ્તાદ=ગુરુ

સવાલ—મહમદશાહ બીજો કોની સાથે પરણ્યો હતો? બેગડો નામ શાથી પડ્યું? કયા કયા બે ગઢ જીત્યા? કેટલા વરસની ઉંમરે ગાદીએ બેઠો? ગીરનારની પડોશમા કયું શહેર વસાવ્યું? કયા કયા રાજાઓને હરાવ્યા? ૧૪૮૨મા શું બનાવ બન્યો? દરીઆની લડાઇમ કોને કોને હરાવ્યા? મહેમદાવાદ કોણે વસાવ્યું? ભમરીઓ કુવો ક્યાં છે? મહમદશાહને ક્યાં દાટ્યો છે? મહમુદે લોકોપયોગી શું કામો કીધાં? મુસલમાન પાદશાહોમા સિદ્ધરાજ જેવો કયો પાદશાહ થયો?

પાઠ ૬૬.

સર=તાબે
લગામ=સત્તા
હસ્તક=તાબામા
વશ=તાબે
બચાવી=[illegible]
કર=વેરો
[illegible]
બક્ષ્યા=ભેટ કર્યા
ટકી શકાય=ટક્કર લઇ શકાય
ખંભાત=મહી નદીના મુખ આગળ શહેર છે. એમાં મુસલમાની રાજ્ય છે.
ફતેહ=જીત
વડોદરા=વિશ્વામિત્રના કાંઠાપર ગાયકવાડની રાજધાનીનું શહેર છે
હવાલે=તાબે
મગરૂર=અહંકારી
આપઘાત=પોતાને હાથે પોતાનો જીવ કાઢવો તે
અંત=છેડો

સવાલ—મહમદ બેગડા પછી કયો પ્રખ્યાત પાદશાહ થઇ ગયો? તેણે શું કીધું? બહાદુરશાહ કયા બે જબરા શત્રુને જીતી શકયો નહિ? ઇતિમદખાન કોણ અને તેણે શું કીધું? ગુજરાતનો છેલ્લો મુસલમાન પાદશાહ કોણ? તેની પાસેથી ગુજરાત કોણે જીત્યું?

પાઠ ૬૭.

આબુ=ગુજરાતની ઉત્તરમાં પર્વત છે
ઘટા=ભરાવ
ચમકારા=ઝબકારા
ઝુંપડું=તાડછાનું ઘર
વાદળાં=આભલાં
નાળચું=નળી
ધુમસ=ધુમાડા જેવી વરાળ, ઓસ
ગંજી=ઘાસનો ઢગલો
ભિજી=ભિનાઇ
બંધાઇ જાય છે=ઠરી જાય છે
કરા=આકાશમાંથી જે પાણીના બંધાએલા કાંકરા પડે છે તે
ઝાકળ=ઠંડીના જોરથી હવામાંની વરાળનું પાણી થવું તે; ઓસ, ઠાર

સવાલ—વરાળ, વાદળાં, ધુમસ, ઝાકળ અને વરસાદ એટલે શું તે સમજાવો. આબુ કયાં છે? સવારે ધુમસ જેવું શું દેખાય છે? ધુમસ અને ધુમાડામાં ફેર શું? પાણીની વરાળ શી રીતે થાય છે તે પ્રયોગ કરી બતાવો. વરાળ કેટલી રીતે થઇ શકે છે? પાણીવાળી જગા ગણાવો. વાદળા શેના બને છે?

પાઠ ૬૮.

ભેગા થયેલા=મળી ગએલા
સઢ=વહાણના કુવા સાથે બાંધેલું પવન ભરાવાનું લુગડું
સપાટી=પદાર્થનો ઉપલો ભાગ
આગબોટ=વરાળથી ચાલતું મોટું વહાણ, સ્ટીમર
ફેરો=આંટો, ચક્કર
આરપાર=એક છેડાથી બીજા છેડા સુધી

સવાલ— પૃથ્વીનો આકાર કેવો છે? પૃથ્વી ગોળ છે તેનાં કારણ ગણાવો. પૃથ્વીના ફરવાથી શું થાય છે? પૃથ્વી ફરે છે કે સુરજ તે પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો. પૃથ્વીનો એક ફેરો કેટલા વખતમાં

પુરો થાય છે? પૃથ્વી જે ધરી પર ફરે છે તે ધરી કેટલા મૈલની હોવી જોઇએ? પૃથ્વીને ખરેખરી ધરી છે? આપણી આંખે સુરજ ફરતો દેખાય છે તેનું કારણ શું? છોકરાઓ ગોળાકારમા ફરે છે ત્યારે ઘરો ફરે છે કે છોકરાઓ ફરે છે?

પાઠ ૬૯.

અંતરે=છેટે	સ્થિતિ=હાલત	વાર્ષિક=વરસની
ચોકસ=મુકરર	ગતિ=ચળ	
	જ્યોત=સળગતો કાકડો	

સવાલ—દહાડો ને રાત કોના ફરવાથી થાય છે? પૃથ્વી કઇ દિશામાંથી કઇ દિશામા ફરે છે? દહાડો ને રાત સરખા થવાનું કારણ શું? વરસમા કેટલા દિવસ દહાડો ને રાત સરખા હોય છે અને તે દિવસ કયા?

પાઠ ૭૦.

અમાસી=ધાણુ	ફરરે છે	ખરે=ભોંયપર પડે
કરાઠી=કપાસ, તુવેર, વગેરેના સુકા છોડ	નદી=છુપેલી	ધરે=ચોળે
ખુપરા=સુકાં હુંડા	હેલી=ચાલુ વરસાદ	તબોળ=પાન
કાહ્ન=નીક	વળે છે=થાય છે	ધરે=પહેરે, ઓઢે
કામ=પાણી જવાનો માર્ગ, નીક	માફકસર=જોઇતો	શાલ=ઊનનુ કીમતી લુગડુ
ટેટી=ખડબુચ	તીડ=ખેતરને નુકસાન કરનારુ તપખિરીઆ રંગનુ છીવડુ	ફારે=ચીગ પડે
ખરીફ=ચોમાસામા વવાતા ધાન્ય	ધમાલ=ભીડ, ધાધલ	ઘટે=ઓછા થાય
વાવણી=રોપણી	રવિપાક=શિઆળુ પાક	ભલીભાત=સારી રીતે
કરપી દે છે=રાપડી	કડબ=જુવારના સુકા સાંઠા	જળ ઉડી જાય=પાણી સુકાઇને ઓછું થાય
	સરકાર ધારો=મહેસુલ	પામે=મળે, આવે
		ગુણવાન=ફાયદાવાળા;

ગુણકારી	આમ્ર=મજાનું	ચંપા=પીળા રંગનું
હોજ=પાણીની ટાંકી	ડૂબાડૂબ=ડુબી ગએલી	સુગંધીદાર ફૂલ
લાગ=લાગે	ઉચારે=બોલે	ભલા=સારાં
ચંદન=સુખડ, કેસર વગેરેને ઘસીને લચકા જેવુ બનાવે છે તે	મલાર=રાગનું નામ છે	ફુલાય=મોટા થાય, ખીલે
મીઠા=મધુર	ખેતીનર=ખેડુત	માટ=માટે
વણનોલ=ઘણોજ	ચપેલી } એક જાતના જુઇ } સુગંધીદાર જાય } સફેદ ફૂલ	શાખડીઓ=પાવડીઓ
		હિંચોળા=હીંચકા
		ખાટ=ખાટલો

સવાલ—ઉનાળામાં ખેડુતો શું શું કામ કરે છે? ઉનાળામા ગામડાના લોકો શહેરમા શુ લાવે છે? ચોમાસામા ખેડુતો શુ કામ કરે છે? ખેડુતને મહેનતનુ ફળ ક્યારે મળે છે અને ક્યારે મળતુ નથી? શિઆળામાં શુ કામ કરે છે? શિઆળામા શુ શુ વેચવા આવે છે?

કવિતાની સમજુતી.

શિઆળામા ઠંડો પવન વાય છે ઝાડના પાંદડા ખરી પડે છે અને ઘઉં પાકે છે, ગોળ થાય છે, કપાસ અને ટંડોળ પાકે છે, લોકો શરીરે તેલ ચોળે છે, અને પાન ખાય છે. (૧) શરીરે ડગલા ને પહેરે છે, ને શાલ ઓઢે છે ગરીબ માણસના પગ અને ગાલ ફાટી જાય છે શિઆળામાં દહાડો નાનો થાય છે અને રાત મોટી થાય છે અને શરીરમાં સારી રીતે (સારો ખોરાક ખાવાથી) જોર આવે છે, (૨) ઉનાળામાં પાણી ઉંડા જતા રહે છે. (ઓછાં થાય છે) નદી અને સરોવરના પાણી પણ ઓછા થાય છે સઘળી વનસ્પતિને નવા પાંદડા આવે છે, અને સારા ગુલુવંળા કેસુડાના ફૂલ પણ થાય છે. (૩) ઉનાળામા પાણીના કુંડ, ફુવારા ને બાગ સારા લાગે છે ચંદન અને વીંજણા વહાલા લાગે છે, કારણ કે તેથી ઠંડક મળે છે, કોયલ મધુર શબ્દ બોલે છે,

અને તાપ ઘણોજ પડે છે (૪) વરસાદની ઋતુ ઘણી મઝાની લાગે છે. દુનિયા પાણીમાં ડુબેલી દેખાય છે મતલબ કે બધેજ પાણી પાણી થઇ રહે છે. લોકો મલાર રાગ ગાય છે ને ખેડુતો ખેતરમાં વાવણી કરે છે. (૫) ચંપા, ચંપેલી, જુઇ, જાય અને ગુલાબનાં ફૂલ સારાં ખીલે છે. ચોમાસામાં સુખને માટે છત્રી, પાવડી, ડીંચકા ને ખાટલા હોય છે. (૬)

પાઠ ૭૦.

સલામતી=હથિયાર નમાવી સલામ આપવી તે
અધિકાર=હોદ્દો, સત્તા
ઉપરી=અમલદાર, અધિકારી
કમિશનર=પ્રાંતનો મુખ્ય અધિકારી
ગર્વનર=ઇલાકાનો મુખ્ય અધિકારી
માહીતી=સમજ
રેલ=પૂર
સિંધુ=સિંધ પ્રાંતમાં મોટામાં મોટી નદીએ તે
ભેજવાળી=શરદીવાળી
નાશક અને ત્રંબક=નાશક જીલ્લામાં ગોદાવરીના મૂળ આગળ એ શહેર છે
જળધોધ=પાણીનું ઓસબંધ ઉપરથી પડવું તે
રોગિષ્ટ=રોગવાળી
વિભાગ=ભાગના ભાગ
દેશીરાજ્ય=દેશી રાજાનો મુલક
મહાબળેશ્વર=મુંબઇ ઇલાકામાં હવા ખાવાનું ઠેકાણું છે
પુના=પુના જિલ્લામાં મુળામુઠા નદીપર શહેર છે. (એમાં પેશવાની રાજધાની હતી પુનાના પાન વખણાય છે)
મંડળ=સભા
કાયદા=કાનુન; ધારા
મંત્રી=પ્રધાન, વજીર
મોટી અદાલત=હાઇકોર્ટ
ન્યાયાધીશો=ઇન્સાફ કરનાર અમલદારો, જડજો
ડિરેક્ટર=ઇલાકાનો કેળવણી ખાતાનો વડો અધિકારી
બેશક=નક્કી

સવાલ—મુંબઇ ઇલાકાના કેટલા ભાગ કરેલા છે અને તે ક્યા ક્યા? એ દરેક ભાગના ઉપરીને શું કહે છે? એ ચાર ભાગ સિવાય બીજો કયો જુદો વિભાગ છે? તેના ઉપરીને શું કહે છે? ગુજરાત

કયા વિભાગમાં આવ્યો ? મુંબઈ ઇલાકામાં કયાં કયાં મોટાં દેશી રાજ્ય છે ? સૌથી મોટું કયું દેશી રાજ્ય છે ? ઇલાકાનો ઉપરી કોણ ? તેની નીમણૂક કોણ કરે છે તથા તે કેટલા વરસ સુધી એ ઓહ્દાપર રહે છે ? ગવર્નર સાહેબ શિયાળામાં, ઉનાળામાં, અને ચોમાસામાં કયા રહે છે ? મુંબઈ ઇલાકાની રાજધાનીનું શહેર કયું ? ગવર્નરને મદદ કરવાને કેટલા મંડળ છે અને તે દરેક મંડળનું નામ શું ? કયું મંડળ મુંબઈ સરકારના નામથી ઓળખાય છે ? કારભારી મંડળમાં કેટલા કારભારીઓ હોય છે ? એ કારભારી મંડળના હાથ નીચે કેટલા પ્રધાનો હોય છે ? ન્યાયખાતાનો વહીવટ કોણ ચલાવે છે ? ડિરેક્ટર એટલે શું ? ઇલાકામાં કયા કયા ખાતાં હોય છે અને દરેક ખાતાના ઉપરી અમલદારને શું કહે છે ? તેઓ કોના તાબામાં હોય છે ? મુંબઈ ઇલાકામાં કેટલા પ્રાંત છે અને તે કયા કયા ?

પાઠ ૭૨.

હાથ આવ્યો=તાબામાં આવ્યો
ઉતારૂ=મુસાફર
ફાંટા=શાખા
મીલો=કાપડ વણવાના કારખાનાં
કારખાના=કામ કરવાની મોટી જગો
ગીરદી=ભીડ
લક્ષાધિપતિ=લાખો રૂપીઆના ધણી
મિનારા=બુરજ; ટાવર
વૈભવ=સુખના સાધન
થાનક=સ્થાન, ઠેકાણું
ત્રિકોણાકાર=ત્રણ ખુણાનો ઘાટ
બારૂ=વહાણ આગબોટ લગારવાની જગા, બંદર
કરોડપતિ=કરોડ રૂપીઆના ધણી
દાણ=જકાત
વણાટ=વણવાનું કામ
તાર=તાંતણા
ત્રણ તાર=સુતરાઉ, રેશમી ને કસબી વણાટ
ખોડાં=લંગડાં; અશક્ત
પાંજરાપોળ=અશક્ત ઢોરોને રાખવાની જગા
સહિત=સાથે
દેવસ્થાન=દહેરૂં
છાવણી=લશ્કરને રહેવાની જગા
ગોરૂં લશ્કર=સોલજરોનું લશ્કર

રોજી=રોજગાર

કૉલેજ=પાઠશાળા, ઉચ્ચ જ્ઞાન આપવાની મોટી નિશાળ

વિસ્તાર=લંબાઈ પહોળાઈ ગણીને જમીનનું જે માપ આવે તે; ક્ષેત્રફળ

સવાલ—મુંબઈ બેટ અંગ્રેજ સરકારને ક્યારે અને કેવી રીતે મળ્યો? અંગ્રેજના હાથમાં આવ્યા પછી શું સુધારા થયા? મુંબઈનું વર્ણન કરો. મુંબઈ નામ પડવાનું કારણ તથા તેનો અર્થ કહો. મુંબઈનો આકાર કેવો છે? એનો વિસ્તાર કેટલો છે? કેટલા માણસની હાલ વસ્તી છે? મુંબઈ ઇલાકામાં પહેલા નંબરનું બંદર કયું? હિંદુસ્તાનમાં વેપાર રોજગારની બાબતમાં કયું શહેર ચઢિયાતું છે? મુંબઈ ઇલાકામાં બીજા નંબરનું શહેર કયું? મુંબઈ ઇલાકાનાં મોટાં શહેરોનાં નામ કહો. અમદાવાદ કોણે વસાવ્યું અને કયા સનમાં? અમદાવાદની પડતી શા કારણથી થઈ હતી? ચડતી ક્યારથી થઈ? અમદાવાદ અસલથી શાને માટે પ્રખ્યાત છે? અમદાવાદને માટે શું કહેવાય છે? અમદાવાદ શહેરમાં જોવા લાયક જગાઓ કઈ કઈ છે? અમદાવાદ કઈ નદીને કાંઠે છે? અમદાવાદનું શું વખણાય છે?

પાઠ ૭૩

જંબુસર=ભરૂચ જિલ્લામાં કસબો છે

રેલવે=લોઢાની સડકનો રસ્તો

ઢાઢર=નદી છે એ રેવાકાંઠાના ડુંગરમાંથી નીકળી ખંભાતના અખાતને મળે છે

કોમેકોમ=કોમેકોમમાં

પોઠી=માલ લાદવા બળદ

વણજાર=પોઠીનું ટોળું

પેઠ=મહારાષ્ટ્રમાં દેશી રાજ્ય છે (અહીંની પાઘડી વખણાય છે.)

પન=મપારો

પોરબંદર=સુદામાપુરી (કાઠિઆવાડમાં છે)

વીરમગામ=અમદાવાદ જિલ્લામાં શહેર છે (અહીં મુનસર તળાવ જોવા લાયક છે)

ડીસા=એ પાલણપુર એજન્સીમાં શહેર છે

વેપારી માર્ગ=માલ લઈ જવા લાવવાનો રસ્તો

કાફલો=જથ્થો, ટોળું

થરાદ=પાલણપુર એજન્સિમા છે	નગરપારકર=સિંધની દક્ષિણમાં થરપારકર	જિલ્લાનો તાલુકો છે

સવાલ—જંબુસરથી પાલેજ શી રીતે જવાય ? પાલેજથી સુરત શી રીતે જવાય ને વચ્ચે કયા કયા સ્ટેશનો આવે ? સુરતથી પૂર્વ તરફ કઇ રેલવે જાય છે અને તે કયાં સુધી જાય છે ? સુરતથી મુંબઇ જવુ હોય તો કઇ રેલવેમા બેસવું પડે ? રસ્તે કયા કયા સ્ટેશનો આવે ? સુરતથી નાંદોદ કેટલે રસ્તે જઇ શકાય ? આગગાડીમા જવાનુ સારૂ કે પગ રસ્તે જવાનુ સારૂ ? પગ રસ્તે જતા શુ શું હરકતો પડે ? મુંબઇથી દ્વારકા શી રીતે જવાય ? દ્વારકાથી પોરબંદર કેટલી રીતે જઇ શકાય ? પોરબંદરનુ બીજુ નામ શુ ? પોરબંદરથી જંબુસર તેઓ કયે રસ્તે આવ્યા હશે ? આગગાડી અને આગબોટ નહોતી ત્યારે ગુજરાતનો વેપાર સિંધ સાથે કેવી રીતે ચાલતો ?

પાઠ ૭૪.	આપવા તે	આબાદ=ચઢિઆતુ
જુજ=થોડી	સ્વતંત્રપણું=આપ અખત્યારી	બેનમુન=જેનો જોડો નહિ હોય તેવી, ઉત્તમ
સદી=સૈકો		
તુવાર=રજપુતની જાત	રંગાટી=રંગવાનુ કામ	શ્રેષ્ઠ=ઉત્તમ
ચોહાણ=રજપુતની જાત	સરહદ=સીમાડો, છેવટની હદ	ચેરાવો=કરનો ઘેર
ખંડણી=નાના રાજાએ મોટા રાજાને રૂપીઆ	ધાક=ડરપ, દાબ	બુરજો=મિનારા
		ટકી રહી છે=કાયમ છે

સવાલ—ચાપાનેર શું છે તથા કયા છે ? હાલમાં ત્યા કયા લોકોની વસ્તી છે ? ચાપાનેર કોણે કયા સૈકામા તથા કોના વખતમા વસાવ્યુ ? ૧૧ માં સૈકામા કોનુ રાજ હતુ ? ઇ સ ૧૪૧૮–૧૪૫૦–૧૪૮૪મા શું બનાવ બન્યા ? ચાપાનેર મહમદ બેગડાએ કયા સનમા જીત્યુ ? ૧૫૦૩મા શુ બનાવ બન્યો ? ચાપાનેર અંગ્રેજના હાથમા આવ્યા

પછી આબાદ કેમ થઇ શકાયું નહિ ? ચાંપાનેરમાં જોવા લાયક શું છે ? ચાંપાનેરના કિલ્લાનું બ્યાન કરો. પાવાગઢપર કોનું દહેરું છે ? પાવાગઢને લોકો શું કહે છે અને એમ કહેવાનું કારણ શું ?

ભાગ ત્રીજો.

પાઠ ૭૫.

ગરમી=ગરમ વસ્તુને અડકવાથી જે લાગણી પેદા થાય છે તે.
અપકો=ડામ
ઝઝેલા=ફોલ્લા
વજન=તોલ
સ્થિતિ=હાલત
છલાછલ=છેક માથા સુધી
ઉપસાને=ફુલીને
ઘન=નક્કર
પ્રવાહી=રેલો ચાલે એવુ
બખેરીએ=રાખ દૂર કરીએ
સંકોચીએ=બરાબર ગોઠવીએ
પ્રસરી=ફેલાઇ
પાટોપાટ=એક છેડાથી બીજા છેડા સુધી
ફૂલે=કદ વધે

સવાલ—ગરમી એ શુ છે તે સમજાવો ગરમી કેટલી જાતની છે ? ગરમીથી પદાર્થનુ વજન કેમ વધતુ નથી ? પદાર્થને ગરમી આપવાથી શી બાબતમા ફેરફાર થાય છે ? અને તે ફેર થવાનુ કારણ પ્રયોગથી બતાવો ઘન અને પ્રવાહી પદાર્થને ગરમી આપવાથી તેમની સ્થિતિમાં શુ શુ ફેરફાર થાય છે ? ગરમી શેમા જલદી પ્રસરી જાય છે ?

પાઠ ૭૬.

સંકોચાય=કદ નનુ થાય
વાટ=પૈડાપરનો ગોળ લોઢાનો પાટો
સજ્જડ=મજબુત
હાંકણું=ઢાંકણું
સ્વરૂપ=પોતાનુ રૂપ, ખરૂ રૂપ
શંકા=વહેમ, ગુંચવણ ભરેલા વિચાર
ડોળી=ઝોળી
કસો=કે સો
શાલદુપટ્ટા=શાલ વગેરે
હુંફાળું=સહેજ ગરમ
મુકાબલો=મરખામણી, બરોબરી

સવાલ—ઠંડી એ શું છે તે સમજાવો ઠંડીથી પદાર્થની સ્થિતમાં ફેરફાર થાય છે તે પ્રયોગથી સાબીત કરો. પ્રવાહી અને વાયુરૂપી પદાર્થોને ઠડીની શી અસર થાય છે? પર્વત ઉપરથી ઉતરનારને ગરમી અને ચઢનારને ઠડી લાગવાનું કારણ શું? કુંહાળા પાણીને એક વખત આપણે ગરમ અને બીજી વખત ઠડુ શા માટે કહીએ છીએ, તેનુ કારણુ પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો.

પાઠ ૭૭.	ગોરમટી=ગોરાડુ માટી	ફુલવેલી=પકવેલી
કોગળો=મોમા પાણી	બ ધક=બાધો કરનાર	ચાદી=ફોલ્લા, ચાઠા
ભરી હલાવી કાઢી	મજબુતી=તાકાત, જોર	દાહ=અગન
નાખવુ તે	કાકડો=ગળામા બહારની	ગચરકા=ઓડકાર
ઘુ ટડો=મોમા માય તેટલુ	બાજુએ દેખાતો ગઠ્ઠો	ઉલટી=વામીટ, ઓકારી
પાણી	(એ ગટ્ઠો નાના છોક-	કોકીલુ=થોડુ હુંફાળું
ખટુમડુ=સહેજ ખારુ	રામા દેખાતો નથી	મહીસાગર=મહી નદી
તુરૂ=તુરાશ પડતુ	મોટા માણુસમા દેખા	ખદખદે=ખદખદ થાય
થૂ થૂ=થૂક થૂક	ય છે)	ચકતુ=એઠેલો ગોળાકાર
બનાવટી=બનાવેલા	અવાળુ=દાતના પીડિયા	

સવાલ—ફટકડી કેવો પદાર્થ કહેવાય? આપણા દેશમા ફટકડી કયાં થતી હતી? ફટકડીનો ઉપયોગ ગણાવો. ફટકડીને શી રીતે ફુલવતા હશે? ફટકડી ફુલાવતી વખત ખદખદે છે તનું કારણુ શુ?

પાઠ ૭૮.	ધસરકા=ઘસારાથી પડે-	જ ગાલ=તાબાનો કાટ
સીસુ=મેલા ભુરા રગની	લા પાકા	કટાણું=કટાયલુ
ધાતુ	બે બોલ=થોડુ	રદ=નકામું

સવાલ—હરિશકરે સીસા વિષે શી બીના કહી? મછારામે કલાઇ વિષે શુ શુ કહ્યુ? પિત્તળ શુ શુ મેળવીને બનાવે છે? કાંસું શું શું મેળવી બનાવે છે?

પાઠ ૭૯.

મોભ=છાપરાની વચમાં આડો થાંભલો
ચાડીઆટ=ચોડીઆ
મ.પણુ=બળતણુ
કુંપળ=ટીસી
થડ=પડ
ગણતરી=હિસાબ
દ [illegible]=દાબ્યુ
વચગાળનુ=વચલા ભાગનુ
સંગીન=મજબુત, નક્કર
ટકાઉ=ટકે એવુ
નાર=નાડુ
રમતાળ=રમતાળુ
વૃદ્ધિ=વધારો
ફીસુ=ચિકાશ વગરનુ, ઝટ ફાટી જાય એવુ
રેસાદાર=રેસાવાળુ
પરનાળ=નીક, મોરી
પટ=મજબુત
ખચોખચ=પાસે પાસે
એકાકાર=એકમેક
ચીકટ=ચીકણુ, ચિકાશ વાળુ
કોલુ=શેરડી પીલવાનો સંચો
ઘાણી=તેલ દીવેલ વગેરે પીલવાનો સંચો
ચઢિઆતો=ચઢતો
હાથીદાત=તુશળ
ઘાટબંધ=ઘાટદાર
ઓપીને=ત્રસીને
મૂઠ=હાથો
મહોરા=રમકડા

સવાલ—લાકડુ ક્યા ક્યા જોવામા આવે છે? આપણને જીવવાને માટે પહેલ, બીજે, ત્રીજે, ચોથે, અને પાચમે નબરે કોની જરૂર છે? લાકડામા અન્દરને પાસે ગોળ કુડાળા શાના દેખાય છે? ગોળ કુડાળા ઉપરથી શી પરીક્ષા થાય છે? લાકડાનો કયો ભાગ વધારે સગીન અને કયો ભાગ ઓછો સગીન છે અને તેમ થવાનુ કારણ શુ? નાળિએરી ને તાડ શી રીતે વધે? એનું લાકડુ ક્યા ક્યા કામમા આવે છે ને કયા કામમા આવતુ નથી? દેવદારનુ લાકડું શા માટે ઘર બાધવાના કામમા આવતુ નથી? સાગ, સીસમ, બાવળ, આમલી અને રાયણનુ લાકડુ શુ શુ કામમાં આવે છે ને શા કારણથી? લાકડાની કઇ કઇ ચીજો બને છે? કોતરણી કામ જેવું હાથીદાતપર થઇ શકે તેવુ લાકડાપર થઇ શકે કે નહિ? હાથીદાતનો રગ કેવો હોય છે? હાથીદાતની પરીક્ષા શી? હાથીદાત શું કામમા

આવે છે? હાથીદાંત કેવો પદાર્થ કહેવાય અને શા માટે? લાકડું કેવો પદાર્થ ગણાય? વનસ્પતિજ સેંદ્રિય પદાર્થનાં નામ દો.

પાઠ ૮૦.

કાર્ય=કામ
સુગંધી=ખુશબો
સોડે છે=પીમળે છે
પાખડી=પાંદડી
જાસવંતી=એક જાતના ફૂલ
કળી=ખીલ્યા વગરનું ફૂલ
ઢાકણુ=વગર
વજ્ર=ફૂલનું ઢાકણુ
વજ્રપત્ર=ફૂલના ઢાકણુના નાના પાદડા
નાજુક=કોમળ
ચૂંટી=તોડી
સળંગ=આખો
ફૂલમણી=ગોટો
ગોટો=પાખડીઓ જોડાઇને ગોટા જેવુ બને છે તે
સરણાઇ=પીપી
મુખ્ય=જરૂરનો
અગથીઓ=સેકટો
પુંકેસર=નરતંતુ
સ્ત્રીકેસર=સ્ત્રીતંતુ
પરાગકોશ=પરાગનો જથ્થો
પરાગકણુ=પરાગની રજ
રજ=પરાગકોશના ઝીણા કણુ
બીજાશય=બી બંધાવાની જગા, ગર્ભાશય
સૂક્ષ્મબીજ=ઝીણાં બી

સવાલ—અત્તર શેનુ બને છે? વજ્ર શું કામ કરે છે? વજ્રના નાના ભાગને શું કહે છે? ફૂલમણી એટલે શું તે સમજાવો. મોગરાના ફૂલનો નીચલો ભાગ નળી જેવો અને ધતુરાના ફૂલનો નીચલો સરણાઇ જેવો શા કારણથી દેખાય છે? કયા ફૂલની પાંખડીઓ છુટી હોય છે? પાખડી શું કામ કરે છે? ફૂલમાં મુખ્ય ભાગ કયા હોય છે? ઘણા નરતંતુ કયા કયા ફૂલમાં હોય છે?

પાઠ ૮૧.

પ્રવેશથી=દાખલ થવાથી, પેસવાથી
પોષવામા=પોષણુ કરવામાં
માવજત=સંભાળ
યોજના=ગોઠવણુ
ગર=માવો
વર્ગ=જાત
પોપટા=ચણાની શીંગો
જળવાય=સચવાય
પતી રહે=પુરૂ થાય
ફોલવા=છોલવા

પાઠ ૮૨.

પાનખર.

ફાડ=ફાળ	સત્વ=રસ	ફળ
બીજાંકુર=ફણગો	માફક આવે=અનુકૂળ	રૂદ્રાક્ષ=જેની માળા બને
ફણગો=સણગો	થાય	છે તે મણકો, એક
પોષણ=ગુજરાન	જામફળ=સીતાફળ જેવા	જાતના ઝાડનું બી
દ્વિદળ=બે ફાડવાળાં	લાલ શા પડતા રંગના	

સવાલ—બીને ઊગવા માટે શું શું જોઇએ ? કયા બી એકદળ ને કયા બી દ્વિદળ છે ? દ્વિદળ બીમાં બીજાંકુર કયાં હોય ? બીજાંકુર શું ખાઇને મોટું થાય ? જેનું મૂળ થવાનું હોય છે તે ભાગ કયારે ઊગે છે ? ઊગીને કયાં આવે છે ? કયાં બી વહેલાં વાવવાં જોઇએ ? કયાં બી મોડાં વાવીએ તો ફીકર નહિ અને તેમ થવાનું કારણ શું ?

પાઠ ૮૩.	ડીંટું=ડાંચું, ડીચકું	કોથળી
સૃષ્ટિ=દુનિયા	પ્રાણરક્ષકવાયુ=જીવનનું	નસો=રગો
શોભા=દેખાવ	રક્ષણ કરનાર વાયુ,	ઘન=ઘીચ
આત્મા=જીવ, મન	ઑક્સિજન વાયુ	ઘટા=ભાવ
પ્રસન્ન=ખુશ	પુષ્ટિ=બળ, જોર	
અંશ=ભાગ	જઠર=પાચન કરવાની	

સવાલ—તાપથી અકળાએલો માણસ કયારે બધું દુઃખ ભૂલી જાય છે ? પાંદડાનો ઉપયોગ સમજાવો. ઝાડને પાદડાનો શો ઉપયોગ છે ? પાદડાં કયે વાટે શ્વાસ લે છે ને કયે વાટે શ્વાસ કાઢે છે ? પાદડાં પ્રાણીને શું ઉપયોગી છે ? પાદડાંને રસોડું જઠર અને ફેફસું કેમ કહી શકાય ? પાદડાની રચના કેવી હોય છે ? જે ઝાડના પાદડાની નસો ડીંટામાંથી અણી સુધી એક સરખે અંતરે આવેલી છે તે ઝાડનાં બી એકદળ હોય છે કે દ્વિદળ ? પાદડાં લિલાશ પડતાં કેમ દેખાય છે ?

પાઠ ૮૪.

નમસ્કાર=બે હાથ જોડી માથુ નમાવવું તે
નર્યા=એકલા
વિચિત્ર=દેખાવમાં બેડોળ
વાવેતર=રોપણી
પાણીપોચી=ભેજવાળી, શરદીવાળી
સોડમ=વાસ
તેજદાર=તેજવાળો, ચળકતો.
ચુંટણી=ચુંટવાનુ કામ
તાવડો=પેણો
વળી ન જાય=વળ દેવાય નહિ
મસળે=ચોળે
ફાયદાકારક=ગુણકારી
જાગૃત=હોશિયાર
અરબસ્તાન=એશિઆ ખંડની પશ્ચિમમાં દેશ છે
છડીને=છોડા કાઢીનાખીને
ચરખો=કપાસમાંથી કપાસીઆ જુદા પાડવાનો સંચો
નુકસાનકારક=નુકસાન કરનાર
કૌવત=બળ, જોર
અનિયમિતપણે=વગર નિયમે
હદબહાર=જાદે, વધારે
કાળજી=ફીકર

સવાલ—ચા એ શુ છે? ચા ઘણી કયા પાકે છે? હિંદુસ્તાનમા ચાનુ વાવેતર કયા થાય છે? ચાને કઇ જમીન અનુકૂળ નથી? પાદડાં ચૂટી લીધા પછી શુ ક્રિયા કરે છે? હિદુસ્તાનમા કાફી પહેલ વહેલી કયાથી આવી? હાલ હિદુસ્તાનના કયા ભાગમા થાય છે? કાફીના ફળપર શું શુ ક્રિયા કરે છે ત્યારે તે ઉપયોગમા આવે છે? ચા અને કાફી ફાયદાકારક છે કે નહિ? જવાબ. ચા ફાયદાકારક નથી કારણ કે ચા ભૂખને મારી નાખે છે જે જે માણસો હમેશાં ચા પીએ છે તેઓથી ખોરાક વિશેષ લઇ શકાતો નથી માટે તે પીવાની ટેવ કદી પાડવી નહિ.

પાઠ ૮૫.

અમીરી=મોટો દરજ્જો
ચિહ્ન=નિશાની
નિર્ધન=પૈસા વગરનો; ગરીબ
ઉમદા=કીમતી
ગરમ હવા=ગરમી
અમેરિકા=એ ખંડ છે
મીસર=વિલાયતથી હિંદુસ્તાન જતા રસ્તામાં એ દેશ આવે છે.
કપાસ=રૂનો છોડ

પાંખડી=ડાળી	જીંડવાં=ખીલ્યા વગરના	વીણુવો=ચણવો
કપાસીઆ=કપાસનાં બી	કાલા	અકાય=નક્કી થાય
નક્ષત્ર=ફૂપગ્રહ	કાલા=કપાસના ફળ	

સવાલ—લુગડા બનાવવામા શુ શુ વપરાય છે? કપાસ કેવા દેશમા થાય છે, ને કેવા દેશમાં થતો નથી અને નહિ થવાનુ કારણ શુ? કપાસ કયા કયા પાકે છે? હિદુસ્તાનમા કયા કયા પાકે છે? કપાસના ફૂલનો રગ કેવો કેવો હોય છે? કપાસનો પાક કેવી જમીનમા સારો થાય છે? કપાસનુ વાવેતર કયારે કરે છે? કપાસને કેટલીવાર લણુવો પડે છે? કપાસ લણુવાનો સૌથી સારો વખત કયો? રૂનો ભાવ શા ઉપરથી અકાય છે?

પાઠ ૮૬.		
ઝાલર=ગળાના નીચે લટકતી ચામડી છે તે	ભીંગડા=જાડા પડ	યત્ર
નિભાવવો=કાયમ રાખવો,	નરકા=લપમી	કણુકી=ઝીણા ચોખા
ગરમાવો=ગરમી, હૂફ	મછવો=નાની હોડી	કરાડ=વાસાની વચમાનુ' ઉભુ હાડકુ
	હલસા=થાટવા	
	સુકાન=વહાણુને ફેરવવાની ગતિ આપનાર	

સવાલ—માછલીને પાણી બહાર કાઢવાથી તે મરી કેમ જાય છે? માછલા શા વડે શ્વાસ લે છે? પાણીમાં વા છે કે નહુ ને દાખલો આપી સમજાવો માછલાનુ લોહી કેવુ હોય છે? એને વધારે હવાની જરૂર શા માટે નથી? માછલાનુ શરીર લીસુ શા માટે બનાવ્યુ? માછલાના શરીરની રચના કહો. માછલાને દાત હોય છે કે નહિ અને હોય છે તો તેની સાબીતી શી? માછલી ઘણા ઇંડાં મૂકે છતાં માછલા કેમ વધી પડતા નથી

પાઠ ૮૭.

નાગ=ફેણુવાળો સાપ
કાચળી=સાપની ભીંગડાંવાળી પાતળી ચામડી
પાસળી=પાંસાપરની હાડકી
લોચા=માંસના ગઠ્ઠા
સંકોચી=નાની કરી
ડાચું=જડબું
નિચોવાઈ=દબાઈ
ડંખ=ચટકો
ગળી જાય=ગળે ઉતારીદે
કચરઘાણ=ચુરેચુરા
ફેણ=સાપના માથા પરનો પહોળો ભાગ
બ્લીચીંગ પાઉડર=ધોવાના કામમા વપરાતો સફેદ ભૂકો

સવાલ—સાપ કેટલી જાતના છે ? ઝેરી સાપ અને ઝેર વિનાના સાપમા ફેર શું ? સાપને કેટલા પગ હોય છે ? કોને કોને પગ હોતા નથી ? સાપનુ લોહી કેવુ હોય છે ? સાપણુ ઇંડા મૂકે છે કે વિઆય છે ? સાપનુ ઝેર ઉતારવાનો ઉપાય શો ? કયા ઝેરી સાપોને ફેણ હોતી નથી ? હિંદુસ્તાનની દક્ષિણમા કેવા સાપ થાય છે અને તેને શુ કહે છે ? સાપને જેમ વળવુ તેમ શાથી વળી શકે છે ? સાપનુ ઝેર લોહીમાં શી રીતે ભળે છે ? સાપ આપણને ઉપયોગી છે કે નહિ ? ચીતલ અને કોહનો રંગ કેવો હોય છે ?

પાઠ ૮૮.

માંસાહારી=માંસ ખાનાર
સેવાળ=લીલ
ટીશી=કુંપળ, પાતરાની કળી
જીવહિંસા=હત્યા
ગૂમ થવાથી=દેખાતા બ'ધ થવાથી
ગુંગળાતી=અકળાતી
લપલપ વી=બહાર કાઢી
ગોળો=પીંડો
ભવ=અવતાર

સવાલ—દેડકું ઇંડામાથી નીકળે છે ત્યારે તેને શું શું હોય છે ? તે શુ શુ ખાય છે ઓઠ ક્યાં નીકળે છે અને એ ગાંડાનુ શું થાય છે ? દેડકાને કેટલા પગ હોય છે ? આગલે પગે તથા પાછલે પગે કેટકેટલા આંગળાં હોય છે ? બધુ મળી કેટલા આંગળાં હોય છે ? આગલા તથા પાછલા પગમાં ફેર શું ? દેડકું શા વડે શ્વાસ

લે છે? પાછલા પગ શા માટે લાબા બનાવ્યા હશે? એની જીભમાં ને સ.પની જીભમા શુ ફેર છે? દાત હોય છે કે નહિ? હોય છે તો કયા હોય છે? દેડકા કયા કયા રહે છે? દેડકો થતા સુધીમાં તેનાં કેટલા રૂપ થાય છે?

પાઠ ૮૯.

પસારી=પહોળી કરી
વર્ગ=જાત
કરવત=લાકડા વહેરવાનુ ઓજાર
દાતા=કાગરાવાળી ધાર
બિડાય=બધ થાય
રજપુસ્તાન=ગુજરાતની ઉત્તરમા પ્રાત છે.
સહ્યાદ્રિ=પશ્ચિમઘાટ
ગોરાડુ=પિળાશ પડતી
લ બગોળ=લાબો ગોળ
ટપકીદાર=ટપકીવાળુ
ફીણુ=પરપોટો
પાલા=પાંદડાં
ગળી=એક જાતનુ ઝાડ એમ.થી ગળીનો રગ બનાવે છે
કઠોળ=દ્વિદળ ધાન્ય
ધાણુ વાળે છે=નાશ કરે છે, ઉજ્જડ કરે છે
ઉજ્જડ=વેરાન, ઝાડ પાન વગરની
કીસુબાગી=કમનસીબ
ખરપડી=એ નામનુ જીવડુ
ભૂખમરો=ભુખેમરવાનો વખત, કડાકા
અગણિત=ગણાય નહિ એટલા, ઘણાજ
ઉત્તમ=શ્રેષ્ઠ, સોથી સારા
વળામણુને=વિદાય થતો, હાથોઓ
ઝૂડી ઝૂડીને=મારી મારીને
પુરા કરવા=જીવ લેવો; મારી નાખવા
પાથરી=ઢાકી
ખાળી=અટકવી
ખાઉધરાં=ભુખાળવા

સવાલ—તીડ કયા વર્ગમા ગણાય છે, અને શા માટે? તીડના આગલા ને પાછલા ભાગમા શો ફેર છે? તેની પાખની રચના કેવી હોય છે? તીડનુ મો કેવુ હોય છે? હિંદુસ્તાનમાં તીડ કયા પેદા થાય છે? તીડ કેવી જગામા ઇંડાં મૂકે છે? તીડની માદા ખાડા શાથી ખોદે છે? તીડના ઇંડાનો રગ કેવો હોય છે? દરેક દરમા કેટલા ઇંડા મૂકે છે? ઇંડાનુ રક્ષણ

શી રીતે કરે છે? તીડ શું શું ખાય છે? તેને શું ઘણું ભાવે છે? તીડ પડે ત્યાં શુ થાય? તીડને નુકસાન કરતાં અટકાવવાનો ઉપાય શુ? તીડ ઊડતાં થયાં પછી શી રીતે નુકસાન કરતા અટકાવી શકાય?

પાઠ ૯૦.

જઠર=હોજરી, પાચન થવા માટે પેટની ડાબી બાજુએ ખોરાક ભરવાની કોથળી
સૂક્ષ્મદર્શક=ઝીણી વસ્તુ મોટી દેખાડનાર
ભાગ=અવયવ
કદ=માપ
ઘાટ=ખાકાર
પાસાદાર=પાસાવાળી
પોલી=પોકળ
મુંચળ=ગેળ
ખુધા=કમરમાંથી વળી ગએલાં
ઢળકતાં=વાંકા ઢાળ પડતા
ચટકો=ડંખ
ચમચમે=ઝમઝમે
લાળ=ચીકણું થુંક
તંદુરસ્ત=આરોગ્ય
અટકાવ=રોકાણ
બિછાનું=પથારી
મચ્છરદાની=મચ્છર અટકાવવા માટે જાળીદાર લુગડું
ક્વિનીન=સિંકોનાના ઝાડમાંથી ઉત્પન્ન થતું સત્ત્વ, તાવ કાઢવાની દવા (એ સ્વાદમાં બહુજ કડવું હોય છે.)
બંધિયાર=વહેતું નહિ તે
લીખો=મચ્છર, જૂ, વગેરેનાં ઈંડાં
ચોરસફુટ=૧૪૪ચોરસ ઈંચ, એક ફુટ પહોળું ને એક ફુટ લાંબું
કેરોસીન=ગ્યાસતેલ; વાદળી રંગનું પાતળું તેલ
રૂંધાઇ=ગુંગળાઇ
ડામર=ખનીજટાર
લોબાન=એક જાતનો ગુંદર

સવાલ—મચ્છર કયા વર્ગનું પ્રાણી છે અને શા માટે? મચ્છરને સૂક્ષ્મદર્શક યંત્રથી જોઇને તેના શરીરની રચના કહો. મચ્છરના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા? ઝેરી અને ઝેર વિનાના મચ્છર ઓળખવાની નિશાની શું? ઝેરી મચ્છર કરડે તેથી તાવ શી રીતે લાગુ પડે છે તે સમજાવો. ઝેરી મચ્છર તાવનું ઝેર શી રીતે ફેલાવે છે? તે અટકાવવાનો ઉપાય શો? ઝેરી તાવની ઉત્તમ દવા કઈ છે? મચ્છર કેવી જગામા ઈંડાં મૂકે છે? મચ્છરના ઈંડાં

અટકાવવાનો ઉપાય કહો મચ્છરનો નાશ કરવાનો ઉપાય બતાવો.

પાઠ ૯૧.

શ્રીમંત=પૈસાદાર	અત્યંત=ઘણું જ	અંબાડી=હાથી ઉપર બેસવાનું આસન
રસાલો=ટુકડી, ઘોડા લશ્કર વગેરે	લપેટી=વિંટળી	ચગદી=કચડી
ભટ=બહાદુર	ડોલ=આંકડીવાળું પાણી કાઢવાનું વાસણ	શાંત=ધીરજવાળું
દૈત્ય=રાક્ષસ	દદુડી=નાની ધાર	સમજદાર=સમજવાળું
માવત=હાથીનો હાંકનાર	ટેરવું=આગલો ભાગ	કદાવર=કદમાં મોટું
	પુષ્ટ=ભરાઉ, જાડા	

સવાલ—શિયાજીરાવ કોણ? મહેમદાવાદ ક્યાં છે અને શું છે? એ કોણે વસાવ્યું હતું? હાથીના શરીરની રચના સમજાવો તેના દરેક ભાગનો ઉપયોગ કહો હાથીને સૂંઢ શું શું કામમાં આવે છે? હાથીદંતનો ઉપયોગ બોલો હાથીનો ઉપયોગ કહો હાથીના ગુણ ગણાવો. હાથી વિષે કહેવત કહો.

પાઠ ૯૨.

સંબંધ=વળગણ	તલપ=છલંગ, ઝડપ	રંગભેદ=રંગમાં તફાવત
બોથા=જડિયા, મુળના રેસા, ઠુંઠા	સજ્જ=જોરાવર	પરિપક્વ=પુરેપુરૂ પાકેલું
બેમાલુમ=જણાય નહિ એવી રીતે	ફાળ=કુદકો	હેતુ=મતલબ, કારણ
	ગોધ્યા=પૂર્યાં, કબજે કર્યાં	ચકચકિત=ચળકાટ મારતો
	ફરક=ફેર, તફાવત	
	પલટાય=બદલાય	

સવાલ—પ્રાણી ને વનસ્પતિના રંગ જુદા જુદા હોવાનું કારણ શું? કેટલાક પ્રાણીના શરીરના રંગનો સંબંધ બતાવો પ્રાણીનો રંગ અને તેમની આસપાસના પદાર્થોના રંગને મળતો આવે છે તેના મુખ્ય કેટલા અને કયા કયા કારણો છે તે દાખલો આપી સમજાવો જંગલી પ્રાણી ને પાળેલાં પ્રાણીના રંગમાં ફેર હોવાનું કારણ શું? ફૂલનો

રંગ ભભકાદાર શા માટે બનાવ્યો હશે ? ફૂલનો રંગ સુશોભિત શા કારણથી બનાવ્યો હશે ?

પાઠ ૯૩.	પાણી જવા માટે ઉપ	તું ઢોચકાવાળું ચક્કર
ગલીઓ=સાંકડી શેરીઓ	રથી બંધ કરેલો રસ્તો	સ્નાયુ=જે તાંતણાથી
હૃદય=ગોળીની ટાંકી	ક્ષીણ થાય છે=નબળું	હાડકાં સાથે માંસના
ધોરી નસ=મોટી નસ	થાય છે	લોચા વળગેલા રહે તે
મોરી=નીક, નાની ગટર	શિરા=નસ	ધબકારો=ટકોરો
ગરનાળું=મોટી ગટર,	રેંટમાળ=પાણી કાઢવા	ટકોરો=ધબકારા

સવાલ—હૃદય કોના જેવું છે ? એનું કદ કેવડું છે ? એ શેનું બનેલું છે ? એને કેટલાં ખાના હોય છે ? હૃદય કયા આગળ છે ? હૃદયનો ને પાણીની ટાંકીનો મુકાબલો કરો. ગંદું પાણી કેવી રીતે નદી કે દરીઆમાં જાય છે તે સમજાવો. ગંદા પાણી વહેવાની સાથે અસ્વચ્છ લોહી વહેવાનો મુકાબલો કરો. અસ્વચ્છ લોહી જે નસમાં થઇને જાય છે તેને શું કહે છે ? સ્વચ્છ ને અસ્વચ્છ લોહીનો રંગ કેવો હોય છે ? અસ્વચ્છ લોહી સ્વચ્છ શી રીતે થાય છે તે સમજાવો. છાતીમાં તથા હાથના કાંડાપર ધબકારા શાથી થાય છે ? તંદુરસ્ત માણસની અને બાળકની નાડી એક મિનિટમાં કેટલા ધબકારા કરે છે તે ગણીને કહો. હૃદયનું ચિત્ર કાઢી બતાવો અને તે સમજાવો.

પાઠ ૯૪	પેજવાળા=કાંજીવાળા	સમાર=દુરસ્ત
શ્વાસ=દમ લેવો	તૈલી=તેલવાળા	વીધરીને=પીગળીને,
મૂત્ર=મૂતર	ચરબી=ચામડીની અંદર	ઓગળીને
વાટે=રસ્તે	ઠરેલો ચીકણો પદાર્થ	ફેફસાં=છાતી માંહેની જે
ઘટ=ખોટ	સૂક્ષ્મ=ઝીણો	ઇંદ્રિયવડે શ્વાસ લેવાય
કાઠું=શરીરનો બાંધો	ક્ષાર=ખાર	ને બહાર કઢાય તે

કાર્ટીજ્રીજ કાગળ=બ્લૉ
ટિંગ પેપર
આંતરડું=ગુંચળું વળે
લો દોરડા જેવો પેટનો

ભાગ. (એ જઠરની
નીચે ડાબી બાજુપર છે)
કાળજુ=છાતીને જમણે
પાસે જે પિતાશય છે તે

રીંચ=બાકી
મલ=મેલ; વિષ્ટા
તત્વ=સાર

સવાલ—આપણને ખોરાકની જરૂર ને વરાળયંત્રને કોલસાની જરૂર શા માટે છે તે સમજાવો. ધસારો કયે કયે રસ્તે બહાર નીકળે છે? જો આપણે ખાઈએ નહિ તો શું થાય? નાના બાળકોને વધારે વાર શા માટે ખાવું પડે છે? ખોરાકના મુખ્ય કેટલા ને કયા કયા ઉપયોગ છે? ખોરાકના પદાર્થના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા અને તે દરેક શું કામ કરે છે? ખોરાક ચાવીએ છીએ ત્યારે મોંઢામાંથી જે થુંક છૂટે છે તેનું નામ શું? મોમાં મૂકેલો કોળીઓ જઠરમાં શી રીતે જાય છે તે સમજાવો. જઠર શેનું બનેલું છે? જઠરમાંથી રસ નીકળે છે તે શેમાં મળી જાય છે? જઠરને ફરતી નાની નસો કોના જેવી છે? જઠરમાં પાચન થયા વગરનો જે ખોરાક હોય તે કયાં જાય છે અને ત્યાં તેને શું મળે છે? પિત્તની મદદથી કયા પદાર્થો પચી જાય છે? જઠરની નીચે શું હોય છે? તેમાંથી જે રસ નીકળે છે તે શું કામ કરે છે? મલ રૂપે કયો ભાગ બહાર નીકળી જાય? લોહી શું કામ કરે છે? મોમાં મૂકેલા ખોરાકનું લોહી થતાં સુધીનું પુરેપુરૂં વર્ણન કરો. જઠર, કાળજું અને આંતરડાનું ડ્રોઈંગ પાડો અને સમજાવો.

પાઠ ૯૫.
નિભાવવાને=ટકાવવાને,
કાયમ રાખવાને
નિરોગી=તંદુરસ્ત

કુંજો=મોટવો
વિંટાળ્યું=લપેટ્યું
કુંજરી=કંપારી
મંદવાડ=ગરમી ધીમે

વહેવડાવનાર
ધાસ્તી=બીક, ભય
છિદ્રોવાળું=કાણાંવાળું
મેળાપ=સમાગમ; સં•

રૈયત | જમાવ=ભેગું થવું તે | શોષણ=ચૂસી લેવું તે

સવાલ—માણસને ખોરાકની જરૂર શા માટે છે? માણસના શરીરમાં ગરમીનું માપ કેવું હોય છે? વસ્ત્રની જરૂર શા માટે છે? ઊનનાં લુગડાંથી ટાઢ કેમ વાતી નથી તે સમજાવો. ઊનમાં કેવો ગુણ છે? શરીરમાં અગત્યના ભાગ કયા કયા છે ને શા માટે? પરસેવો થાય છે તેથી શું થાય છે? ઊનના લુગડામાં કેવો ગુણ છે કે પરસેવો ચૂસી લે છે? સુતરાઉ લુગડામાં એવો ગુણ છે કે નહિ? સુતર ને ઊનનો મુકાબલો કરો. ઊનનાં લુગડાં કેમ જલદી મેલાં થાય છે? ઉનાળાની ઋતુમાં કેવાં કપડાં પહેરવાં? ઉનાળામાં સફેદ વસ્ત્ર પહેરવાથી શો ફાયદો?

પાઠ ૯૬.

સાડી=બૈરાંને પહેરવાનું રેશમી લુગડું
સાલ્લો=બૈરાંને પહેરવાનું સુતરાઉ લુગડું
ખાદી=એક જાતનું જાડું દેશી લુગડું, ધોતી
લોઢવો=કપાસમાંથી રૂ અને કપાસીઆ જુદા પાડવા, ચરખામાં પીલાવવો
જીન=કપાસ લોઢવાનો સંચો
ચાટ=કપાસ પીલવાની ચરખાની ધરી
કાંતવું=લાંબા દોરા કાઢવા
પીંજણ=પીંજવાનું ઓજાર
તાત=બકરાના આંતરડાની દોરી
તંગ=સખત
ગોટીઓ=પીંજરાનું લાકડાનું ઓજાર (એનો આકાર ડમ્બેલ્સ જેવો હોય છે પણ છેડા ગોળાકાર હોય છે)
ગભો=પીંજેલો રૂનો ગોટો
કસ્તર=ઝીણો કચરો
રેંટીઓ=રેંટ
સાળ=લુગડાં વણવાનો સાંચો
બરછટ=ખરબચડું
લાગ=દાવ; વખત; પ્રસંગ
પીંજારા=રૂને સાફ કરનારા

સવાલ—રૂ શું છે? ક્યાંથી આવે છે? તે શા કામમાં આવે

છે? કપાસ લોઢવાના જીન મુંબઇ ઇલાકામાં ક્યાં ક્યાં છે? જીનમાં કેટલી લાટો હોય છે? અને તે શેની હોય છે? રૂને પીંજવાની રીત કહો. કાપડ વણવાના સંચા મુંબઇ ઇલાકામાં ક્યાં ક્યાં છે? સાડી, સાલ્લા, ખડ, ધોતીઆં, ખાદી કેણ વણે છે ને કેવી રીતે વણે છે? સંચા શેના બનાવે છે? અને તે શાથી ચાલે છે? હાથે ચલાવવાના સંચા શાના બનાવે છે? રૂમાંથી કાપડ થતાં સુધીની હકીકત કહો.

પાઠ ૯૭.		
રેશમ=હીર	કોશેટો=પત ગીઆને રહે વાની બાંધી ગોળ દડી	તક=દાવ
રૂપ=ઘાટ	ગોટી=ગોળ દડો	શેતુર=એક જાતનું ઝાડ
જાળુ=ઢાંકો	કોકડી=દડી	૨ ગીત=૨ ગેલા
		કસબ=સોનેરી રૂપેરી તાર

સવાલ—રેશમ કોણ બનાવે છે? એ કીડો શું ખાઇને જીવે છે? કોશેટામાથી રેશમ કાઢવાની રીત બોલો. રેશમ ક્યાંથી આવે છે? ક્યા ક્યા શહેરમાં રેશમ ખપે છે? રેશમનો વણાટ ક્યા ક્યા શહેરમાં ચાલે છે? રેશમ પર રંગ ચઢી શકે છે કે નહિ? દેશી રંગ ચઢાવવાથી શું ફાયદો? વિલાયતી રંગથી શું નુકસાન? રેશમી કાપડ આપણા દેશમા સંચામાં વણાય છે? સંચામા ક્યાં વણાય છે? રેશમી લુગડાંથી શો ફાયદો? ગરીબ લોકો એનો ઉપયોગ કેમ કરી શકતા નથી?

પાઠ ૯૮.		
કોલુ=શેરડી પીલવાનો સંચો	છાબકો=છોબો	વે છે તે
છારી=પડ, પોપડી	લીલ=સેવાળ	આયાત=બહાર ગામથી આવતો માલ
તરી=ઉપર આવી	ઉઝરડી=ઉખેડી, ખોતરી	ચોવડાં=ચારવડા, ચાર પડવાળા
ઘાડો=જાડો	ચાસણી=ખાંડમા પાણી રેડી ઉકાળી તાર નીકળે એવી ઘટ બનાવે છે તે	

સવાલ—વસાઇ તાલુકાની ખાંડ બનાવવાની હકીકત કહો. કોલ્હાપુરમાં ખાંડ શી રીતે બનાવે છે? કોલ્હાપુરની ખાંડ રાતી કેમ હોય છે? ગોળ બનાવવાની રીત કહો. ખાંડ તથા ગોળનો ઉપયોગ કહો પરદેશી ખાંડ ઉજળી આવવાનુ કારણ શું? પરદેશી ખાંડ બનાવવાની રીત કહો. ખાંડ કઇ કઇ વસ્તુમાંથી બને છે?

મુંબઈ ઇલાકાની ભૂતળ

ગુજરાત પ્રાંતની ભૂતળ.

ગુજરાત પ્રાંતના ખંભાતના અખાતથી કુદરતી બે ભાગ થાય છે. ખંભાતનો અખાત ખંભાતના નવાબ સાહેબના રાજ સુધી ગએલો છે. ખંભાતના અખાતની પશ્ચિમમા જે મોટો મુલક આવેલો છે, તેને કાઠિઆવાડનો દ્વીપકલ્પ કહે છે, એને દ્વીપકલ્પ કહેવાનુ કારણ એ કે એની ત્રણ બાજુએ પાણી છે, અને એક બાજુએ જમીન છે એની દક્ષિણમાં, પશ્ચિમમાં અને પૂર્વ તથા ઉત્તરના થોડા ભાગમા દરીઓ છે, અને કાઠિઆવાડના માત્ર ઇશાન કોણમાજ જમીન છે ખંભાતના અખાતની ઉત્તરમા અને પૂર્વમા આવેલો બીજો ભાગ છે એ બીજો ભાગ અસલમાં ગુજરાત કહેવાતો હતો. એ ભાગની જમીન ઘણીખરી સપાટ છે પણ દરીઆ કીનારાની દમણથી તે ખંભાત સુધીની જમીન નિચાણમા આવેલી છે. માટેજ પૂર્વમાંથી નીકળનારી દમણગંગા, પર, અંબિકા, પૂર્ણા, તાપી, કીમ, નર્મદા, (રેવાજી) ઢાઢર, મહી વગેરે નદીઓ પશ્ચિમ તરફની નિચાણ જમીનમા વહે છે. સાબરમતી ઉત્તરમાંથી નીકળી દક્ષિણમાં વહી ખંભાતના અખાતને મળે છે. બનાસ અને સરસ્વતી ઇશાન કોણમાથીવહી કચ્છના રણમાં સમાઇ જાય છે એ ઉપરથી જણાય છે કે ગુજરાતની પૂર્વ તથા ઇશાન કોણ તરફની જમીન ઉંચી છે.

કારણ કે એ બાજુએ ડુંગરા આવેલા છે. વાંસદા અને ધરમપોરની પૂર્વમાં સહ્યાદ્રિના ડુંગરા આવેલા છે. રેવાકાંઠા એજન્સિમાં રાજ-પીપળાના ડુંગરા આવેલા છે. પંચમહાલમાં પણ ડુંગરા આવેલા છે તેમાં સૌથી મોટો પાવગઢ છે. એના ઉપર કાળકા માતાનું દહેરૂં છે. મહીકાંઠા એજન્સિની પૂર્વમાં તથા ઉત્તરમા પણ ડુંગરા આવેલા છે. ગુજરાતની ઉત્તરમા આબુ પર્વત છે.

પાલણપુર એજન્સિની પશ્ચિમમાં તેમજ કડી પ્રાતની પશ્ચિમમાં કચ્છનુ રણ છે, માટેજ તે બાજુની જમીન નીચી ને રેતાળ છે. તેથી ત્યાં તાપ અને ટાઢ વધારે પડે છે. રેતાળ જમીનમાં ઝાડ ઉગતાં નથી, ને ઉનાળામા પાણીની આપદા પડે છે, એવા રણના મુલકમા સાંઢણીપર બેસી મુસાફરી કરાય છે.

ગુજરાતનો મધ્ય ભાગ જેને ચરોતર (સારી જમીન) કહે છે. તેમા ખેડા જિલ્લો, ગાયકવાડનો વડોદરા પ્રાત અને મહી નદી આવેલી છે. એ ચરોતરની જમીન નદીના બાઠા જેવી રસાળ છે. તેથી પાક સારો થાય છે. તમાકુ બાજરી પાકે છે. તેમજ રાયણ, મહુડા અને આબાના ઝાડ ઘણા ઊગે છે. ઘાસ ચારો ઘણો થાય છે. તેથીજ ચરોતરમાથી પરદેશ ખાતે ઘી ઘણું જાય છે.

પચમહાલમાં ડુગરા ને જગલ ઘણા છે, તેથી ત્યાની હવા સારી નથી, તાપ અને ટાઢ વિશેષ પડતા નથી જગલ હોવાને લીધે ઇમારતી લાકડા ઘણાં થાય છે. પચમહાલમા મકાઇ ઘણા પાકે છે.

ભરૂચ જિલ્લાની જમીન સપાટ છે, ઝાડો ઘણાં થતા નથી. એ જિલ્લાના પૂર્વ ભાગને કાનમ કહે છે ત્યાં કપાસ ઘણો સારો પાકે છે. એ જિલ્લાની જમીન કાળી છે. કાળી જમીન કપાસને બહુ માફક આવે છે. નર્મદા નદીના બેટમા તમાકુ ઘણો સારો થાય છે,

માંડવી તાલુકો, સુરત એજન્સિના વાંસદા, ડાંગ, ધરમપોરના રાજ્યની જમીન ડુંગરવાળી ને જંગલવાળી છે. તેથી ત્યાની હવા શરદીવાળી અને પાણી પાણીઆં છે. એમાં રાની (જંગલી) લોકો રહે છે, જંગલમા લાકડાં ઘણાં થાય છે.

સમુદ્ર કિનારાની હવા સુકી અને સારી ગણાય છે, માટે ઉનાળામાં ઘણા લોકો હવા ખાવા તથા માંદા માણસો પાણી ફેર માટે જાય છે. સમુદ્ર કિનારાની પાસેના ગામોમાં તાપ અને ટાઢ સરખા પડે છે, અને વરસાદ ઘણો પડે છે.

સુરત જિલ્લામા ખાડી ઘણી છે, ઓરપાડ તાલુકાની જમીન ભરૂચ જિલ્લા જેવી સપાટ છે, અને ઝાઝા ઝાડ નથી. માડવી તાલુકો, વાલોડ, ચીખલી અને પારડી તાલુકા એના પૂર્વ ભાગમા જગલ ને ડુગરા છે વલસાડ તાલુકામાં પારનેરાનો ડુગર સૌથી ઉચો છે. પૂર્વ તરફના ભાગોમા ડાંગર થાય છે. અને બાકીના ભાગમા તુવેર, બાજરી અને કપાસ થાય છે. ગણદેવી પરગણામાં શેરડી થાય છે. તેથી ત્યાનો ગોળ વખણાય છે. ઓરપાડ તાલુકામા તથા હાસોટમાં ઘઉં સારા પાકે છે.

સુરત જિલ્લો, ભરૂચ જિલ્લો, વડોદરા પ્રાંત, ખેડા જિલ્લો, અમદાવાદ જિલ્લો અને કાઠિઆવાડમા ઘણે ઠેકાણે કપાસ પાકે છે. એનુ રૂ મીલોમાં કાપડ વણાવવા માટે મુંબઇ જાય છે.

અમદાવાદ જિલ્લાના ધોળકા તાલુકાનો દક્ષિણ ભાગ, ધંધુકા તાલુકાનો પૂર્વ ભાગ અને કાઠિઆવાડનો કેટલોક ભાગ જેને ભાલ કહે છે, તેમાં ઘઉં તથા કપાસ સારા પાકે છે, અને કપાસનું રૂ ઘણું ધોલેરા બંદરથી વહાણો મારફતે મુંબાઇ જાય છે.

પહેલો ભાગ જે કાઠિઆવાડ નામથી ઓળખાય છે, તેને અસલ સોરાષ્ટ્ર કહેતા હતા કાઠિઆવાડ એજન્સિમાં ઘણા ડુંગરો છે, કાઠિઆવાડના મધ્ય ભાગમા ચોટીલા વગેરે ડુંગરાની હારો છે, વળી જુનાગઢ પાસે ગીરનારનો ડુંગર સૌથી મોટો છે. પાલિતાણા પાસે શેત્રુંજો ડુંગર છે, ત્યા શ્રાવક લોકો જાત્રા કરવા જાય છે ડુંગરને લીધે પથરા ઘણા નીકળે છે, કાઠિઆવાડમાં મુખ્ય પાક કપાસ, બાજરી, ડાંગર, તમાકુ, જુવાર, તલ અને શેરડી થાય છે. કાઠિઆવાડના લોકો આપણા કરતા ઉંચા અને શરીરે જોરાવર હોય છે. કાઠિઆ-વાડની દરીઆ કિનારાની જમીન નિચાણમા છે અને વચલો ભાગ ઉંચાણ છ. તેથીજ એમા મોટી નદી નથી. મોટી નદી બાદર છે તે ચોટીલાના ડુંગરમાથી નીકળી અરબી સમુદ્રને મળે છે. જામનગર (નવાનગર) ની ઉત્તરમા કચ્છના અખાતમાથી મોતી નીકળે છે. કાઠિઆવાડના કાઠામર ભાવનગર, મહુવા, જાફરાબાદ, દીવ, વેરાવળ, માગરોળ, નવીબંદર, પોરબંદર, (સુદામાપુરી) દ્વારકા, નવાનગર, (જામનગર) જોડીઆ એ બંદરો છે એ બંદરોથી વહાણ મારફતે ઘણો માલ ભરૂચ, સુરત, વલસાડ, મુંબઇ વગેરે બંદરે જાય છે. કાઠિઆવાડના વવાણીઆ બંદરેથી કચ્છમા જવાય છે.

મહારાષ્ટ્ર તથા દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર પ્રાંતની ભૂતળ.

મહારાષ્ટ્રમા વચ્ચે સહ્યાદ્રિપર્વત આવવાથી કુદરતી બે ભાગ થાય છે. (૧) દક્ષિણ (૨) કોંકણ. દક્ષિણમા મોટી નદીઓ છે, તેથી નદીઓના કાઠાની ભૂમિ રસાળ છે, ને હવા ભેજ વગરની છે, એનો ઉત્તર અને પશ્ચિમ ભાગ ઉંચો છે, કારણ કે ઉત્તરમાં સાતપુડા પર્વત અને પશ્ચિમમા સહ્યાદ્રિ પર્વત આવેલો છે. મુખ્ય પેદાશ અનાજ, રૂ, શણ, શેરડી, તમાકુ, ઇમારતી લાકડાં, મધ, મહુડા, લાખ, સુરોખાર,

સહ્યાદ્રિ પર્વતમાંથી લોઢું જડે છે, અને જલ સંસ્થાનમાંથી માળવાની કુલ્લી બનાવવાની માટી નીકળે છે. કોકણ નો પૂર્વ ભાગ ઉંચો છે. કારણ કે અરબી સમુદ્ર આવેલો છે, તેથી કોકણનો ઢાળ પશ્ચિમ દિશાનો છે, ડાંગર પાકે એવી રસાળ જમીન છે, અને નાળિએરની વાડીઓ ઘણી છે. આખો કોકણ પ્રાંત ખરબચડો ને વિકટ છે, ત્યાની હવા ભેજવાળી છે, તેથી ઝાડ ઘણા ઊગે છે, કોઇ કોઇ ઠેકાણે સાગ થાય છે, મુખ્ય પેદાશ ચોખા, નાગલી, નાળિએરને, મીઠું. ઇમારતી લાકડા વગેરેની છે

કચ્છ પ્રાંતની ભૂતળ

મધ્ય ભાગમા ડુગરાની ત્રણ મોટી હારો છે. ઉત્તરધાર, મધ્યધાર અને ધીણોધાર (ચાડવા) એ ડુગરાઓ પૂર્વ પશ્ચિમ દિશામાં પડેલા છે. કચ્છમાં સૌથી ઉચામાં ઉચો શિખર કાળો છે. એમા એકે નદી નથી, પણ નાગમતી, રૂકમવતી કચ્છના અખાતને મળે છે અને ખારી ઉત્તરના રણમા સમાઇ જાય છે, મુખ્ય પેદાશ અનાજ, તેલબીઆ, ઊન, મીઠું, ઢોર વગેરેની છે, કચ્છ પ્રાતમા સુરોખાર, ફટકડી ને કોયલાની ખાણો છે. કચ્છી ઘોડા વખણાય છે.

સિંધ પ્રાંતની ભૂતળ

સિન્ધુ નદીને કાંઠે વસનાર લોકોને સિંધી કહે છે અને તેમના મુલકને સિંધ કહે છે. સિંધ પ્રાતનો ઢાળ ઇશાન કોણથી નૈઋત્ય કોણ તરફનો છે. સિન્ધુ નદીનુ મૂળ હિમાલયમાં છે, તેથી સિંધુ નદીમા ઉનાળામાં અને ચોમાસામા બે વાર રેલ આવે છે. કારણ કે ચોમસામા હિમાલય પર પુષ્કળ વરસાદ વરસે છે તેથી, અને ઉનાળામા હિમાલય ઉપરનો બરફ ઓગળે છે તેથી. એ રેલથી તેમજ સિંધુમાંથી નહેરો કાઢેલી છે તેથી ખેતવાડીનુ કામ ચાલે છે. સિંધ

પ્રાંતમાં વરસાદ બહુજ ઓછો આવે છે એટલે માત્ર ૨ થી ૧૦ ઇંચ સુધીજ વરસે છે. એનો પશ્ચિમ ભાગ ઉંચો છે, કારણ કે હાલા પર્વત આવેલો છે. પૂર્વ ભાગ રેતાળ છે, કારણ કે તેમાં થરપારકરનું મોટું રણ છે. ઉનાળામાં એ રણમાં પાણીની ઘણી આપદા પડે છે. દક્ષિણ ભાગ ખારવાળો છે ને ત્યાંની હવા રોગીષ્ટ છે માત્ર સિંધુ નદીના કાંઠાનો ભાગજ રસાળ છે મુખ્ય પેદાશ ડાંગર, બાજરી. ઘઉં, મગ, જવ, રૂ ને તેલીબીઆં વગેરેની છે.

પાઠવાર જોડાક્ષર.

એડવર્ડ	યુદ્ધ	શબ્દ	ધન્ય
વિક્ટોરિઆ	લશ્કર	ચેત્યો	રામચંદ્રજી
સ્વર્ગવાસ	ધર્મ	સ્થાન	નિશ્ચય
એલેકઝાંડ્રા	સંપ્રદાય	નમ્રતા	નક્કી
લગ્ન	હિંદુસ્તાન	વિશ્વાસઘાતી	ઠર્યું
પ્રિન્સ	પરમેશ્વર	સૂર્યવંશી	પૂર્ણ
આલ્બર્ટ	પ્રાર્થના	પ્રખ્યાત	આશીર્વાદ
ઉત્તમ	ઉત્તરે	કંસ્વીસન	કૃપા
વિદ્યાભ્યાસ	રજપુતસ્તાન	અવતર્યો	આગ્રહ
પુસ્તકો	શત્રુ	ધાસ્તી	લક્ષ્મણ
અભ્યાસ	આશ્રય	ધડકો	અવસ્થા
સભ્યતા	મુક્તિ	સુમિત્રા	શિક્ષા
વર્તતાં	ધર્મશાળા	પ્રેમ	મૂર્છા

બુદ્ધિ	સજ્જન	જન્મભૂમિ	વસિષ્ઠ
નીવડયાં	સ્વામિભક્તિ	છેલ્લી	ઋષિ
શક્તિ	વિશ્વાસ	પ્યાલા	તિરસ્કાર
ઉત્પન્ન	ગુપ્ત	દિલ્હી	અધર્મ
ઉદ્યમો	ઉતર્યો	આદરસત્કાર	બેશુદ્ધ
ઉત્તેજન	ઝભ્ભો	વીત્યા	ડાકતર
પધાર્યો	ગૃહસ્થાઇ	ચપ્પુ	બ્રહ્માંડ
શ્રેષ્ઠ	ખુલ્લું	ખસ્યું	સમર્થ
એંજિન	ચિઠ્ઠી	ભર્યું	સર્વશક્તિ
પુષ્ટિ	પર્યંત	વિખ્યાત	સર્વવ્યાપી
ન્યાયી	અસંખ્ય	સર્વજ્ઞ	સમુદ્ર
વિરુદ્ધ	પૃથ્વી	આરોગ્ય	નિર્માણ
પ્રમાણિક	વૃષ્ટિ	બર્કન	લાધ્યું
સોપ્યો	પ્રાણી	આયર્લાંડ	પારખ્યું
ચોકખો	વનસ્પતિ	કપ્તાન	માર્ગ
સંગ્રહ	ચમત્કારી	કીર્તિસ્તંભ	કરડયાં
ધર્મિષ્ઠ	અન્ન	મિસ્તરી	ચિત્ત
પત્થર	સ્વભાવશ	નિર્ભય	વર્તમાનપત્ર
અશક્ય	સ્વપ્ન	સ્થાનક	વ્યવસ્થા
નિત્ય	વ્યાજ	સ્વચ્છતા	કલ્યાણ
સ્વપ્નું	ખિન્ન	વૃદ્ધ	રેડયું
[illegible]	સદ્બુદ્ધિ	ગુમાસ્તો	બંધુધર્મ

મૂખ	અમૂલ્ય	મશ્કરી	ચિત્રશાળા
સ્વામીજી	સસ્તા	દુર્ગુણ	વર્ગ
સ્થિર	ઇંગ્લાંડ	વિક્રમાજીત	પ્રાણજીવન
ચર્ચા	અંગ્રેજી	પન્ના	ત્રિભુવન
મહોલ્લા	પત્ની	ગુસ્સો	રૂસ્તમજી
શ્રોતા	ડેન્માર્ક	નિર્દોષ	દસ્તાવેજ ,
જ્યોર્જ	હૃદય	સ્વભાવ	પ્રસન્ન
વેલ્સ	પીગળ્યુ	જન્માષ્ટમી	તૃપ્તિ
જર્મન	વર્ણન	પરાક્રમ	આર્થર
કલ્પાંત	કલ્પ્યો	ધાસ્તી	ડયુક
આર્થિક	ધ્યાન	જન્મ્યાં	કર્નલ
સર્વસ્વ	અભિપ્રાય	પ્રતાપ	સત્ય
પન્ના	સુધર્યો	અંધકાર	શિષ્યો
પોર્ટુગાલ	સંન્યાસી	વિચાર્યું	પ્રશ્ન
યુક્તિ	પ્રવાસ	દુશ્મન	પ્રધાન
ગૃહસ્થ	સંધ્યાકાળ	ઉશ્કેરાઈ	પિત્તળ
વ્યાઘ્રચર્મ	સ્વતંત્ર	મધ્યમ	વાસ્તે
બળાત્કારે	રણુસગ્રામ	જવલ્લે	તત્કાળ
સ્વર્ગ	ઉદ્ધત	સજ્જડ	વસ્તી
ઇંદ્ર	પ્રતિબિંબ	સ્થળે	સુધી
બ્રહ્મર્ષિ	ઠોકયા	હુન્નર	બ્રાહ્મણ
રાજર્ષિ	ખખડાવ્યાં	વિદ્યા	ક્ષત્રિય
ચંદ્ર	જાગૃતિ	તંદુરસ્તી	વૈશ્ય

નિર્મળ	પૂજતા	સ્વચ્છ	શુદ્ધ
અરૂંધતી	અણીશુદ્ધ	સિદ્ધિ	વિઘ્ન
પ્રદેશ	સંભળાવ્યું	વર્ણ	ફ્રાંસ
વિચિત્ર	શ્રમ	કુસ્તી	લેસેપ્સ
મૃગજળ	તસ્દી	કન્યા	ખ્યાલ
દુર્દાંત	દુર્ગંધ	પુનર્લગ્ન	વિલ્બરફોર્સ
વિચાર્યું	શ્રાવક	ભક્કર	ચિત્ર
આંતર્યો	પરધર્મ	વિશ્વામિત્રે	પ્રતિદિન
પીસ્યાં	સ્ટેશન	અયોધ્યા	વિસ્તારી
ગર્જના	ચિત્રકૂટ	કાન્યકુબ્જ	પત્ર
મુર્ખાઈ	વિસ્મય	દર્શન	જુદ્ધ
જન્મારા	નિર્જીવ	વસિષ્ઠ	શેતરંજ
પ્રવીણ	સ્વાર્થ	પ્રસિદ્ધ	બુદ્ધિશાળી
પરાક્રમી	પ્રીતિ	પોર્ટુગીઝ	પ્રવીણ
પરદુ:ખભંજન	પ્રતિજ્ઞા	આગ્રે	નિષ્ઠા
શ્લોક	ભીષ્મ	સિન્તેર	હુસ્તક
સ્મરણશક્તિ	સત્યભામા	અગ્નિનૌકા	વિસ્તાર
વિદ્વાન	મત્સ્યગંધા	સર્વત્ર	પૂજ્ય
સ્તબ્ધ	ઉત્કંઠા	સ્થાપન	શ્રીકૃષ્ણ
પ્રપંચ	શ્વાસ	પત્તા	દ્વારકા
અચ્છેર	અફ્ગાનિસ્તાન	તીર્થ	મૌર્ય
વૈદકશાસ્ત્ર	ઈસ્લામી	ચિરંજીવી	પાટલિપુત્ર
અમૃત	દ્રવ્ય	પ્રિયભાઈ	ચંદ્રગુપ્ત

હલ્લુ	રત્નો	સૌભાગ્યવંતી	સુદર્શન
અલ્યા	નૃત્ય	પન્તો	સ્થાપ્યાં
ભહુ ી	જાત્રાળુ	જિલ્લા	બૌદ્ધ
નર્યા	ખ્યાતિ	ક્રમ	મૂળતત્ત્વો
સદ્ગૃહસ્થ	ચાલુક્ય	કોતરાવ્યા	હસ્તિનાપુર
દેવસ્થાન	સંપૂર્ણ	શ્રવણો	દેવવ્રત
અદ્યાપિ	વૃત્તાંત	ક્ષત્રપ	લવણપ્રસાદ
બક્ષ્યા	ત્રિકોણાકાર	ગુપ્ત	યોદ્ધા
ત્રીસ	ગુર્જર	અલાઉદ્દીન	આથમ્યા
પાંત્રીસ	ગુજરત્રૂ	માર્ચ	ભદ્ર
હુલ્લો	નાસરૂદ્દીન	સપ્ટેમ્બર	કિલ્લો
નિર્ણય	પશ્ચાત્તાપ	ધાન્ય	સિપ્રી
ધસ્યો	અંતઃકરણ	ગવર્નર	અગત્ય
સિદ્ધરાજ	પ્રવાહ	મહારાષ્ટ્ર	કર્નલવુડિંગ્ટન
પુખ્ત	મહંમદશાહ	ત્ર્યંબક	અગ્નિ
બર્બર	ઠઠ્ઠા	સહ્યાદ્રિ	વાયવ્ય
શ્રીસ્થળ	લોકપ્રિય	રોગિષ્ટ	પ્રથમ
ત્રાસ	મુસ્તફાબાદ	કોલ્હાપુર	ફેલ્લો
ક્રોધ	વાત્રક	મહાબળેશ્વર	પ્રવાહી
યશોવર્મા	ખટુંગજબક્ષ	મંત્રીઓ	પ્રસરી
સિદ્ધપુર	ઉસ્તાદ	ન્યાયાધીશો	ગઢો
સહસ્રલિંગ	શ્રીમંત	ડિરેક્ટર	સ્વરૂપ
હેમાચાર્ય	વાજિંત્ર	દ્વીપકલ્પ	શાલકૂપહા

વૃત્તિ	શત્રુ	લક્ષાધિપતિ	કપડ
શોખ્યાં	અત્તર	જગન્નાથ	કુકુટ
વિચિત્ર	તત્ત્વ	શ્રીકેસર	અરબસ્તાન
સ્નાયુ	સૂક્ષ્મબીજ	મદ્રાસ	મંત્ર
શ્રીપત	સ્વાદ	પિત્ત	પ્રવેશ
ચિહ્ન	સૂક્ષ્મ	દ્રાક્ષ	નિધન
મનુષ્ય	છિદ્ર	ક્યુટિક	વિટાળ્યું
દ્વિદળ	બ્લીચિંગ	ધાસ્તી	સત્વ!
મચ્છર	છિદ્રાળુ	સૃષ્ટિ	સૂક્ષ્મદર્શક
ચાહના	અર્ધી	ફ્રિવનીન	કુસ્તર
શ્વાસ	સુસ્ત	ઓક્સિજન	પ્રાણવાયુ

ડ્રિલ માટેની સૂચના પહેલી ચોપડીના અર્થમાં જુઓ.

(૧) જમણો હાથ સામે. (હથેલી આકાશ તરફ. (૨) જમણે હાથે સલામ. (૩) ડાબો હાથ સામે. (હથેલી આકાશ તરફ) (૪) ડાબે હાથે સલામ. (૫) જમણો હાથ ઉંચો (૬) ડાબો હાથ ઉંચો (૭) બને હાથ પગના થાપા સાથે અફળાવા. (૮) જમણો હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં. (૯) ડાબો હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં (૧૦) બંને હાથના આંગળાનાં ટેરવાં ખભે અડકાવવાં (૧૧) બને હાથ પગના થાપા સાથે અફાળવા. (૧૨) જમણા હાથની હથેલી મો સામે લાવી ચક્કર. (૧૩) ડાબા હાથની હથેલી મો સામે લાવી ચક્કર. (૧૪) બને હાથ સામા મુઠી વાળીને (મુઠીઓ આકાશ તરફ) (૧૫) બને હાથ પાછળ પીઠ ગમ ખેંચવા . (મુઠીઓ છાતીને પડખે રાખવી) (૧૬) બને હાથ કેડપર રાખી પગનાં આંગળાપર ધીરથી બેસવુ; (૧૭) ડાબો હાથ કેડપર મૂકી ડાબી ગમ વાંક

વળી જમણો હાથ ઉંચો કરી આંગળાંના નખ સામે જોવું. (૧૮) જમણો હાથ કેડપર રાખી જમણી ગમ વાંકા વળી ડાબો હાથ ઉંચો કરી આંગળાના નખ સામે જોવું. (૧૯) સીધા ટટાર ઉભા રહેવું (પણ બે પગ વચ્ચે એક ફુટનુ અંતર રાખવું.) (૨૦) બેઉ હાથ મોં સામે ઉંચા કરી આકાશ તરફ આંગળા ધરી નખ તરફ જોવું. (૨૧) કમરમાંથી વાંકા વળી હાથના આંગળા પગના અંગુઠા- ને અડકવાં (પગ ટટાર રહેવા જોઇએ) (૨૨) સીધા ઉભા થઇ એક ડગલુ પાછળ ખસી ઉભા રહેવું. (૨૩) ડોકુ આગળ નમાવવું (૨૪) ડોકું સીધુ કરી સામે જોવુ (૨૫) ડોકું પાછળ નમાવવું. (૨૬) ડોકુ સીધુ કરી સામે જોવુ (૨૭) ડોકુ જમણી તરફ ખ- ભાની સીધી લીટીમાં રાખવું, (૨૮) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું (૨૯) ડોકું ડાબી તરફ ખભાની સીધી લીટીમાં રાખવું. (૩૦) ડોકુ સીધુ કરી સામે જોવુ. (૩૧) બેઉ હાથ મુઠી વાળી મોં સામે ખભાની સીધી લીટીમાં લાંબા કરવા (મુઠીઓ આકાશ તરફ) (૩૨) બેઉ હાથ પાછળ પીઠ ગમ ખેચવા. (મુઠીઓ બગલ આગળ લાવવી (૩૩) બેઉ હાથ ખભાની સીધી લીટીમા લાંબા કરવા. (મુઠીઓ આકાશ તરફ) (૩૪) બને હાથની મુઠીના અંગુઠા ખભે અડકાવવા. (૩૫) કેડપર હાથ રાખી સીધા ઉભા રહેવું. (૩૬) કમર આગળ (૩૭) ૩૫ પ્રમાણે (૩૮) કમર પાછળ. (૩૯) ૩૫ પ્રમાણે પણ બે પગની વચ્ચે એક ફુટનુ અંતર રાખવુ. (૪૦) કમર જમણી તરફ વાળો ડાબો પગ ભોંયથી ચાર આંગળ ઉંચો રાખવો (૪૧) ૩૯ પ્રમાણે. (૪૨) કમર ડાબી તરફ વાળી જમણો પગ ભોંયમાથી ચાર આંગળ ઉંચો રાખવો (૪૩) સીધા ટટાર ઉભા રહેવુ (૪૪) જમણા ફરવુ. (૪૫) સલામ કરી ચાલ્યા જવુ.

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ. એન્ડ કો૦ કૃત બાળપોથીથી સાતમી સુધીના
કન્યા વાચનમાળા ત્રણે ભાગના, ત્રિવેદી વાચનમાળા સાતે પુસ્તકના અર્થની નોટો તૈયાર છે.

— બાળપોથી માટે :—

"મુખગણિત શિક્ષક" ભા. ૧ દોઢ આનો.
"ડિક્ટેશન શિક્ષક" બે આના.

— પહેલી માટે :—

"મુખગણિત શિક્ષક" ભા. ૨. ૧ાા આના.
"ડિક્ટેશન શિક્ષક" ભા. ૧. ૨ાા આના.
ત્રિવેદિ વાચનમાળાનો "ડિક્ટેશન શિક્ષક" ચાર આના.

— બીજી માટે —

"મુખગણિત શિક્ષક" ભા. ૩. બે આના.
"ડિક્ટેશન શિક્ષક" ભા.૨. ત્રણ આના.
સુરત શહેરનો "ભૂગોળ શિક્ષક" ૩ આના.

— ત્રીજી માટે —

"મુખગણિત શિક્ષક" ભા. ૪. ૨ાા આના.
"ડિક્ટેશન શિક્ષક" ભા. ૩. ત્રણ આના.
સુરત જિલ્લાનો નકશો પાંચ આના.
સુરત જિલ્લાનો ભૂગોળ શિક્ષક ત્રણ આના.
ગુજરાતની સામાન્ય ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ત્રણ આના.

— ચોથી માટે —

"મુખગણિત શિક્ષક" ભા.૫. ચાર આના.
"ડિક્ટેશન શિક્ષક" ભા. ૪. ચાર આના.
મુંબઈ ઇ. ભૂ. પ્રશ્નોત્તરમાળા ૩ાા આના.

— પાંચમી માટે —

"મુખગણિત શિક્ષક" ભા. ૬. ચાર આના.
"ડિક્ટેશન શિક્ષક" ભા. ૫. ચાર આના.
હિંદુસ્તાની ભૂ. પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪ આના.

બીજા ધોરણ માટે અંકગણિતનાં મનોયત્ન પાંચ આના.